T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

LİBERAL BİR AKTÖR OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ ELEŞTİREL ANALİZİ

Doktora Tezi

BÜŞRA KILIÇ

İstanbul, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

LİBERAL BİR AKTÖR OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ ELEŞTİREL ANALİZİ

Doktora Tezi

BÜŞRA KILIÇ

Danışman: PROF. DR. RAMAZAN GÖZEN

İstanbul, 2023

LİBERAL BİR AKTÖR OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ: AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ ELEŞTİREL ANALİZİ

ÖZ

Avrupa Birliği'nin (AB) *"nasıl bir aktör"* olduğuna dair tartışmalar, 1972 yılında François Duchêne'nin "Sivil Güç / Aktör AB" tanımlaması ile birlikte literatüre girmiştir. Ian Manners'ın "Normatif Aktör" tanımlaması ile birlikte 2000'li yıllar boyunca literatürdeki aktörlük tartışmalarını, normlar tartışması domine etmiştir. Bu tez çalışmasında, Wolfgang Wagner'in (2017) *"birbirleri ile çatışan normlar"* olabileceği iddiasından yola çıkılarak, AB'nin "Liberal Bir Aktör" olarak nasıl tanımlanabileceği sorusu tartışmaya açılmıştır. Çalışmada, Liberal Aktörlüğü tanımlamak, keşfetmek ve eleştirmek üzere Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy* - AKP/ENP) temel vaka olarak seçilmiştir. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu'nun AKP/ENP çerçevesi için yayımladığı temel dokümanlar, Gömülü Teori yöntemi analiz edilmiştir. Gömülü Teori yöntemi, verilerin belirli yöntemsel süreçlerle analiz edilmesi ile *"teori keşfeden"* bir yöntemdir.

Doküman analizinde MAXQDA Analytics Pro 2022 adlı bilgisayar destekli veri analizi programından yararlanılmıştır. Analiz programında kodlanan ve kategorilere ayrılan AKP/ENP belgeleri, yazarın literatür bilgisi ile edindiği iç görüleri çerçevesinde temalara ayrılmıştır. Veri analizinin ikinci aşamasında, belgeler program aracılığıyla nicel olarak analiz edilmiş ve yazar tarafından nitel tercümesi yapılmıştır. Veri analizi sonucunda; AB'nin *"evrensel liberal değerlerin koruyucusu"* pozisyonunu koruduğu; AKP/ENP çerçevesindeki aktörlüğünün dönemsel olarak değişim ve gelişim gösterdiği; bu dönüşümün geleneksel aktörlük modellerini aştığı tespit edilmiştir. Öte yandan Liberal Aktörlük savları çerçevesinde *"serbest piyasanın desteklenmesi"* ve *"eşitlik ilkesi*" nin AKP/ENP çerçevesinde doğrulanamadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda, *"AB'nin aktörlük literatürüne katkı sağlamak ve aktörlüğün kapsamını eleştirmek", "AKP/ENP'yi bütüncül olarak analiz etmek*" ve *"uluslararası ilişkiler çalışmalarına yöntemsel katkı sağlamak"* açılarından üç hedefe ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği (AB), Aktörlük, Güç, Liberal Aktör, Avrupa Komşuluk Politikası, MAXQDA, Gömülü Teori

EUROPEAN UNION AS A LIBERAL POWER:
A CRITICAL ANALYSIS OF EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

ABSTRACT

The debates on the nature of the European Union (EU) as *"what kind of an actor"* emerged in 1972 with François Duchêne's definition of the "Civilian Power." Throughout the 2000s, discussions on actorness in the literature were dominated by the norms approach, along with Ian Manners' concept of the "Normative Power." In this thesis study, starting from Wolfgang Wagner's (2017) claim of "conflicting norms," the question of how the EU can be defined as a "Liberal Actor" has been opened for discussion. In the study, European Neighbourhood Policy (ENP) has been chosen as the fundamental case to define, explore, and critique Liberal Actorness. To accomplish this objective, the fundamental documents published by the European Commission within the ENP framework are analyzed. In this context, the key documents published by the European Commission for the ENP framework have been analyzed using the Grounded Theory approach. The Grounded Theory method is a way of "discovering theory" through the analysis of data using specific methodological processes.

In the document analysis, the computer-assisted data analysis program named MAXQDA Analytics Pro 2022 was utilized. The ENP documents, which were coded and categorized in the analysis program, were further divided into themes based on the author's literature knowledge and acquired insights. In the second stage of data analysis, the documents were quantitatively analyzed through the program and qualitatively translated by the author. As a result of the data analysis; it was determined that the EU maintains its position as the guardian of *"universal liberal values";* the actorness within the ENP framework undergoes periodic changes and developments and thus surpassing traditional actorness models. On the other hand, claims of Liberal Actorness regarding *"support for the free market"* and *"principle of equality"* were not confirmed within the ENP framework. The research achieved three objectives from the perspectives of *"contributing to the literature on actorness and critiquing the scope of actorness," "comprehensively analyzing ENP,"* and *"providing methodological contributions to international relations studies."*

Keywords: European Union (EU), EU as a power, European Neighbourhood Policy, Liberal Power, MAXQDA, Grounded Theory

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği'nin (AB) dış politika enstrümanlarından biri olan Avrupa Komşuluk Politikası üzerine bir tez çalışmasına başlama fikri; ilk olarak 2018 yılında katıldığım bir Jean Monnet modülü ile filizlendi. Kadir Has Üniversitesi'nde katılmış olduğum *"The EU and Security in the Wider Neighbourhood III"* programında, çok değerli akademisyenlerden AB'nin komşu olduğu bölgelerde karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklara karşı ürettiği çözümler hakkında kapsamlı bilgiler edindim. Tez çalışmamda hangi alanı çalışacağımı belirledikten sonra, uzun süreli bir yöntem arayışına giriştim. Mevcut profesyonel hayatımda nitel ve nicel araştırma yöntemlerini etkin olarak kullandığım için en uygun yöntemi bulmak ve teorik çerçeveyi oturtmak üzere deyim yerindeyse yapıp bozdum, yazıp sildim. Bu süreç boyunca öğrencileri olmaktan gurur duyduğum tez izleme komitem de beni destekledi. Nihayetinde, alan araştırmasının yanı sıra bir nitel analiz programının kullanımını da öğrenmiş oldum. Tamamlamaktan mutluluk duyduğum bu çalışmada, gerek Uluslararası İlişkiler literatüründe nadiren kullanılan bir yöntem kullanmış olmam gerekse incelediğim Komşuluk Politikasını kapsamlı bir şekilde analiz etmem, ufkumu genişletti. Dileğim, Uluslararası İlişkiler alanında yöntemsel çeşitlilik arayan diğer öğrencilerinin ve uzmanların da tezimi incelemeye değer bulmalarıdır.

Bu tez çalışması boyunca, sayın tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan Gözen'in katkıları benim için çok özel bir yere sahip. Ramazan Hocamın entelektüel katkıları ve duygusal desteği sayesinde tezimi tamamlamam mümkün oldu. Tez izleme komitemde yer alan sayın hocalarım Prof. Dr. Emel Parlar Dal ve Prof. Dr. Yonca Özer tezim hakkında yaptıkları ufuk açıcı yorumları ve yönlendirmeleriyle bana yol gösterdiler. Sayın danışmanıma ve tez izleme komiteme minnettarım. Tez savunma jürime katılan sayın hocalarım Prof. Dr. Özgür Ünal Eriş ve Doç. Dr. Çiğdem Nas'a tezim ile ilgili yaptıkları yapıcı yorumlar ve katkılar nedeniyle çok teşekkür ederim.

Son olarak akademik serüvenim boyunca beni koşulsuz şartsız destekleyen sevgili aileme teşekkür ederim. Sevgili annem Havva Kılıç, babam Sabri Kılıç, ağabeyim A.Taha Kılıç, yengem Seza Kılıç ve minik yeğenim Ester Kılıç her zaman benim moral kaynağım oldular. Daha nice başarıları ailemle kutlamayı diliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ……i
ABSTRACT……ii
ÖNSÖZ……iii
TABLO LİSTESİ……vi
ŞEKİL LİSTESİ……vii
KISALTMALAR……viii

1. GİRİŞ……1
1.1. Konunun Arka Planı……4
1.2. Amaç, Yöntem ve Sorular……9
1.3. Araştırmanın Limitleri……13
1.4. Tezin Yapısı……14
1.5. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri……15

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKTÖRLÜĞÜ ÜZERİNE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ……17
2.1. Avrupa Birliği'nin Yükselişi……17
2.2. AB'nin Uluslararası Sistemdeki Konumu……20
2.3. Uluslararası İlişkiler Literatüründe AB Dış Politikası……25
2.4. "Bir Aktör Olarak AB" Tartışmaları……33
2.4.1. Literatürde Aktörlük Kriterleri……34
2.4.2. Aktörlük Tanımlamaları……39
2.5. Değişen İhtiyaçlar ve Dönüşen Aktörlük Tanımı……43
2.5.1 AB'yi Liberal Bir Aktör Olarak Tanımlamak Üzere Hipotezler……51

3. METODOLOJİK YAKLAŞIM……52
3.1. Nitel Araştırmanın Özellikleri……54
3.2. Nitel Araştirmalarda Bilgisayar Programlarının Kullanımı……56
3.3. Gömülü Teori Yaklaşımı……58
3.4. Araştırma Deseni……62

4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ KAPSAMI 66
4.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Hukuki Dayanağı 69
4.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın İlkeleri 71
4.3. Avrupa Komşuluk Politikası Uygulama Aracı: Eylem Planları 73
4.4. Avrupa Komşuluk Politikası'nda Doğu ve Güney Ayrımı 80
4.4.1 Doğu Ortaklığı Girişimi 81
4.4.2. Güney Komşuluğu ve Akdeniz için Birlik 83

5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BELGELERİNİN TEMATİK ANALİZİ 86
5.1. Avrupa Komşuluk Politikasında "Partnerlik" Teması 87
5.2. Avrupa Komşuluk Politikasında "Bölgeselleşme" Teması 91
5.3.Avrupa Komşuluk Politikasında "Güvenlik" Teması 95
5.4. Avrupa Komşuluk Politikasında "Sınırlar" Teması 99
5.5. Avrupa Komşuluk Politikasında "Değerler" Teması 102

6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BELGELERİNİN İÇERİKSEL OLARAK İNCELENMESİ 109
6.1. Birinci Dönem (2003 – 2007 İlk AKP/ENP Dönemi) 110
6.2. İkinci Dönem (2008 - Bölgesel Politikalar) 123
6.3. Üçüncü Dönem (2010 - 2015 AKP/ENP Revizyonu) 130
6.4. Dördüncü Dönem (2017 – 2021 Gelecek Vizyonu) 138

7. SONUÇ 149

KAYNAKÇA 165
EK 1 – HARİÇLER SÖZLÜĞÜ 184
EK 2 – AÇIK KODLAMA ANAHTAR KELİMELERİ 188

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. İncelenen Belgeler 11
Tablo 2.3.1. AB Dış Politikasının Bileşenleri 32
Tablo 2.4.1. Aktörlüğü Değerlendirmek İçin Sentetik Sınıflandırma 37
Tablo 2.4.2. AB'nin Normatif Prensiplerinin Değişimi 41
Tablo 4.3.1. Komşu Ülkeler İçin Mevcut AB Ekonomi Politikası Araçları 74
Tablo 5.3.1.AKP/ENP'de Güvenlik Anlayışının Dönüşümü 97
Tablo 5.5.1.Güney Komşuluğu Ülkelerinin Demokrasi İndeksleri 107
Tablo 5.5.2. Doğu Ortaklığı Ülkelerinin Demokrasi İndeksleri 108
Tablo 6.1.1. İlk Dönem AKP/ENP Belgelerinin Sözcük Frekans Analizi 111
Tablo 6.2.1. 2008 AiB Belgesi Sözcük Frekansı Analizi 125
Tablo 6.2.2. 2008 Doğu Ortaklığı Belgesi Sözcük Frekansı Analizi 128
Tablo 6.3.1 2010 Değerlendirme Belgesi Sözcük Frekans Analizi 131
Tablo 6.3.2. 2011 ve 2015 Belgeleri Sözcük Frekansı Analizi 132
Tablo 6.4.1. 2017 Değerlendirme Belgesi Sözcük Frekans Analizi 138
Tablo 6.4.2. 2020 İçin 2020 Hedef – Doğu Ortaklığı 141
Tablo 6.4.3. 2020 Doğu Ortaklığı Belgesi Sözcük Frekans Analizi 144
Tablo 6.4.4. 2021 Güney Komşuluğu Belgesi Sözcük Frekans Analizi 147
Tablo 7.1. AB'nin AKP / ENP Çerçevesindeki Politikalarının Koşulsal Matrisi 151
Tablo 7.2. Liberal Aktörlük Tanımlaması Hipotezleri 151
Tablo 7.3. 2003 – 2011 AB Bölgesel Politikaları 158
Tablo 7.4. 2011 – 2021 AB Bölgesel Politikaları 160
Tablo 7.5. AB'nin Komşuluk Politikası'ndaki Aktörlüğü 162

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.2.1. Araştırma Süreci 9
Şekil 2.4.1. Aktör Kapasitesi Modeli 38
Şekil 4.1.1. AB'nin Kurumsal Dış Politika Aktörleri 69
Şekil 4.4.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Haritası 80
Şekil 5.1. Avrupa Komşuluk Politikası Belgelerinde Açık Kodlama Kategorileri 86
Şekil 6.1.1. AKP/ ENP İlk Dönem Belgeleri Kelime Bulutu Analizi 112
Şekil 6.1.2. 2003 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 115
Şekil 6.1.3. 2004 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 117
Şekil 6.1.4. 2006 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 120
Şekil 6.1.5. 2007 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 122
Şekil 6.2.1. 2008 AiB Belgesi Kelime Bulutu Analizi 126
Şekil 6.2.2. 2008 Doğu Ortaklığı Belgesi Kelime Bulutu Analizi 129
Şekil 6.3.1. 2011 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 135
Şekil 6.3.2. 2015 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 137
Şekil 6.4.1. 2017 Belgesi Kelime Bulutu Analizi 140
Şekil 6.4.2. 2020 Doğu Ortaklığı Belgesi Kelime Bulutu Analizi 145
Şekil 6.4.3. 2021 Güney Komşuluğu Belgesi Kelime Bulutu Analizi 148

KISALTMALAR

AA	Association Agreements (İş Birliği Anlaşmaları)
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFSJ	Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı
AGSP	Güvenlik ve Savunma Politikalarını
AiB	Akdeniz için Birlik
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun
AKP/ENP	Avrupa Komşuluk Politikası / European Neighbourhood Policy
BM	Birleşmiş Milletler
CBC	Cross Border Cooperation (Sınır Ötesi İş Birliği)
DB	Dünya Bankası
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area/Agreement (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi/Anlaşması)
DG NEAR	Directorate - General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations (Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü)
DO	Doğu Ortaklığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EEAS	AB Dış İlişkiler Servisi
EIB	Avrupa Yatırım Bankası
ENI	European Neighbourhood Instrument (Avrupa Komşuluk Aracı)
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument (Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı)
FRONTEX	European Border and Coast Guard Agency (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği Ajansı)
G20	Group of 20 (20'ler Grubu)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararsı Para Fonu)
JOIN	Joint Communication (Ortak İletişim Belgesi)

KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)
NIF	Komşuluk Yatırım Aracı
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TEN – T	Trans-European Transport Network (Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı

1. GİRİŞ

"Avrupa nedir?" sorusu, tarih boyunca farklı şekillerde yanıtlanmış ve soruyu yanıtlayanların kimliğine, ne zaman ve nerede yaşadığına, bilgi dünyasının sınırlılıklarına göre farklılık göstermiştir. 1815'te Napolyon Savaşları'nın ardından Viyana Kongresi'ni toplayanlar için Avrupa; Avusturya, Prusya, Rusya, Britanya ve Fransa'nın da dahil olduğu beşli ittifakın liderliğinde bir güç dengesi sistemiydi. İngiliz Okulu kuramcısı Hedley Bull'a göre, Avrupalı devletler genişleme yolu ile uluslararası sistemlerini günümüz uluslararası toplumuna dönüştürdü (Alptekin, 2022: 109). Avrupa'nın bu genişleme sürecinde, Avrupa dışındaki ötekiler "barbarlar" veya "vahşiler" olarak adlandırılmaktaydı. Söz konusu dönemde Hıristiyanlığın Avrupa kimliğinin gelişiminde belirleyici bir rol oynadığı ve Avrupalı tanımının yalnızca Hıristiyanları içerdiği düşünülmekteydi (Stivachtis, 2014: 110 - 111). 1856 yılında Kırım Savaşı'nı kazanıp Paris Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti, "Avrupalı" bir devlet sayıldı. Avrupalılığın tanımı bu gelişme ile birlikte Hıristiyanlık'tan ileriye taşınmışsa da güç dengesi sistemi bu tarihten sonra bozulmaya başladı ve Dünya Savaşlarının önüne geçilemedi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, büyük imparatorlukların yıkıldığı, yeni kurulan ulus devletlerin sahneye çıktığı bir coğrafyaydı. Dahası, uluslararası sistem Amerika Birleşik Devleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) başat aktörler olduğu bir düzene evrilmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, Avrupa'yı hem parçalamış hem de bütünleşmesi için itici güç oluşturmuştu. SSCB'nin Doğu Avrupa'daki etkinliği, Berlin Ablukası sonrasında ikiye bölünmüş Almanya'nın yarattığı bölgesel karmaşa; Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (*North Atlantic Treaty Organization* - NATO) kuruluşu ile güvenliğin bir nevi ABD'ye devredilmesi; Avrupa'da ilk federalistlerin öncülüğünde bütünleşme fikirlerinin tartışılmasını sağladı. Nihayetinde 9 Mayıs 1950'de, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) temelleri atıldı. 1957'de altı üyeyle başlayan Avrupa'nın bütünleşme macerası, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımları ile on bir üyeye ulaştı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve demir perdenin aralanması ile birlikte Avrupa Birliği (AB) doğuya doğru hızla genişlemeye başladı. 1991 yılında Kabul edilen Maastricht Anlaşması sonrasında Birlik tarihinde başvuran ülke sayısı açısından benzersiz bir genişleme süreci 1993 yılında başlatıldı. Her genişleme, AB'nin coğrafi yapısını büyük ölçüde değiştirdi, yeni sınırlar oluşturdu ve yeni komşulara erişim sağladı (Balfour ve Rotta: 2005). AB'nin

kuruluşundan bu yana en büyük genişleme, 2004 yılında on yeni ülkenin katılımıyla gerçekleşti. Söz konusu genişleme ile Birlik'in sınırları Rusya ile hiç olmadığı kadar yakınlaştı, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da üye olması ile Karadeniz'e kıyısı olan bir taraf haline geldi. Son olarak 2013te Hırvatistan'ın katılımı ile Birlik'in sınırları son halini aldı. Günümüzde AB, Birleşik Krallık'ın ayrılmasından sonra yirmi yedi üye sayısı ile politikalarını devam ettirmektedir. Öte yandan Türkiye'nin de dahil olduğu Balkan ülkeleri ve Ukrayna Savaşı'ndan sonra başvuru yapan Doğu Avrupa ülkeleri dahil edildiğinde, kapıda bekleyen sekiz aday ülke ve iki potansiyel aday ülke bulunmaktadır [1].

Avrupa'nın sınırlarını AB olarak çizdiğimizde, Birlik üyelerini ve yakın coğrafyasındaki komşularını, komşularının komşularını ve jeopolitik düzlemde rekabet halinde olduğu aktörleri de düşünmemiz gerekmektedir. AB, gerek nüfus gerekse ekonomik güç olarak dünya sahnesinde önemli bir ağırlığı temsil etmektedir. Ne var ki son yıllarda Avro Bölgesi'ndeki kriz, Covid-19 pandemisi, Brexit gibi gelişmeler, ekonomik gücünü Çin'in gerisine itmiştir ve AB artık ekonomik olarak ABD ve Çin'den sonra üçüncü sırada gelmektedir (Maxime Lefebvre, 09.01.2023, Fondation Robert Schuman). Dahası uluslararası sistemde AB'nin temsil ettiği evrensel değerleri tehdit eden aktörler yükselişe geçmektedir. Günümüzde güç (power) iki çataldan oluşan bir hal almaktadır. ABD – Çin ikili düzeninin yükselmesi ile birlikte bir tarafta yükselen milliyetçilik, otoriterlik, jeostratejik rekabet, liberal değerlere karşı azalan bağlılık uluslararası düzende gerilimleri artırmaktadır. Diğer yandan, küresel düzeyde ortak sorunları ele almak için küresel yönetim biçimleri kurma çabaları giderek artmaktadır (Young ve Ravinet, 2022: 989 – 990). AB küresel bağlamdaki sorunları gerek iç yapısında gerekse dışsal yönetişim modeli ile çevresine yayarak çözmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy*, AKP / ENP), AB'nin kendi değerleri ve dış politika hedefleri çerçevesinde uluslararası sistemdeki değişimlere nasıl yanıt verdiği konusunda bir laboratuvar niteliğindedir.

[1] AB üyeliği için sekiz tanınmış aday ülke vardır: Türkiye (1999), Kuzey Makedonya (2005), Karadağ (2010), Sırbistan (2012), Arnavutluk (2014), Moldova (2022), Ukrayna (2022) ve Bosna-Hersek (2022). Kosova ve Gürcistan, resmi olarak 2022'de üyelik başvurusunda bulunmuştur ve potansiyel aday olarak değerlendirilmektedir. Kosova'nın bağımsızlığı beş AB üye ülkesi tarafından tanınmamaktadır.

Bu tez çalışmasında, AB'nin, bir aktör olarak komşu bölgelerinde "nasıl" davrandığı incelenmiş, komşu bölgeler için oluşturduğu politika olan AKP/ENP'de yer alan belli kırılmalar tespit edilmiş, bu kırılmaların AB'nin aktörlüğü çerçevesinde hangi anlamlara geldiği ortaya konmuştur. Tezin yöntemsel çerçevesi olan Gömülü Teori yaklaşımı kapsamında, süreç izleme ve literatüre tekrar geri dönme adımları izlenmiştir. Bu çerçevede tezin iskeletinde iki temel literatür taraması olduğu düşünülebilir. Öncelikle AB'nin aktörlüğü üzerine bir literatür incelemesi yapılmış, araştırmacı ve okuyucu bu konuda temel bir çerçeve edindikten sonra AKP/ENP literatürü incelenmiştir. AKP/ENP'nin kapsamının öğrenilmesiyle birlikte veri analizi ve literatür arasında bağlantı kurulmuştur.

Entegrasyon çalışmalarının gölgesinde kalmış olan AKP/ENP çalışmalarını (Gsthöl, 2017, 4-5) AB'nin uluslararası politikada nasıl bir aktör olduğuna dair tartışmalar ile birleştirerek yeni bir yaklaşım getirmek; gelecekte bu iki alanda da çalışan araştırmacılar için önemli bir perspektif sunacaktır. AB'nin iç mekanizmasına ya da genişleme sürecine değinmek yerine, çevresindeki ülkelerle ilişkilerini, AB'nin kurmuş olduğu çerçeve içerisinde açıklamak; AB'nin içte ve dışta nasıl bir politika yürüttüğünü anlamlandırmak açısından oldukça önemlidir. AB'nin iç ilişkilerinde nispeten daha fazla liberal bir perspektif izlerken dış ilişkilerinde bu liberalliğin "derecesi"nin azaldığı; Avrupalılaşma sürecinin Brüksel'de, üye ülkelerde ve üçüncü ülkelerde farklı aşamalarda olduğu görülmektedir (Tocci, 2018, 844 - 847). Bu bağlamda, AB'nin 2004'teki büyük genişleme dalgası sonucunda komşu olduğu yeni ülkelerle olan ikili ilişkilerinin bir çatı altında toplandığı AKP/ENP, AB'nin dış politikasında kullandığı ödül – ceza mekanizmasının (*carrot – stick policy)* anlaşılabilmesi için en etkili çalışma alanlarından biridir (Gugan, 2016, 25). Üyelik perspektifi olmadan başlatılan AKP/ENP, günümüzde politikaya dahil bazı ülkelerin üyelik başvurusu ile sonuçlanmıştır. AB her ne kadar AKP/ENP'nin çerçevesinin değişimine dair bir açıklama yapmasa da pratikte AKP/ ENP'nin geleceği ve AB'nin aktörlüğü tartışmaları yeni bir anlam kazanmıştır. Giriş bölümünün ilerleyen alt başlıklarında, tezin bu önemli konuyu nasıl incelediği ve literatüre sağladığı katkılar özetlenmektedir.

1.1. Konunun Arka Planı

2003'te fikri temelleri sunulan, 2004'te resmiyete dökülen AKP/ENP, AB'nin değişen sınırlarına karşı bir cevabıydı. AKP / ENP "Doğu Komşuluk Politikası" ve "Güney Komşuluk Politikası" olmak üzere iki bölgeyi ve toplamda on altı ülkeyi kapsamaktadır. Doğu Komşuluk Politikası; Doğu Avrupa'da Ukrayna, Belarus ve Moldova; Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsamaktadır. Güney Komşuluk Politikası Akdeniz'e kıyısı olan Kuzey Afrika ülkelerini (bir diğer adıyla kelime anlamı Batı olan "Mağrib" bölgesi) Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'ı ve Ortadoğu'da (Doğu anlamına gelen, Mısır ve İran arasında kalan Ortadoğu ülkelerini ifade eden Maşrek bölgesinde) İsrail, Filistin Yönetimi, Ürdün, Lübnan ve Suriye ülkelerini kapsamaktadır (EU Neighbours Library, South , 12.07.2023). Her iki bölgedeki politikanın da tamamlayıcı unsurları bulunmaktadır. Doğu Komşuluk Politikası, Doğu Ortaklığı'na *(Eastern Partnership)* evrilmiş ve Güney bölgesinden daha derin anlaşmaları içerecek şekilde gelişmiştir. Güney Komşuluğu ise 1995 Barselona Süreci ile başlayan, AB'nin tüm üyelerini ve Türkiye'yi kapsayan daha geniş bir çatı olan Akdeniz için İşbirliği (*Union for Mediterranean*) altında desteklenmektedir (UfM Secretait, Who we are?, 10.07.2023).

AKP/ ENP üyelik vaadi olmayan bir politikadır ve Ukrayna Savaşı'ndan sonra üyelik perspektifinin sunulduğuna dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak 2022 yılında Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın üyelik başvurusunda bulunmaları, politikanın seyrinin değişip değişmediğine dair soru işaretleri oluşturmuştur. Bir ülke hem aday ülke olup hem komşuluk politikasına dahil olabilir mi? Yapılan reformlar ve ilerlemeler hangi ilişki çerçevesinde değerlendirilmelidir? Reformlar için ayrılan bütçeler, komşuluk politikasına mı adaylık sürecine mi dahil olmalıdır? Ne yazık ki bu konularla ilgili henüz bir netlik söz konusu değil. Dahası, Komşuluk Politikası / Doğu Ortaklığı'na dahil olan üç ülkenin başvuru süreci ile birlikte "potansiyel olarak" AB üyesi olabilecek on altı komşu ülkenin bulunması, AB'nin genişleme politikasının revizyonu ile ilgili düşünceleri beraberinde getirmiştir. AB üye ülkeleri Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın olası üyeliği konusunda bir bölünmüşlük içinde oldukları, özellikle Fransa'nın adaylık perspektifine karşı çıktığı bilinmektedir (Swoboda, 2023: 24). Türkiye'nin adaylık sürecinde de gördüğümüz gibi, mevcut durumda herhangi bir aday ülkenin performansına bakılmaksızın kolayca yıllarca belirsizlik içinde kalabileceği düşünülebilir. Nitekim Mayıs 2022'de Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Ukrayna'nın AB'ye

katılmasının on yıllar alacağını belirtmiştir . 31 Mayıs 2023te ise AB'nin jeopolitik nedenlerle genişleme zorunluluğunu benimserken *"farklı hızlarda bir Avrupa fikrini"* desteklediğini .açıklamıştır (Kataryna Wolczuk, 2023, Carnagie Europe) Dolayısıyla, AB'nin aday ülkelere ve komşularına verdiği taahhütlerin her AB üye devleti tarafından hoş karşılanmayabileceği ve pratikte mümkün olamayacağını açıkça bellidir.

AB için eski ve yeni komşularıyla iyi ilişkiler sürdürmek ve yeni ortaklık çerçeveleri kurmak son derece önemlidir. Güvenli ve barışçıl bir komşuluk ortamına sahip olmak ise neredeyse hayati bir önem taşımaktadır. Zira kurucu antlaşmalardan da görüldüğü üzere, Birliğin misyonu ve itibarı, sahip olduğu değerleri yaygınlaştırmak ve barışçıl bir düzen oluşturmaktır AB, çatışmaların sıklıkla yaşandığı ve istikrarsız demokrasilerin yükselişe geçebileceği coğrafi bir konumda, kendisini hem fiziksel / maddi hem de fikirsel / manevi olarak korumak zorundadır. Bu zorunluluğun sonuçlarından biri olan AKP/ ENP'nin amaçlarından biri, *"genişletilmiş AB ve komşuları arasında yeni ayrılık çizgilerinin ortaya çıkmasını önlemektir"*. Ancak soru şudur ki, Güney ve Doğu politikalarıyla farklı komşu grupları arasında ayrılık çizgileri oluşmuş mudur? AB'nin Güney ve Doğu komşuluklarına karşı farklı politika yaklaşımları geliştirdiği ve Doğu Komşularını her zaman "Avrupalı" olarak gördüğü AKP/ENP resmi belgelerinin içeriğinde görülmektedir.

AKP/ENP ortaya çıktığı dönemde oldukça iddialı hedefler ortaya koymuştur ancak süreç içerisinde AB'nin dış politika kapasitesi ile hedefleri arasındaki asimetri (Hill, 1993) komşuluk politikasına da sirayet etmiş ve süreç içerisinde iki önemli güncelleme ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki 2011 yılında Yeni ve İddialı Avrupa Komşuluk Politikası'dır (European Commission, 2011: 21, **COM(2011) 303).** Bu güncelleme ile birlikte, *"Ne kadar verirsen o kadar alırsın."* (*mor for more*) ilkesi getirilmiştir. Böylece AB, koşulluluk ilkesinin etkinliğini artırmış ancak yine de mevcut ortaklığı, adaylık sürecinde olduğu gibi "dayatmalara" bağlı kılmamıştır. 2011 revizesinden yalnızca dört yıl sonra ise 2015 yılında politikaya yeni bir güncelleme gelmiştir. AKP/ENP güncellemelerinin tarihleri Avrupa özelinde ve dünya genelinde yaşanan kırılmalar ile yakından ilintilidir. Euro bölgesinde yaşanan ekonomik krizin etkileri Arap Baharı'nın yarattığı siyasi istikrarsızlık, Suriye iç savaşı ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi gibi gelişmeler komşuluk politikasının uygulanmasını sekteye uğrattığı gibi komşu bölgelerde de AB'ye karşı şüphe yaratmıştır.

2015 yılında yayımlanan Gözden Geçirilmiş Avrupa Komşuluk Politikası (European Commission, 2015: **Joint Communication (JOIN) (2015) 50 final**) kapsamında, Komisyon AKP/ENP çerçevesinde daha esnek bir modele geçildiğini ilan etmiştir. Büyük bir kamuoyu istişaresiyle oluşturulan yeni strateji belgesinde tüm üyelere özel "biçilmiş kaftan modeli" (*tailor made model*) ortaya konmuştur. Avrupa Komisyonu'nun Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakerelerinden Sorumlu üyesi Johannes Hann; *"Karşımızda duran en acil sınama, komşuluk bölgemizin istikrara kavuşturulması konusudur."* (**AB Türkiye Delegasyonu,** AKP/ENP Konulu Değerlendirme, 18.11.2015) ifadesi ile komşuluk politikasında en önemli ayağının "statükoyu korumak" olduğunu ortaya koymuştur. Daha esnek, ortaklar arasında sahiplenme duygusunun artmasını amaçlayan ve etkililik getiren bu yaklaşım ile tüm üyelerin AB değerlerini kabul etmek zorunda olmadıkları açıkça ifade edilmiştir (**AB Türkiye Delegasyonu,** AKP/ENP Konulu Değerlendirme, 18.11.2015)

AKP/ ENP çalışmaları oldukça geniş bir literatüre sahip olmasına karşın kapsam ve teori bakımından eksik çalışılmaktadır. Çalışmalar Doğu Komşuluğu ya da Güney Komşuluğunu ayrı ayrı ele almakta ya da komşuluk politikasına dahil ülkeleri tek başına ele almaktadır. Bu durum bütüncül olarak AKP'nin Doğu ve Güney farkını ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Hrant Kostanyan, 2011'den beri AKP / ENP hakkında yapılan çalışmaları derlediği editoryal kitap çalışmasının giriş bölümünde Doğu Komşuluk Politikası hakkında yapılan çalışmaların Güney Komşuluğu hakkında yapılan çalışmalardan daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu durumda dışsal faktörlerin etkisi yadsınamaz. Güney Komşuluğu çerçevesi, tüm Akdeniz'i kapsayan Akdeniz İçin İş Birliği ile desteklenmesi sebebiyle çok fazla aktöre sahiptir ve Kuzey Afrika - Ortadoğu bölgesi ele alınırken küresel aktörlerin de karmaşık bir biçimde konuya dahil olmaktadır. Doğu Komşuluğu, 2008 Gürcistan Savaşı'ndan beri dikkatleri üzerine çekmiştir ve AB – Rusya gerilimlerini okumak için Doğu Komşuluğu verimli bir çalışma alanıdır (Kostanyan, 2017: 3-4). Öte yandan AKP/ENP'nin tek yönden analizi, politikanın doğasındaki çeşitliliği görmemizi engellemektedir. AKP gerçekten bölgesel bir politika mıdır yoksa iki taraflı ilişkilerin bir koleksiyonu mudur?

AKP/ENP'yi bir teoriye oturtmak oldukça zorlu bir meydan okumadır. İlk olarak AKP/ENP'yi bir dış politika aracı olarak mı yoksa genişleme politikasının devamı olarak mı algılamalıyız? Bu ikilem AKP/ENP'yi hangi bağlamda çalışacağımızı etkilemektedir. Sieglinde Gstöhl ve Simon Schunz "Avrupa Komşuluk Politikasını Teorileştirmek" *(Theorizing the European Neighbourhood Policy)* adlı çalışmalarında literatürdeki bu eksikliği ve ikilemi gidermeye çalışmışlardır (2017). Çalışmanın temel motivasyonu, AKP/ENP'nin bütüncül bir şekilde çalışılarak akademisyenler arasında hissedilen *"tatminsizlik duygusunun giderilmesi"* olarak açıklanmıştır. AKP/ENP'nin hibrit doğasına atıf yapan bu çalışmada teorik bir doyum sağlanmaya çalışılsa da odak noktası Doğu Komşuluğu olmuştur (Gstöhl ve Shunz, 2017:1 -2). AKP/ENP çalışan teorisyenler konuyu üç kategoride incelemektedir: **a.** Uluslararası İlişkiler Teorileri, **b.** AB Dış İlişkileri, **c.** Dış Politika Analizi

Genel olarak tüm bu çalışmalar genişleme teorilerinin gölgesinde kalmakta ya da dış politika analizlerinden ihraç edilen (Avrupalılaşma ya da Yönetişim gibi) kavramlarla yürütülmektedir (Gstöhl ve Shunz, 2017: 4-5). Bu durum AKP/ENP çalışmalarının limitli bir biçimde yürütülmesine neden olmaktadır. AKP dışsallaştırılamayacak kadar içeriden bir meseledir. AKP/ENP çerçevesi; AB iç politikasını, AB'nin uluslararası politikadaki limitasyonlarını, kendi kimliğini ve dışarıdaki kimlikleri nasıl algıladığıyla ilgili geniş bir analiz imkanı sunmaktadır. AB, AKP/ENP çerçevesinde rasyonalist temelli ve sosyal ilişkilerden ilham alan ihtiyatlı teşviklerin bir kombinasyonunu kullanmaktadır (Gstöhl 2008: 279-293). Bu kombinasyon koşulluluk ilkesi ile birleştiğinde hem ödül (havuç) hem ceza (sopa) yerine geçebilmektedir. AKP/ENP çeşitli normları ya da iki taraflı ticari ilişkilerin kurallarını dayatabilecek kapasitedir. Bu nedenle AKP/ENP kapsamında yapılan teorik çalışmalar rasyonalist çalışmalar ve inşacı çalışmalar olmak üzere iki kutba ayrılmıştır (Gstöhl ve Shunz, 2017: 6-7). Bu tez çalışmasında AKP/ENP "aktörlük" çalışmaları bağlamında ele alınmıştır. Aktörlük ya da Güç çalışmaları, bir devletin ya da AB gibi ulusüstü bir organizasyonun dış politikadaki davranışlarını, davranışlarının etkisini, etkililiğin geçerliliğini / meşruiyetini inceleyen çalışmalardır. Aktörlüğü çok boyutlu olarak inceleme ihtiyacını göz önünde bulundurduğumuzda; Uluslararası İlişkiler Teorileri, AB Dış İlişkileri ve Dış Politika Analizi başlıklarının üçünü de kapsadığı görülmektedir.

AB'nin aktörlüğüne dair çalışmaların büyük bir çoğunluğu Ian Manners'ın "Normatif Güç / Aktör" kavramsallaşması ile domine edilmektedir. Manners'ın 2002 yılında yayımladığı *"Normative power Europe: a contradiction in terms*?" *(Normatif Güç: Terimlerde bir çelişki mi?*) adlı makalesi, 2023 itibarıyla Google Scholar'da altı bin yüz yetmiş dört alıntı sayısına ulaşmıştır [2]. AB'nin aktörlüğüne ikinci ağırlıkta önemi olan çalışmalar AB'nin ekonomik gücüne vurgu yapan Ticaret Gücü (*Trade Power*) ve Pazar Gücü *(Market Power*) Avrupa çalışmalarıdır. Meunier ve Nicolaïdis (2006), AB'yi bir ticaret gücü olarak inceleyerek *"ticarette güç"* ve *"ticaret yoluyla güç*" arasında ayrım yapmışlardır. Chad Damro "Pazar Gücü" Avrupa tanımlamasında AB'nin normatif kimliğinin ötesinde, büyük bir tek pazar oluşunun, AB'nin dışarıda kullanabileceği bir güç olduğunu savunmuştur (2012).

Parker ve Rosamond (2013) AB'nin stratejik ekonomik hamlelerinin yanı sıra kozmopolitan değerleri de savunduğunu ve *"neoliberal bir kültürü"* sarmalamadığını vurgulamıştır. Yazarlara göre hukuki ve ekonomik liberalizm (ve her ikisinin çeşitli tonları), Birliğin geleneksel ulusal devlet sınırlarını aşan süreçlerini – "Avrupalılaşma", "küreselleşme" gibi – hızlandırmış ve AB'nin post - Vestfalyan karakterinin oluşturulmasında merkezi bir rol oynamıştır (Parker ve Rosamond, 2013: 231 – 232). Wagner ise AB'nin "Liberal" aktörlüğünü, ekonomik temellere göre değil siyasi çıkarlara, kimliklere ve kurumlara göre kurgulamaktadır (2017: 1398). Wagner aktörlük incelemesi yaparken, ekonomik liberalizmi ve siyasal liberalizmi dış politikanın araçları olarak görmektedir (2017). Bu bağlamda, "Liberal Aktörlük" tanımlamasını çözümlemek ve bu teoriyi temellendirmek, tez çalışmasının temel çıkış noktasıdır. "Amaç, Yöntem ve Sorular" başlığı altında, bu çıkış noktasından hareket ile araştırmanın nasıl kurgulandığı açıklanmaktadır.

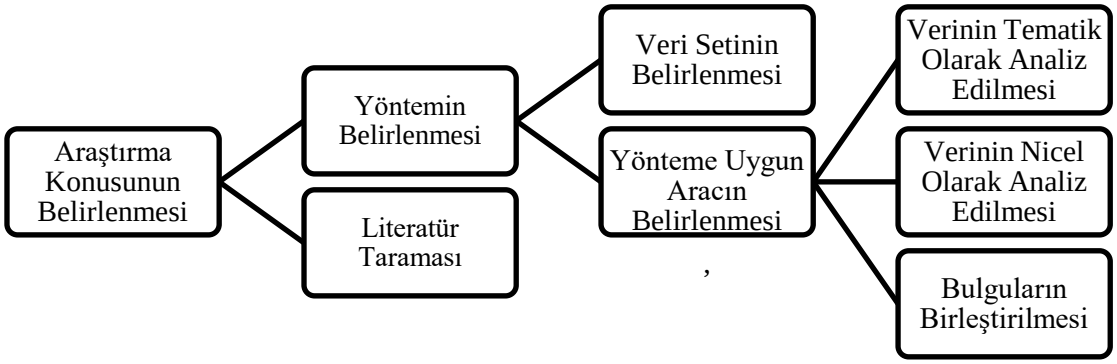
[2] İlgili arama için bknz: https://scholar.google.com/scholar?cites=5313143071300326 04&as_sdt=2005&sciodt=0,5&hl=tr (Erişim Tarihi: 6.7.2023).

1.2. Amaç, Yöntem ve Sorular

AB'nin "Liberal" bir aktör olduğunu savunan Wolfgang Wagner, AB'nin normatif ve ekonomik temellerinin yanı sıra, maddi güç unsurları ve fikirleri ile dış politikasını şekillendiren rasyonel bir aktör olarak incelemektedir (2017: 1399). Bu tanımlama AB'nin "Küresel Aktör" *(Global Power)* iddialarını akla getirmektedir. AB, Yirmi Birinci Yüzyılda karşımıza çıkan uluslararası ekonomik krizler, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, enerji güvenliği ve uluslararası sınırların ötesinde suçların yönetimi gibi sorunları çözmek üzere küresel ölçekte aksiyonlar almaktadır (Özoğuz-Bolgi, 2013). Young ve Ravinet 2022'de yaptıkları çalışmada, küresel ölçekteki bu sorunlar için AB'nin "bilgisini" yani teknolojik kapasitesini ve kurumsal hafızasını kullanan bir "Bilgi Aktörü" *(Knowledge Power)* olduğunu savunmaktadır. Tüm bu tanımlamalar, AB'nin aktörlüğünün belirli yönlerini yansıtmakla birlikte, çalışmanın amacı, AB'nin AKP/ENP çerçevesinde "nasıl" bir aktör olduğunu keşfetmek ve "Liberal" aktörlüğüne dair diğer tanımlamaları aşan bir tanımlama ortaya koymaktır.

Tez çalışması için seçilen yöntem Gömülü Teori yöntemidir. Gömülü Teori yaklaşımında verileri sistemli biçimde analiz ederek ortaya çıkan desenler, kategoriler ve ilişkiler üzerinden teorik bir çerçeve oluşturulur. Bu nedenle araştırma sorularının çerçevesi dar değildir ve zaman içerisinde değişebilir (Birks ve Mills, 2015: 21). Veri analizi sürecinde araştırmacının düşünsel temellerini "kirletmemesi", dış dünyadan mümkün olduğunca az etkilenmesi beklenir. Araştırma sürecinde şekilde görülen düşünsel süreç izlenmiştir:

Şekil 1.2.1. Araştırma Süreci

Bu çerçevede aşağıdaki sorular ile konu belirlenmiş ve araştırmaya başlanmıştır:

- Avrupa Birliği'nin kimliği, çıkarları ve politika çerçeveleri göz önüne alındığında, uluslararası politikada "Liberal Aktör" olarak kabul edilebilir mi?
- Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin "Liberal Aktör" olduğu iddiasını kanıtlamada nasıl bir katkı sağlar?
- Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası aracılığıyla komşuları üzerinde etkisini gösteren hangi kanıtlar mevcut?
- Avrupa Komşuluk Politikası'nın prensip ve hedefleri, Avrupa Birliği'nin liberal değerleri ve çıkarlarıyla ne ölçüde uyumludur?
- AB, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesini hangi temalar üzerine inşa etmiştir?
- Avrupa Komşuluk Politikası'ndaki değişim ve dönüşümler AB'nin dönüşümleri ile ne ölçüde benzerlik göstermektedir?

Yukarıdaki soruların çerçevesini kurabilmek ve hipotezler üretebilmek amacıyla AB'nin nasıl bir aktör olduğuna dair literatür taraması yapılmıştır. Glaser (1992) Gömülü Teori çalışmasında ilgili literatüre aşina olmayı teşvik etmektedir. Böylece araştırmacı ilgili temaları literatürle ilintili olarak belirleyebilecektir. Araştırmanın veri analizi bölümünde AKP/ENP resmi dokümanları MAXQDA Nitel Analiz Programı aracılığıyla nitel ve nicel analize tabi tutulmuştur. Çalışmada incelenen belgeler, 2003 yılından başlayıp 2021 yılına kadar Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan belgelerle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede belgeler dört döneme ayrılarak incelenmiştir:

- 2003 – 2007 AKP/ENP dönemini temsilen yayımlanan dört belge
- 2008 yılında Akdeniz için Birlik ve Doğu Ortaklığı için yayımlanan temsilen iki belge
- 2010 – 2015 AKP/ ENP Revizyonu'nu dönemini temsilen üç belge ve
- 2017 – 2021 döneminde bölgesel politikaları ve gelecek vizyonunu temsilen üç belge olmak üzere, toplam on iki belge incelenmiştir.

Bu belgelerin seçiminde esas olarak politikanın kilometre taşı niteliğinde olan ve yeni çerçeveler çizen belgeler olmasına dikkat edilmiştir. AKP/ENP'nin ilk dönemi, politikanın ortaya çıktığı ve çerçevesinin oturtulduğu dönemdir. Dört yıllık dönem boyunca, AKP/ENP politikalarını geliştiren Komisyon; 2007 iletişim belgesini bitirirken

"2008 yılında, Komisyon, Konsey, Avrupa Parlamentosu ve AB Üye Devletleri ENP'yi güçlendirmek için daha da yakın iş birliği yapmalıdır."

ifadesine yer vermiştir (European Commission, 2007: 11 - 12, **COM(2007) 774).** Nitekim 2008 yılı AKP/ENP'nin değişime uğradığı ilk yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde AKP/ ENP çerçevesi değişmese de Akdeniz'de ve Doğu Komşuluğu'nda bölgesel ayrımlara gidilmiş ve bu ayrımlar özel politika belgeleri ile kesinleştirilmiştir.

2010 ve 2015 yılları, literatürde AKP/ENP'nin revize yılları olarak geçmektedir. Bu dönemlerde yaşanan jeopolitik gelişmeler ve on yılı aşan politikanın geliştirilme ihtiyacı seçilen üç belgeye kritik bir anlam yüklemektedir. 2017 yılına gelindiğinde ise AKP/ENP'nin çerçevesi oturmuş ve bölgesel ayrımlar artık "güçlendirici" unsurlar olarak görülmeye başlanmıştır. Buna göre artık AKP/ENP'nin amacı "istikrarı sağlamak"tır. Seçilen belgeler tek tek incelenip temalara ayrıldığı gibi nicel analiz aşamasında bütünleşik hallerde de incelenmiştir. Örneğin ilk dönem AKP/ ENP politika belgelerinin sözcük frekansı analizleri ve 2011 – 2015 dönemi belgelerinin sözcük frekansı analizleri önce birleştirilmiş ve ortak temalar gözlemlenmiştir. Daha sonra bu belgeler ayrı ayrı da sözcük frekansı analizine tabi tutulmuştur. Aşağıdaki tabloda dönemlere ayrılmış hali ile incelenen dokümanların listesi bulunmaktadır:

Tablo 1.1. İncelenen Belgeler

I. DÖNEM	**2003**	Daha Geniş Avrupa - Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve. (Brüksel, 11.03.2003, COM(2003) 104 final).
	2004	Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi (Brüksel, 12.05.2004, COM(2004) 373).
	2006	Avrupa Komşuluk Politikasının Güçlendirilmesi (Brüksel, 4.12.2006,COM(2006)726final).
	2007	Güçlü Bir Avrupa Komşuluk Politikası (Brüksel, 5.12.2007, COM(2007) 774 final).

II. DÖNEM	**2008**	Barselona Süreci: Akdeniz için Birlik (Brüksel, 20.5.2008 COM(2008) 319 final)
	2008	Komisyon'dan Avrupa Parlamentosu ve Konseye İletişim:: Doğu Ortaklığı, (Brüksel, 3.12.2008, COM(2008) 823 final)
III. DÖNEM	**2010**	Komisyon'dan Avrupa Parlamentosu ve Konseye İletişim Avrupa Komşuluk Politikası'nın Gözden Geçirilmesi (Brüksel, 12.05.2010, COM(2010) 207 final)
	2011	Değişen Komşuluğa Yeni Bir Cevap. Avrupa Komşuluk Politikası Üzerine Bir İnceleme (Brüksel, 25.5.2011, COM(2011) 303 final).
	2015	Gözden Geçirilmiş Avrupa Komşuluk Politikası. (Brüksel, 18.11. 2015, JOIN(2015) 50 final).
IV. DÖNEM	**2017**	Avrupa Komşuluk Politikası İncelemesinin Uygulanması Hakkında Rapor (Brüksel, 18.5.2017 , JOIN(2017) 18 final).
	2020	Dayanıklılığı Güçlendirmek - Herkes için Sonuçlar Getiren Doğu Ortaklığı. (Brüksel, 18.03.2020, JOIN(2020) 7 final)
	2021	Güney Komşulukla Yenilenen Ortaklık: Akdeniz için Yeni Bir Gündem (Brüksel, 9.2.2021 , JOIN(2021) 2 final)

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Nitel veri analizi sürecinde belgeler okunmuş, açık kodlama ile segmentlere ayrılmış ve bunun sonucunda belirli temaların devamlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre AKP/ENP dokümanlarında "Partnerlik", "Bölgeselleşme", "Güvenlik", "Sınırlar" ve "Değerler" olmak üzere beş tema ön plana çıkmaktadır. Nitel analiz kapsamında Kelime Frekansı Analizi yapılmış ve Kelime Bulutu analizi ile nicel bulgular görselleştirilmiştir. Yapılan analiz işlemleri için, bir Hariçler Sözlüğü **(EK 1)** ve kodlama sürecinde kullanılan anahtar kelimelerini içeren

bir Kod Sözlüğü **(EK 2)** oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucunda AB'nin AKP/ENP çerçevesindeki aktörlük mantığında değerler ve pragmatik dönüşümlerin paralel ilerlediği; belgelerde sıklıkla geçen temaların AB'nin liberal aktörlüğüne dair kurulan hipotezlerin bir bölümünü desteklediği, bir bölümünü ise desteklemediği görülmüştür.

1.3. Araştırmanın Limitleri

Araştırma kapsamında beş temel sınırlılık bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların ilk ikisi, araştırmada ele alından belgelerin Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı resmi belgeler olması nedeniyle karşımıza çıkmaktadır. AB'nin tüm dokümanları, Birliğin tüm resmi dillerine çevrilmiş şekilde erişime açık olarak kamuoyuna arz edilmektedir. Bu tez çalışmasında resmi dokümanların İngilizce versiyonları analiz edilmiştir. Tez Türkçe dilinde yazıldığı için dokümanlar araştırmacı tarafından tercüme edilmiştir. İngilizce'yi ikinci dil olarak bilen bir araştırmacı için belgelerin bu dilde incelenmesi, anadil (*native*) seviyesinde İngilizce bilen kişilere karşın bir dezavantaj oluşturmaktadır. Tercüme sırasında anlam kayıplarını en aza indirmek için tematik analizlerde kullanılan anahtar kelimeler İngilizce olarak seçilmiştir. Nitel ve nicel analizler süresince, kelimelerin cümle içindeki bağlamsal anlamlarına dikkat edilmiştir.

Doküman analizinin bir diğer kısıtlaması, bu belgelerin uzmanlar tarafından yazılan, inşa edilmiş belgeler olmasıdır Nitel araştırmalarda ve Gömülü Teori yaklaşımında genel olarak mülakatlar, görsel materyaller, sosyal medya verileri gibi farklı verilerin kullanımı söz konusudur. Bir nitel araştırmacı, veri analizi sırasında duyguları, fikirleri ve sembolik etkileşimleri dikkate alarak temalar, kavramlar ve kategoriler oluşturur. Doküman analizi ise nispeten yeni bir çerçeve olarak Gömülü Teori araştırmalarına girmiştir. Resmi dokümanlar veri seti olarak kullanıldığında, duyusal analiz yapma imkanı azalmaktadır.

Çalışmanın üçüncü kısıtlaması, AB'nin tüm küresel/ dış politikasının değil AKP/ENP çerçevesini ele almasıdır. Bu bakımdan diğer üçüncü ülkelerle olan ilişkilere değinilmemiştir. Bu nedenle AKP/ENP çerçevesi için oluşturulan "Liberal Aktörlük" hipotezlerinin diğer dış politika alanlarında geçerli olup olmadığı belirli değildir. Zaman kısıtlaması olarak, tez çalışması 2003 – 2021 yıllarını kapsamaktadır. Bu nedenle Ukrayna Savaşı'nın ardından AKP/ENP'ye dahil olan Doğu Avrupa Ülkelerinin üyelik başvuruları inceleme kapsamına

alınmamıştır. Bu durum bizi çalışmanın son sınırlılığına getirmektedir: Bir dış politika çalışmasında sürekli değişen dünya gündemini araştırma sınırları içerisine dahil etmek çalışmayı tamamlamayı zorlaştıracaktır. Tezin yazımı süresince Covid-19 Pandemisi, savaş, illiberal düzene geçiş gibi gelişmeler ve AB'nin bu gelişmelere karşı yanıtı, analize sınırlı şekilde yansıtılmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, AKP/ENP çerçevesinde bölgesel ayrımlara değinilse de politikaya dahil olan ülkeler tek tek incelenmemesidir. Tezin temel amaçlarından biri politikanın çerçevesini incelemek olduğundan ülkelerin ilerlemeleri analiz çerçevesine dahil edilmemiştir.

1.4. Tezin Yapısı

Tez, giriş ve sonuç bölümleri haricinde beş ana bölümden oluşmaktadır. Okumakta bulunduğunuz Giriş bölümünde, tezin genel çerçevesi özetlenmektedir. İkinci bölümde, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki konumu ve "Nasıl Bir Aktör" olduğu konusunda literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü ve politikalarını anlamak için önemli bir temel oluşturmaktadır. Bölüm kapsamında akademik çalışmalarda aktörlük üzerine yapılan tanımlamalarla birlikte, aktörlüğün kriterleri de incelenmiştir. Bu literatür çalışmasının sonunda, AB'nin Liberal Aktörlüğünün sınırlarını çizmek amacıyla hipotezler oluşturulmuştur.

Literatür taramasının ardından çalışmanın temel metodolojisi üçüncü bölümde açıklanmıştır. Metodolojik yaklaşım bölümü, çalışmanın doğası gereği literatür taramasından sonra verilmiştir. Bunun nedeni, Gömülü Teori yaklaşımının araştırmacıyı literatürü incelemeye ancak araştırma başlangıcında sorularını dar bir çerçeveye sıkıştırmamaya teşvik etmesidir. Yöntem bölümünün araştırmacı açısından avantajı, çalışmanın veri analizi bölümüne geçmeden önce adımları belirlemesini sağlamak ve yöntem çerçevesinde ikinci bir literatür taramasına dönmektir. Dördüncü bölümde, AKP/ENP'nin temel çerçevesine dair ikincil bir literatür incelemesine dönülmüş ve veri analizinden önce politikanın yapısı ortaya konmuştur. Tezin beşinci ve altıncı bölümleri, veri analizi bölümleridir. Beşinci bölümde, AKP/ENP belgelerinde öne çıkan temalar ortaya konmuştur. Altıncı bölümde, AKP/ENP belgeleri nicel olarak incelenmiş ve nitel bulguları desteklediklerini görülmüştür. Tezin sonuç bölümünde AB'nin AKP/ENP çerçevesinde liberal aktörlüğünü test eden hipotezler, bulgular ışığında

yorumlanmıştır. Sonuç olarak, tezin ikinci bölümünde oluşturulan beş temel hipotezden üçünün doğrulandığı, ikisinin ise bazı yönleri ile doğrulandığı bazı yönleri ile çelişkiler gösterdiği ispatlanmıştır. Bulgular çerçevesinde AB'nin AKP/ENP kapsamında da *"evrensel liberal değerlerin koruyucusu"* pozisyonunu koruduğu; Komşuluk Politikası'ndaki aktörlüğünün diğer aktörlük modelleri gibi dönemsel olarak değişim ve gelişim gösterdiği; söz konuşu değişimlerin geleneksel aktörlük modellerini aştığı tespit edilmiştir. Öte yandan Liberal Aktörlük hipotezleri çerçevesinde *"serbest piyasanın desteklenmesi"* ve *"eşitlik ilkesi"* kriterlerinin AKP/ENP çerçevesinde tam anlamıyla doğrulanamadığı görülmüştür.

1.5. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Bu çalışma ile AKP/ENP hakkında Türkçe literatürde eksik olan geniş kapsamlı ve bütüncül analiz eksikliğini gidermek amaçlanmıştır.. Temmuz 2023 itibari ile Yüksek Öğretim Kurulu'nun Tez Merkezi erişiminde, başlığında "Avrupa Komşuluk Politikası" ibaresi geçen dokuz doktora tezi bulunmaktadır. Bahsi geçen tezler, AKP'yi bölgesel olarak ya da ülke incelemesi olarak ele almışlardır. AKP/ENP'yi tüm boyutları ile ele alan üç adet doktora tezi bulunmaktadır (Özkural, 2010; Argan, 2018; Tüzgen, 2022). Nergiz Özkural'ın doktora tezi, AKP'yi neorealist ve inşacı uluslararası ilişkiler teorileriyle bütüncül bir biçimde ele alırken AB- Rusya ilişkilerini ve Ukrayna'yı vaka analizi olarak ele almıştır (2010). Esra Erol Argan'ın doktora tezi tüm AKP ülkelerini ele alan bütüncül ve güncel bir çalışmadır. Ancak çalışmada AB ve AKP/ENP ülkelerinin dış ticaret ilişkilerini ekonometrik olarak analiz etmiştir. Bu yönüyle bir uluslararası ilişkiler tezi olmaktan çok bir ekonomi tezidir. Ahmet Tüzgen'in tezi, AB'nin Doğu ve Güney Komşuluklarını güvenlik – kalkınma ilişkisi ekseninde analiz ederken, Doğu ve Güney Komşuluk bölgelerinden ikişer ülkeyi vaka olarak ele almıştır (2022). Öte yandan bu çalışmalarda AB'nin aktörlüğü literatürü incelenmemiştir.

Yabancı literatürde AKP/ENP ile ilgili ortaya konulan çalışmalar yeni çalışmalar, bu politikanın ortaya konuş amacının ve sürekliliğinin yalnızca dış etkenler sebebiyle değil, içsel yönetişim mekanizmasıyla ilgili olduğunu da ortaya koymaktadır. Agniezska Ciancara'nın *"The Politics of European Neighbourhood Policy"* (Avrupa Komşuluk Politikası'nın Siyaseti) adlı eserinde; AKP/ENP'yi yalnızca dışsal tehditlerin bir sonucu olarak görmememiz gerektiği belirtmektedir. Ciancara'ya göre, bu politika aynı zamanda Birliği'n içsel politikalarının

meşruiyetini sağlamaktadır. Öte yandan AKP/ENP'nin üst düzey kurumsallaşmasına rağmen komşu ülkelerde belirli kriterlerin hala sağlanmamış olması, Birliğin politika yapma mekanizmasına da bakmamızı zorunlu kılmaktadır (2020, 1-3). Nieman ve Hoffman , *"Conceptualising and Analysing the Contestation of the EU as an Actor in the ENP: Actorness, Effectiveness and Beyond"* (AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası'nda Bir Aktör Olarak Tartışılması ve Analizi: Aktörlük, Etkililik ve Ötesi) adlı çalışmalarında, AB'yi herhangi bir aktör olarak tanımlamamıştır (2018: 1-27). Bunun yerine AKP/ENP çerçevesinde AB'nin "varlık gösterme", "aktör olma", ve "etkililik" konseptlerini incelemişlerdir. Araştırmada, AKP/ENP'nin temel metinleri analiz edilerek genel temalar arasındaki örüntüler gözlemlenmiştir. Bu açıdan çalışma, AB dış politika davranışıyla ilgili literatürü geliştirmek açısından önemli bir adım atmıştır. Araştırmanın ikinci katkısı, AB'nin aktörlük literatüründe sadece ekonomik, güvenlik veya değer temelli yaklaşımları benimsemek yerine bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesini teşvik etmektir. Bu şekilde, AB'nin dış politika süreçlerindeki karmaşık etkileşimleri ve çok boyutlu politika hedeflerini daha iyi anlamak mümkün olabilir.

Çalışmanın bir diğer özgün yanı Uluslararası İlişkiler çalışmalarında nadir olarak kullanılan bilgisayar destekli analiz programının kullanımıdır. Metinlerde geçen kelime gruplarının kodlanması, notlar alınması ve referans verilmesi, bolluk kanunlarının geçerli olduğu nitel araştırma yöntemi için elle yapılamayacak kadar karmaşık ve zaman alıcıdır (Baş ve Akturan, 2017: 139). Bu nedenle Araştırma sürecinde, MAXQDA Pro Analytics 2022 programının kullanımı öğrenilmiş ve analizler program çerçevesinde yapılmıştır. Ayrıca bu aracı kullanarak Gömülü Teori yaklaşımının kullanılması da Uluslararası İlişkiler çalışmalarına yöntemsel bir yenilik katmıştır. Belgelerin nitel ve nicel yöntemlerle "tercüme edilmesi" yaklaşımı, keşifsel bir şekilde bilgi elde etmeyi ve analiz etmeyi mümkün kılarak bütüncül bir yaklaşım sunmuştur. AB Çalışmaları açısından bakıldığında, Gömülü Teori'nin ilk kullanımı Howell'in 1998 yılında yayımladığı *"Avrupa Entegrasyonunu Yeniden Değerlendirmek: Gömülü Teori Yaklaşımı"(European Integration Reassessed: A Grounded Theory Approach)* adlı doktora tezidir. Bu tez çalışmasının Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Politik Ekonomi alanlarında nitel çalışmaları teşvik etmesi ve yöntemsel katkı sağlaması beklenmektedir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKTÖRLÜĞÜ ÜZERİNE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Yükselişi

"Avrupa, tek seferde ya da tek bir plana bağlı olarak birleşmeyecek. İlk önce fiili bir dayanışma yaratan somut başarılar yoluyla inşa edilecektir. (Robert Schuman, 09.05.1950).

AB'nin ekonomik ve siyasi entegrasyon süreçleri, Yirminci Yüzyılın en önemli ve en başarılı bölgeselleşme başarısıdır. Avrupa Birliği'ni oluşturan ve varlığının devam etmesini sağlayan en önemli etmenler; barış ve refah düşünceleridir. AB entegrasyonu derinleşirken ve birlik büyümeye devam ederken somut ekonomik kazanımların siyasi kazanımlara da yol açacağı varsayımı hakim olmuştur. Nitekim 1960'lı yıllar boyunca Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) somut ihracat hacmini üç katına çıkartarak dikkate değer bir iktisadi başarı ve zenginleşme yaşamıştır (Lee, 2014; 327). Yaratılan iktisadi başarıda ekonomik entegrasyon aşamalarının önemli bir etkisi olduğu aşikardır. 1962 – 1969 yılları arasında gümrük tarifelerinin indirilmesi, sosyal politikaların tartışılması, Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nun kurulması gibi aşamalar kaydedilmiştir (Dedeoğlu, 2003; 52). 1968 yılında gelindiğinde topluluğun üçüncü ülkelere karşı uyguladığı gümrük tarifeleri ile bir Gümrük Birliği haline geldiği ve 1970'ler ve 1980'ler boyunca iş gücü ve sermayenin dolaşımını da serbestleştirerek bir Ekonomik Birlik düzeyine yükseldiği görülmüştür (Berend, 2020; 270).

Üst üste gelen ekonomik başarıların ardından; birlik içerisinde siyasi entegrasyonun da gelişmesine dair düşünceler ortaya çıkmıştır. Ortak bir güvenlik planı yaratma, siyasi entegrasyonu hızlandırma gibi tasarıları tartışmaya açmıştır. Siyasi entegrasyon, ekonomik entegrasyon kadar hızlı ilerleme kaydedememiştir. Öncelikle AB içerisinde farklı grupların farklı siyasi entegrasyon tasarıları ortaya koymaları ve bu tasarıların bir şekilde veto edilmesi, siyasi birlik sürecini yavaşlatmıştır. Ekonomik başarıların yükseldiği altmışlı yıllarda yaşanan boş sandalye krizinin Avrupa üzerinde yarattığı şok dalgası, ortak güvenlik ve dış politika hayallerinin doksanlı yıllara ertelenmesine neden olmuştur. Buna rağmen, AB kendi dinamiği içerisinde gelişim ve dönüşüm yaşamaya devam etmiştir. Avrupa'da bir hukuk düzeni oluşmuş;

devletler oy çokluğu ilkesinde konsensüs sağlamış ve bir topluluğun parçası olduklarına dair bilince ulaşmışlardır (van Middelaar, 2014; 104-105).

Seksenler ve Doksanlar, Birlik içerisinde değişim ve dönüşüm rüzgarlarının estiği dönemler olarak tarihe geçmiştir. Birliğin derinleşmesindeki en önemli adımlardan biri; 1986 yılında kabul edilen *Avrupa Tek Senedi (ATS)* olarak görülebilir. Roma Anlaşması'ndan Fouchet Planı'na, Lüksemburg Uzlaşısı'ndan Spinelli Planına kadar giden süreçte devletler kendi aralarında uzlaşı sağlamayı öğrenmiş ve birlik ruhu oluşmuştur. Antonio Spinelli'nin[3] 1984'te Avrupa Parlamentosu'na verdiği "*AB'nin Kuruluşu İçin Anlaşma Tasarısı*", çoğunluk tarafından kabul edilmiş ve 1986'daki Avrupa Tek Senedi ve 1992'deki Maastricht Anlaşması'nın öncülü olmuştur (EEAS, EU Pioneers). Avrupa Tek Senedi ve Maasricht Anlaşmalarının en önemli kazanımlarından biri, insan haklarına saygının vurgulanmasıdır (EUR LEX, 29.06.1987, **L169 /1; C191/2**). Böylece AB'nin ekonomik ve siyasi bütünleşmesine insan haklarına saygı, refahın dağıtımı ve temel hak ve özgürlüklerin korunması dahil olmuştur.

Lizbon Antlaşması ile birlikte, Birlik, politik olarak istikrarlı ve nispeten bağımsız bir kurumsal yapıya bürünmüştür. Anlaşma, AB'nin kurumsal yapısı açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Maastricht düzenindeki üçlü sütunu kaldıran ve karar alma süreçlerinde değişikliklere giden anlaşmanın özellikle ortak dış politika alanında önemli etkileri olmuştur. *Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi* ile *Avrupa Dış Eylem Servisi*'nin oluşturulması; ortak dış politikanın tutarlılığı ve etkinliği açısından daha da güçlü hale gelmesini; böylece dış politikanın güvenlik ve savunmanın ötesine taşınmasını sağlamıştır. Çok boyutlu hale gelen AB dış politikasının artık sadece üye ülkeler düzeyinde yürütülen uluslararası ilişkiler sürecinin ve üye ülkelerin dış politikasının ürünü olmaktan bir adım öteye gitmiş; çeşitli kanallar ve araçlar bütünü aracılığıyla yürütülen "Birlik Dış Politikası"na sahip olmuştur (Keukeleire ve Delreux, 2014; 1-3). Birliğin dış eylemlerindeki amaçlar, Lizbon

[3] Antonio Spinelli, birleşmiş bir Avrupa fikrinin öncülerindendir. 1941 yılında Ernesto Rossi ile birlikte kaleme aldığı Ventetone Manifestosu'nda Birleşik Avrupa Devletleri fikrini ortaya atmıştır. Spinelli ve Rossi'nin idealindeki Birleşik Avrupa'nın cumhuriyetçi bir anayasası ve ortak bir ordusu vardır. Bu çalışmanın konusu AB entegrasyonun federalist yaklaşımları olmasa da Avrupa'nın tekcil bir aktör olarak ele alınma ideasının kuruluşundan çok önce başladığını belirtmekte fayda vardır (Spinelli ve Rossi, 1941; Özdemir, 2019; 59).

Anlaşması'nın "Birliğin Dış Eylemlerine Karşı Genel Hükümler" başlığı altında, 21. Madde'de şöyle belirtilmiştir **(T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, 2011; 15):

"Birliğin uluslararası alandaki eylemi; kurulmasına, gelişmesine ve genişlemesine ilham kaynağı olan ve dış dünyada desteklemeyi hedeflediği şu ilkelere dayanır: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkeleri ile Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere ve uluslararası hukukun ilkelerine saygı."

Bu maddeden anlaşıldığı üzere, AB'nin dış politika ilkeleri kendisini nasıl tanımladığı ile ilgilidir. AB kendisine demokratik, çağdaş, evrensel değerlere dayalı bir dış politikayı "yakıştırmaktadır." Kurucu değerler ve gelecek hedefinin liberal kimliği, kurucu anlaşma aracılığıyla böylece net bir biçimde bağlayıcılık kazanmıştır.

Lizbon Anlaşması'nın bir diğer tarihi önemi; anlaşmanın tarihinde gizlidir. Zira anlaşmaya giden süreçte ortak bir AB Anayasası oluşturmaya dair çabaların gerçekleşmiş ve başarısızlıkla sonuçlanan Anayasa girişimi Lizbon Anlaşması'na evrilmiştir. Anayasa girişimleri her ne kadar AB'nin federal bir devlet olmanın çok yakınında dolaştığını göstermekteyse de ulus devlet reflekslerinin korunması ve AB içerisinde en nihayetinde son sözün üye ülkelerde olması sebebiyle başarısızlık kaçınılmaz olmuştur. Yine de AB'nin başarısızlıklardan başarı ürettiğini görmezden gelmemek gerekir. Eğer kurucu anlaşmaların niteliğinde zaman ve değişen jeopolitik düzene uygun değişiklikler yapılmasaydı AB'nin ilerlemeci mantığı dinamizmini kaybedecekti. Bu nedenle isminden "Anayasa" çıkartılan bir anlaşma olarak Lizbon Anlaşması, AB'nin kurucu antlaşmalarının birçok özelliğini değiştirmiş ve yepyeni bir yönetim mekanizması oluşturmuştur. Almanya Şansölyesi Angela Merkel, *"The Lisbon Treaty A Legal and Political Analysis*" (Lizbon Antlaşması Hukuki ve Politik Analiz) kitabına (Piris, 2010) hazırladığı önsözde;

"Lizbon Antlaşması Avrupa tarihinde yeni bir bölüm açmıştır. ... Antlaşma AB'yi dış politikada daha güçlü ve bağımsız kılarken iç politikada daha demokratik bir hale getirmektedir ki bu da giderek küreselleşen dünyanın yeni zorlukları ile mücadele etmede daha donanımlı olmak demektir."

yazmıştır. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki antlaşmanın amaçları arasında; "AB içerisinde demokrasi normuna bağlı homojen bir iç politika oluşturmak" ve "Ortak bir dış politika

oluşturarak uluslararası politikada Avrupa'yı temsil eden tek bir aktör olarak hareket etmek" vardır. Bu amaçlar doğrultusunda AB içsel (*internal*) yönetişim bütünlüğünü sağlarken küresel yönetişimde özellikle de kendi bölgesinde dışsal (*external*) yönetişime başvurmaktadır. Lizbon Anlaşması ile birlikte AB kurucu antlaşmalarının getirdiği düzenden farklı olarak tek bir AB oluşturulmuştur. Bu bakımdan dış politikada tek bir aktör olarak hareket eden AB'nin uluslararası politikada pazarlık gücü artmıştır. Ayrıca AB kurumlarındaki düzenleme ile araçlar basitleştirilmiştir ve iç yönetimde daha şeffaf daha demokratik bir düzene geçilmiştir. Esas olarak AB Anayasası'nda ön görülen hedeflerden farklı sonuçlar ortaya çıkmamıştır (Akıllı, 2010: 49).

Lizbon Antlaşması ile birlikte AB entegrasyon süreci daha da derinleşmiştir. Ulusal parlamentolar, AP'nin yeni gündemleri karşısında dönüşüme uğramak zorunda kalmıştır. Adalet ve İç İşleri, Ortak Güvenlik ve Savunma, Ortak Dış Politika gibi spesifik alanlarda birlik içinde yeni iş birlikleri gelişmiştir (Cooper, 2017: 228 - 229). Ancak AB'nin yeni yapılanması akıllara dışarıda kalan ülkelerin durumları hakkında soru işaretleri getirmiştir. Ekonomik entegrasyonunu tamamlayan bir örgütün siyasi entegrasyonda da önemli adımlar attığı ve bir bütünleşme sürecine girdiği gözlemlenmektedir. Bu durumda üye olmayan ülkeler bu entegrasyonun neresinde kalmaktadırlar? Özellikle AB'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkileri ve çevresinde oluşturmayı düşündüğü dostlar halkası bakımından bu soruların cevabı çok önemlidir. AB'nin dönüşen yapısı, şüphesiz ki AB'nin uluslararası sitemdeki konumunu da değiştirmiştir. Böylece uluslararası ilişkilerde AB'nin aktörlüğüne dair yapılan tartışmaların da güncellenmesi gerekmektedir.

2.2. AB'nin Uluslararası Sistemdeki Konumu

Avrupa tarihi boyunca atılan her bir adımın barış ve istikrar için önemli kilometre taşları olduğunu, kazanımların süreklilik arz ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Farklı kazanım anlayışları nedeniyle AB'nin "başarılı" ya da "başarısız" olduğuna dair spekülasyonlar literatürde kendine yer bulmuştur. AB'nin sonunu tahmin etmek, kimi popüler dergiler için -*The Economist* gibi - bir alışkanlık haline gelmiştir (McCormick, 2014: 16). Eğer internette "Avrupa Krizi" kelimelerini aratırsanız birçok sonuç bulursunuz. Popüler gazete haberleri birliğin dağıldığına dair haberler yapmaktadır ancak tarihin akışı bu haberleri asılsız çıkarmıştır.

AB, kıtası ve çevresinde barışı inşa eden başarılı bir proje olarak varlığını devam ettirmektedir (Leonard, 2005; 3). AB'nin devamlılığı ve dış politikasına dair takınılan şüpheci tavrın iki temel sebebi bulunmaktadır. Öncelikle AB'nin askeri kapasiteden yoksun olması, etkili bir küresel politika geliştirilmesinin önünde engel olarak görülmektedir (Bull, 1982; Larsen, 2004). Bir diğer sebep; AB'nin dış politikasına dair yapılan "tek seslilik" tartışmasıdır. Belçika Dış İşleri Eski Bakanı Mark Eyskens'in Körfez Savaşı sürecinde Avrupa ülkelerinin tek sesli bir politika üretememeleri üzerine kurduğu *"Avrupa ekonomik bir dev, politik bir cüce ve askeri bir solucandır."* (**New York Times,** 25.01. 1991) cümlesi, söylendiği dönemde büyük bir yankı yaratmıştır. Tek seslilik krizinin Körfez Savaşı'ndan on iki yıl sonra Irak'a müdahale tartışmaları sırasında devam etmesi; ortak dış politikanın, ortak dış ticaret politikası kadar güçlü olmadığı ve tutarsızlıklarla dolu olduğu iddialarına yol açmıştır (Bretherton ve Vogler, 2006: 158-159).

Yakın geçmişe geldiğimizde Avro bölgesinde yaşanan ekonomik kriz süreci, İngiltere'nin Birlik tarihinde bir ilki gerçekleştirerek ayrılma kararı alması, Trump yönetiminin AB'nin NATO'daki katkılarını artırmasına yönelik söylemleri; AB'nin gücü / aktörlüğü konusundaki şüphelerin yüksek sesle dile getirilmesine sebep olmuştur. Yine de tüm bu söylemler AB'nin tartışmasız ekonomik gücünün ve kendisi ile çevresini şekillendirme / dönüştürme yeteneğinin gölgesinde kalmaktadır. Nitekim, 21. Yüzyıl için AB'nin gündemleri dijital dönüşüm ve iklim aktivistliğine yönelmesi (Tocci, 2019), değişime olan uyumunu göstermektedir. Son olarak Covid-19 pandemisi sürecinde, AB'nin dayanışma ve ortak politika üretme anlayışı büyük bir testten geçmiştir. Birlik ülkelerinin bu beklenmedik salgın karşısında ilk tepkileri, sınırları kapatmak ve yardım talebinde bulunmak olmuştur. Yardım taleplerinin çağrısız kaldığını düşünen İtalya, dünya gündemini meşgul eden en önemli birlik üyelerinden biri olmuştur. Ancak AB "hatası"ndan dönerek İtalya'ya "özür mektubu" göndermiş (Gülsüm Alan, 16.04. 2020, Euronews Türkçe), dayanışma ve güvenin önemini vurgulamıştır. Nitekim birlik hem üyelerine hem de komşu ülkelerine yardım paketi açıklamıştır. AB liderleri, 23 Nisan 2020 tarihinde, COVID-19 salgınının neden olduğu ekonomik krizle mücadele etmek amacıyla *"AB vatandaşlarını, işletmelerini ve devletlerini desteklemek için"* Avrupa için kurtarma planı üzerinde çalışmayı kabul etmiş ve krizin etkilerini hafifletmeyi hedefleyen bir AB kurtarma fonu oluşturma taahhüdünde bulunmuştur. Ardından 21 Temmuz 2020'de, 2021 - 2027 dönemi için toplam 1.824 trilyon Avroluk bir bütçe üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Akdoğan, vd. 2020:

49). Komşu ülkeler için açıklanan üç milyon Avroluk yardım paketi ile özellikle Ukrayna, Tunus, Fas gibi teknik yardımlara ihtiyaç duyan ülkeleri desteklemiş ve ortaklığını güçlendirmiştir (Vlagislav Makszimov, 22. 04. 2020, Euroactive; EMNES[4] Working Paper, June 2020). AB'nin stratejik olarak hızlı refleks göstermesi, özellikle dış politikadaki sorunlara karşı güçlü olduğunu göstermiştir.

Birliğin devam etmekte olan tarihine tanıklık eden bizler için AB şüphe götürmez bir biçimde uluslararası politikada *"var"*dır. Asıl soru ya da sorular, AB'nin bu varlığının uluslararası sistemde nasıl konumlandığıdır. Batı Avrupa'nın uluslararası sistemdeki varlığını inceleyen Allen ve Smith'e göre; Avrupa Topluluğu (AT) uluslararası sistemde bir devlet gibi hareket etme kabiliyetine sahip olmamakla birlikte farklı derecelerde kendini gösteren birimdir. Uluslararası etkileşimin bazı alanlarında oldukça aktif ama bazı alanlarında daha az aktif rol oynayan, değişken ve çok boyutlu bir varlıktır (Allen ve Smith; 1990; 20). AT'den AB'ye evrimleşen süreçte, örgütün kuruluş felsefesini anlamak, AB'nin var oluşunu nasıl okumamız gerektiğini gözler önüne serecektir. Ramazan Gözen'e göre AB'nin kuruluş felsefesinde üç temel amaç ön plana çıkmaktadır. Yazara göre AB öncelikle bir *"barış yayma projesi"*dir. Avrupa kıtasında barış ve istikrarın sağlanması amacı, yalnızca Yirminci Yüzyılda karşımıza çıkan bir ihtiyaç olmayıp On Altıncı Yüzyıldan beri devam eden "savaşlar tarihi"nin getirdiği ortak bir hafızaya dayanmaktadır. İkinci olarak *"AB'yi dünya politikasında etkin ve güçlü bir aktör haline getirmek"* ve mümkünse dünya sisteminin şekillenmesinde aktif bir rol oynama amacı gelmektedir. İkinci amaç, Avrupa'nın On Beşinci Yüzyıldan itibaren elde ettiği üstünlüğü Yirminci Yüzyılda kaybetmeye başlaması ile ilintilidir ve yine tarihsel hafızaya dayanmaktadır. Gözen son olarak *"Avrupa Düzeni Kurma*" fikrinin üzerinde durmaktadır. Bu düzen AB'nin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa gibi değerlerini yaygınlaştırarak önce kendi içerisinde sonra komşu bölgelerinde ve tüm dünyada yaygınlaştırabileceği, "uygulanabilir" bir barış reçetesini temsil etmektedir (Gözen, 2022: 217 – 218).

AB'nin çok boyutlu doğası; onu *sui generis* etiketi ile esrarengiz, eksantrik ve anlaşılmaz boyutlara çekilen (van Middelaar, 2014: 14) bir çalışma alanı haline getirmiştir. AB dış politikası da bu bağlamda ele alınmakta ve farklılaştırılmış doğasıyla birlikte anılmaktadır. Ginsberg, AB dış politikasının klasik dış politika kavramları ile açıklanamayacağını; AB'nin

[4] The Euro-Mediterranean Network for Economic Studies

"bir devlet, devlet dışı aktör, klasik bir uluslararası örgüt ya da uluslararası bir rejim olmadığını" belirtmektedir (1999: 432). Böylelikle AB'nin özel *(sui generis)* onumunu göz önünde bulundurmadan bir dış politika analizi yapmak imkansız hale getirilmektedir. Örneğin AB'nin normatif bir aktör olduğunu savunan Ian Manners için *"AB'nin uluslararası rolünü şekillendiren en önemli faktör;* ***ne yaptığı ya da ne söylediği değil, (olgusal olarak) 'ne' olduğudur.***[5] (Manners, 2002: 252). Manners'ın açıklaması, AB'nin benzersiz (*unique*) doğasının göz önünde bulundurulmasına izin vermektedir fakat kapsamlı bir dış politika analizi yapılmasının önünde bir engel de teşkil etmektedir. Dış politikaya etki eden politik kültür, kamuoyu, bürokrasi, çıkar grupları gibi faktörler; benzersizleştirilen dış politika anlayışı nedeniyle ihmal edilmektedir (Wagner, 2017: 1400). Bu nedenle iç faktörler ve dış etkenler, varlık ve yokluk, bütünleşme ve bütünleşememe süreçleri AB dış politikasını anlamlandırmak için birbirinden ayırt edilemez bileşenler olarak düşünülmelidir.

Soğuk Savaş süresince AB'nin ABD'nin desteğiyle Batı ittifakını güçlendiren bir kuruluş olduğu ve entegrasyon sürecinde ABD'nin rolünün kritik olduğu iddia edilir. (Ikenberry, 2004). II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak yıkılmış olan Avrupa'nın ABD desteğiyle ayağa kaldırıldığı ve Sovyet tehdidine karşın bir bariyer görevi gördüğü aşikardır. Yine de bütün payeyi sadece AB'de vermek, Avrupa'yı oluşturan değerleri ve inancı görmezden gelmeye sebep olacaktır. Avrupa'nın entegrasyonunu, Ortadoğu'dan Asya ya da Afrika'dan ayıran farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa düzeni, birliğin çekirdeğini oluşturan Roma Antlaşması'nın dışında, üye devletler katmanı ile coğrafi – tarihi gerçekliklerin yer aldığı bir katman tarafından çevrelenmiştir (van Middelaar, 2014: 16). Tarihi boyunca büyük hegemonik kavgalara şahit olmuş ve dünyayı iki büyük yıkıcı savaşa itmiş Avrupa kıtası, Vestfalya düzeninde kabul edilen bireysel çıkar mücadelelerini reddederek yetki devri konusunda anlaşmıştır (Joschka Fisher, 12.05.2000). Birliği oluşturan ruhun çatışmayı reddetmesi ve daha üstün çıkarlar için birlikte hareket ediyor olması AB'nin kurumsal kimliği ve politik hafızası için önemli bir göstergedir. AB bu politik ruhunu çevresini şekillendirmek ve kendisine ideal

[5] Koyu renkli bölümün orijinal hali: "EU is not what it does or what it says, but what it is." dir. Türkçe'ye çeviride anlam kaybına uğramaktadır.

sınırlar çizmek için olduğu kadar küresel sorunlarla dayanışma içinde mücadele etmek için de kullanmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte AB entegrasyon çalışmaları, *"güvenlik topluluğu"* fikri üzerinden şekillenmiştir. Karl Deutsch'un 1957'de ortaya koyduğu güvenlik topluluğu teorisinde iki tür güvenlik topluluğu bulunmaktadır: çoğulcu güvenlik topluluğu ve birleştirilmiş (*amalgamated*) güvenlik topluluğu. Güvenlik topluluğu fikrine göre; bu topluluğun üyeleri birbirileriyle savaşmazlar ve birbirleri ile savaşma niyetleri yoktur. Ayrıca bağlı bulundukları güvenlik topluluğunda içeriden bir tehdide karşı tetikte bulunmaları gerekmemektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da güvenliğin mimarisi, NATO'nın askeri kanadının yanı sıra, AB'nin ekonomik, politik ve sosyal entegrasyonu sayesinde de sağlanmıştır (Gözen, 2003: 5-9).

Realist ve liberal entegrasyon teorileri, AB'nin çoğulcu bir güvenlik topluluğunu iddia ederken federalist ve yeni işlevselci entegrasyon teorileri birleştirilmiş güvenlik topluluğu olduğunu iddia etmiştir (Andretta, 2011; 28). Birliğin üyeleri arasında savaş ihtimalinin kalmaması ve Soğuk Savaş'tan sonra bir arada kalmaya devam etmeleri, AB'nin güvenlik topluluğu olduğuna dair düşünceleri güçlendirmiştir. Politik birliğe kadar giden güçlenmiş ve derinleşmiş entegrasyonun sonucunda AB uluslararası politikada daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Yine de unutmamak gerekir ki AB'nin uluslararası politikadaki aktif rolünü, salt olarak Deutsch'un *"Güvenlik Topluluğu*" yaklaşımının başarısına atfetmek eksik bir analiz olacaktır. Zira Deutsch'un yaklaşımının sonuç odaklı olduğuna ve öze ilişkin unsurları görmezden geldiğine dair eleştiriler de bulunmaktadır. Entegrasyonun doğasını ve ülkeler arasındaki denge mekanizmasını incelemeden barış sonucuna odaklanmak analizin eksik kalmasına neden olmaktadır (Özdemir, 2019, 40). Adler ve Barnett'in ortaya koyduğu üzere güvenlik topluluğunu tartışırken liberalizm ve demokrasiden bahsetmek gerekmektedir (1998). Öncelikle liberalizmin bir güvenlik topluluğu için ön koşul olduğunu belirtmek; liberal değer ve düşüncelerin yayılım ve etki mekanizmasının daha güçlü olduğunu kabul etmektir. Liberal demokrasiler arasında ortak kimlik, değişim isteği ve karşılıklı güvenin bir güvenlik topluluğu yaratacağı beklentisi vardır. Liberal değerler aynı zamanda toplumlardaki bireylere de hitap ederek hukukun üstünlüğü, hoşgörü, vatandaşların yönetişime katılımı gibi unsurlarla ulus ötesi bir sivil kültür yaratmaya daha yatkındır (Adler ve Barnett, 1998; 40 – 41).

2.3. Uluslararası İlişkiler Literatüründe AB Dış Politikası

AB çalışmaları; siyaset bilimi, karşılaştırmalı siyaset, uluslararası ilişkiler, bölgeselleşme çalışmaları, uluslararası politik ekonomi gibi çeşitli literatürlerden elde edilen kavramlarla disiplinler arası bir biçimde yürütülmektedir. AB çalışmalarının büyük bir yoğunluğu entegrasyon, ortak pazar ve genişleme süreci üzerine odaklanmaktadır. Rosamond'dan aktaran Andretta'ya göre; uluslararası ilişkiler, Avrupa merkezli (*eurocentric*) bir disiplin olmasına rağmen, AB dış politikasına dair çalışmalar ihmal edilmektedir hatta kimi zaman görmezden gelinmektedir. Bu durumun temel sebepleri olarak AB'nin alışılmadık bir yapıya sahip olması (bir devlet ya da herhangi bir uluslararası örgüt olmaması), AB dış politikası çalışmanın parasal birlik ya da entegrasyon çalışmaktan daha zor ve belirsiz olması ile uluslararası ilişkilerin genellemeleri seven doğası ile AB yapısının çelişmesi olarak gösterilmektedir (Andretta, 2011; 22-23). Öte yandan AB dış politikasındaki karar alma sürecinin karmaşıklığı ve ülkelerin "hayati kararlar" için veto yetkisini hala ellerinde bulundurmaları da bu alanda çalışmayı zorlaştırmaktadır. Dış politikanın ulusüstü yapısı; tutarlılık, uyum ve devamlılık sorununa yol açmaktadır (Edwards, 2011; 45). Bu nedenle uzun yıllar boyunca AB'nin dış politikası üzerinde farklı tartışmalar yürütülmüştür. Tartışmanın eksenleri, "AB'nin ne olduğu" ile "AB'ye yapması gerektiğinin dikte edilmesi" arasında değişkenlik göstermektedir. AB'nin global bir aktör olmak için adımlar atması gerektiği, jeopolitik bir pozisyon alması gerektiği ya da *"Avrupalıların gücün dilini konuşmayı öğrenmesi gerektiği*" gibi söylemler, AB'nin üst düzey yöneticileri tarafından da dile getirilmektedir (Tocci, 2019).

Dış politikayı anlamlandırmak ve AB'nin uluslararası politikada hissedilen etkilerini bilimsel bir çerçeveye oturtmak üzere teorilerin yol göstermesine izin vermemiz gerekmektedir. Teoriden azade bir uluslararası ilişkiler analizi; bilimsellikten uzaklaşmaya, bilginin kümülatif ilerleyişine engel olmaya ve böylece "medya raporu" üretimine sebep olmaktadır (Jörgensen,2015;75). Klasik olarak Avrupa dış politikası çalışmaları; seçilmiş bir vakanın analiz edilmesi, politika yapım süreci ve karar alma sürecinin analizi şeklinde yürümektedir (Tonra ve Christiansen, 2004; Jörgensen 2015). Vaka çalışmaları, belirli kavramsallaştırmaların spesifik olaylara uygulanması gibi genel geçer çalışmalar; uluslararası politikanın kırılgan ve

değişken yapısı nedeniyle raf ömrü kısa olan ampirik çalışmaların yığılmasına neden olmaktadır (Jörgensen, 2015: 75). Oysaki çalışmaların bir teorik çerçeveye oturtulmaması entegrasyon çalışmalarını da sekteye uğratmaktadır (Tonra ve Christiansen, 2004; 4). Bu durumda Avrupa dış politikasını teorileştirmek hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle Lizbon Anlaşması'ndan sonra dış politikayı anlamlandırma ihtiyacı daha da belirgin hale gelmiştir. Anlaşmanın oluşturduğu kurumsal çerçevede, Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile Avrupa Dış İlişkiler Birimi kurulmuştur. Kurulan bu birimler; AB dış politikasında diplomatik ilişkiler, çok taraflı organizasyonlardaki konum, uluslararası anlaşmalar gibi konularda bir "muhatap" belirlenmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede AB dış politikasının yeniden tartışılması ve uluslararası politikadaki rolünün belirlenmesi için de altın bir fırsat sunmuştur (Emerson vd., 2011; 3- 4).

Avrupa devletleri bir gecede "iyi geçinmeye" başlamamışlardır. Kurumlarını, iç ve dış politikasını belirleyen, bir oydaşma sonucu kabul edilmiş, bağlayıcı kuralları ve fikirleri bulunmaktadır. AB düşüncesinin ve kurallarının uluslararası ilişkiler teorileri ile anlamlandırılması amacıyla literatüre kazandırılan *"Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği"* adlı derleme çalışmalarının giriş bölümünde Hill ve Smith; AB'nin uluslararası sistemdeki varlığını üç kategoriye ayırmışlardır (2011; 7):

1. AB'nin uluslararası sistem içerisinde kendi uluslararası ilişkilerine sahip bir alt sistem olarak varlığı,
2. AB'nin kurumsal ve politik mekanizmaları ile uluslararası ilişkiler sürecinin bir parçası olarak varlığı,
3. Uluslararası ilişkileri etkileyen önemli bir aktör olarak AB'nin varlığı.

Tüm bu kategoriler, AB'nin uluslararası politikada hissedilen ağırlığını anlamlandırma amacı taşımakla birlikte literatürdeki farklı teorilerden beslenmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bu çalışmada bir aktör olarak AB'nin varlığı ele alınmaktadır. Yine de Hill ve Smith'in eserlerindeki kategorizasyonların her birinin birbirini desteklediğini belirtmek gerekir. AB'nin bir alt sistem olarak varlığı ile uluslararası ilişkiler sürecinin bir parçası olarak varlığı; kurumsal mekanizmasından, karar alma süreçlerinden ve ekonomik gücünden bağımsız olarak düşünülemez. Özellikle ticaret politikası, gerçekleştirdiği barış misyonları, ikili anlaşmaları ile

uluslararası ilişkiler sürecinde aktif bir rol oynamaktadır. Bugün AB'nin iç ve dış politikası, tarımdan çevreye, insan haklarından göç yönetişimine uzanan otuz beş farklı politik alanı kapsamaktadır (European Commission, "What the European Union Does?").

AB'nin dış politikasını açıklamak üzere klasik uluslararası ilişkiler literatüründen de faydalanılmakta ve üç temel yaklaşımdan destek alınmaktadır. Teorisyenler realizm, liberalizm ve inşacılık perspektiflerinden yararlanarak; Avrupa Entegrasyonunu, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları (ODGP) ile Güvenlik ve Savunma Politikalarını (AGSP) entegrasyon teorilerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır (Andretta, 2011; Aydın Düzgit; 2015). Erken dönemde, Avrupa'nın entegrasyonu fikrinde Immanuel Kant'ın "ebedi barış" (*perpetual peace*) fikri etkili olmuştur. Kant'a göre, cumhuriyet rejimi ile yönetilen "bağımsız devletler federasyonu" Avrupa kıtasında kalıcı barışı sağlacaktır (Çınar, 2017: 66). Kant'ın idealinde, cumhuriyet rejimi ile yönetilen devletler, dış politikalarında, otoriter rejimlere göre daha farklı ilerleyecektir (Özpek, 2017; 133). Bu durumda dış politikada "sıfır toplamlı oyun" yerinde "pozitif toplamlı" oyun fikri geçerli olacaktır. Kant'ın "bağımsız devletlerin bir federasyonu fikri" ile AB'nin oluşturulması arasında teorik, tarihsel ve pratik bağlantılar bulunduğu ileri sürülmektedir. Ancak Kant'ın kozmopolit devletler federasyonuna dair reçetesinin ve mevcut AB yapısıyla uygulamalı bağlantısının yeterince incelenmemiştir (Brown, 2013: 671 – 672).

Temel teorilerden realizm ve liberalizm; rasyonalist temellere oturdukları için AB'nin dış politikasını devletlerin bir pazarlığının sonucu olduğunu iddia etmektedirler (Valiyeva, 2018; 30). Nitekim isminde "Liberal" ifadesi olan tek entegrasyon teorisi olan "Liberal Hükümetlerarasıcılık" perspektifine göre, dış politikada ulusal tercihlerin ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Teorinin merkezine yerleştirilmiş üç temel unsur; rasyonel devlet davranışı varsayımı, devletlerarası ulusüstü müzakereler ve ulusal tercihlerde liberal bir teorinin formasyonudur (Moravsick, 1993;480). Derek Beach, Moravsick'in yaklaşımını, AB'nin aktörlük kabiliyetinin olmadığına ve ülkelerin çıkarları için kaynaklarını bir araya getirdiğine dair bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Beach'in kavramsallaştırmasında "zayıf" ve "güçlü" liberal teoriler bulunmaktadır. Zayıf liberal teori olarak tanımladığı, işlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık yaklaşımları AB'nin dış politikasına pragmatik açıklamalar getirmektedirler. Güçlü liberal teoriler olarak tanımladığı yeni işlevselcilik ve çoğulcu güvenlik topluluğu yaklaşımları; hükümetler ve uluslararası

politikadaki diğer aktörlerle etkileşimlerin kararlara etkisine değinmektedir (Beach, 2015; 86-98).

Sonuç olarak liberal teorilerin erken uygulanma biçimleri, AB'yi devletlerin bir toplamı olarak görmektedir. Bu durumda liberal teorilerin erken uygulanma biçimlerinde bir aktörlük teorisinden bahsetmek zor olacaktır. Liberal Aktör Avrupa *(Liberal Power Europe)* fikrini ortaya atan Wolfgang Wagner ise; AB'nin kurumları ve politika yapma biçimlerini, karar alma süreçlerinde demokratik değerleri ve lobicilik, kamu fikirleri gibi içsel faaliyetleri ele alarak bir bütün olarak AB'nin kurumsal işleyişini ele almaktadır. Bu bakımdan yalnızca üye devletlerin çıkarlarını değil, bütünleşmiş AB'nin kendi süreçlerini ele alan bütünsel bir çerçeve ortaya koymaktadır (Wagner, 2017). Liberalizm, AB çalışmalarının "evi" işlevini görse de realizm AB konusunda açıkça "yabancıdır" (Jörgensen, 2015: 76). Bu durumun en temel sebebi, realistlerin aktör merkezli yaklaşımlarında tek muhatap olarak devletleri kabul etmesidir. Immanuel Kant'dan beri, Liberal teorinin üç ana hattı incelendiğinde – cumhuriyetçi – ticari – kurumsal – AB dış politikası ile liberal perspektifler arasında doğrudan bir bağlantı olduğu görülecektir (Jörgensen, 2015: 80). Bu bağlamda AB'nin aktörlüğünü, liberal geleneklerle eşleştirmek, diğer tanımlamalardan daha kolaydır.

Kenneth Waltz, AB bütünleşmesinin istisnai ve başarılı bir açıklamaya sahip olduğunu belirtmektedir. Yine de AB sahip olduğu araçları (demografi, ekonomi, askeri güç, teknoloji gibi) bütüncül bir şekilde kullanacak kapasiteye sahip olmadığı için bir "güç" olamayacaktır (Waltz, 2000: 26). Realist teoriler, AB'nin iç politikasını açıklamakta genel olarak dışlanmaktadır ancak buna rağmen dış politikasını başarılı bir şekilde açıklayacağı iddia edilmektedir (Hoffman, 2000). Realizmin AB'ye yaklaşımı genellikle Kenneth Waltz'un güçler dengesi yaklaşımından beslenmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönem için neorealistler AB'nin rolünü dengeleme politikası ile açıklamıştır. Tek kutuplu kalan düzende AB'nin kendi güvenliğini korumak amacıyla ABD için *"yumuşak dengeleme*" sağladığı da iddia edilmektedir (Pape, 2005; Posen, 2006; Oswald 2006). Oswald, AB entegrasyonunun, özellikle 1991'den beri ekonomik anlamda ABD'yi dengeleyecek nitelikte olduğunu belirtmektedir. Askeri gücü olmamasına rağmen ekonomik gücü sayesinde jeostratejik olarak avantajlı bir konuma sahip olan AB; ekonomik çıkarları, güvenlik kaygıları, içsel motivasyonları ve dengeleme arzusu ile hareket etmektedir (Oswald, 2006: 146 – 147). Realizmin AB dış politikasını açıklamasının bir diğer örneği; Hans Zimmermann'ın ortaya koyduğu Realist Aktör (Güç) tanımlamasıdır.

Zimmermann'a göre AB, özellikle ticaret politikasında müzakere yürütme biçimi olarak jeostratejik ve merkantalist bir tutum izlemektedir (Zimmermann, 2007). Ticaret politikası / ekonomik gücü dışında askeri kapasitesi olmayan AB'nin realist bir güç olduğunu kabul etmek zor olacaktır.

(Sosyal) İnşacı teoriler; liberal ve realist teorilerin aksine rasyonalist güç / çıkar mücadelesi anlayışına dayanmazlar. İnşacı yaklaşımda kimliklerin, değerlerin, kültürel etkileşimlerin önemine vurgu yapılmaktadır. Aktör ve yapı birbirini etkileyen bir süreç içerisindedir. Bu bağlamda Avrupa entegrasyonunun gelişimi, devletlerin çıkar hesaplamalarından ziyade normlar, söylemler ve devlet davranışlarının etkileşimleri olarak değerlendirilmektedir (Christiansen vd., 2001: 2-3) Thomas Risse, Almanya – Fransa barışını örnek göstererek devletlerin bulundukları sosyal ortamdan etkilendikleri ve bulundukları sistemden bağımsız hareket etmediklerini iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre AB entegrasyonu en makul şekilde sosyal inşacı teoriyle açıklanabilmektedir (Risse, 2004: 145 - 146). Dış politika bağlamında bakıldığında, sosyal etkileşimlerin ve uluslararası sistemdeki aktörlerin birbirleri ile etkileşime girmeleri yine aynı önemi taşımaktadır. Sosyal inşacı yaklaşımda etkileşimler yalnızca materyal kaynaklara göre değil, düşünsel motivasyonlara göre de yönlenebilmektedir (Andretta, 2011: 36).

Stephan Klose ortaya koyduğu Bütünleştirici (*integrative*) Aktör tanımlamasında AB'nin diğer uluslararası aktörler gibi kurucu unsurlar tarafından oluşturulan rollerle kendini gerçekleştiren bir sosyal yapı olduğunu ortaya koymuştur. Aktörün kendini nasıl gördüğü ve uluslararası politikada nasıl davranış gösterdiği / kendini nasıl yansıttığı önemlidir (Klose,2018; 1448). Bu bağlamda Normatif Aktör tanımlaması aslında inşacı bir yönelimdir. AB'nin politik bir kimlik ile çevresini şekillendirmeye çalışması, sosyal inşacı kimlik ile açıklanabilmektedir. Federica Bicchi, AB'nin Akdeniz politikası bağlamında kullandığı normatif gücün kendi bölgeselciliğini yayma amacı taşıdığını ifade etmektedir. Yazara göre AB'nin normatif yaklaşımı Avrupa Merkezci (*eurocentric*) bir karakter taşımaktadır. AB'nin dış politikada yaymaya çalıştığı değerlerin benimsenip benimsenmediği tartışmalıdır. Normatif gücün kapasitesi, kapsayıcılığı ve AB'nin politikalarına yönelik refleksivitesi arasındaki ilişki, Bicchi'nin 2006 yılında belirttiği üzere oldukça önemlidir (287). AB, ilişki kurduğu devletlerle toplumsal bağlar oluşturarak normatif etkisini sınayabilecektir. Bu bağlamda, AB'nin normatif

gücünün gerçek etkinliği, bu etkileşimlerin niteliği ve yoğunluğuyla şekillenecektir. AB'nin politika alanında daha fazla kapsayıcı ve refleksif bir tutum benimsemesi, normatif gücünün artmasını destekleyebilir. Bu nedenle, AB'nin normatif etkisinin sürdürülebilirliği ve etkili olabilmesi için, ilişki kurduğu devletlerle sağlam ve anlamlı bağlar geliştirmelidir.

Birlik uluslararası politikada olduğu kadar, küresel politik ekonomide de özgün bir ağırlığa sahiptir. Politik ekonominin yalnızca devletlerarası ilişkileri değil, devlet dışı aktörleri de analizine katan doğası nedeniyle AB'nin kurmuş olduğu ajanslar, sivil toplum kuruluşları, ticaret anlaşmaları ve ekonomik birliği önemli bir çalışma laboratuvarı sağlamaktadır. Özellikle Gümrük Birliği'nin kuruluşundan sonra AB önemli bir ekonomik aktör olarak literatürde yer bulmuştur (Verdum, 2011, 259). AB hem üyeleri arasında hem de üçüncü ülkelere karşı ekonomik bir alan yaratmakta, yarattığı ekonomik ilişkiler ile stratejik olarak kendi ekonomik büyümesini hedeflemektedir (Brandt ve Svendsen, 2003;2). Özellikle Avrupa Komşuluk Politikası bağlamında, komşu ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları ve yardım fonları, AB'nin kurmuş olduğu politik ekonomik çevreye işaret etmektedir. AB'nin uluslararası ilişkileri, politik olduğu kadar ekonomiktir de. Küresel ekonomik sisteme derin bir şekilde dahil olan AB; IMF, DTÖ, G20 gibi ekonomik yönetişim mekanizmalarının büyük bir destekçisi ve aktif aktörü konumundadır. Öte yandan ekonomik anlamda uyguladığı Ortak Tarım Politikası'nın üçüncü ülkelerin zararına olduğu iddia edilmektedir. Bu bakımdan AB'nin politik ekonomisi; politik ekonominin üç resmi olan liberalizm, realizm ve merkantalizmin bütün bileşenleri ile bir analiz yapılması gerekmektedir (Balaam ve Dillman, 2015; 423).

AB dış politikasını "yapısal dış politika" olarak değerlendiren Stephan Keukeleire (2002); AB düzeyinde dış politikanın, geleneksel dış politikadan farklı olarak daha sürdürülebilir ve oyunun kurallarını etkileyecek düzeyde olduğuna işaret etmiştir. Geleneksel dış politika araçlarına sahip olmayan AB; özellikle insan hakları, demokratikleşme, çatışma müdahalesi gibi konularda çevresinde stabilizasyonu sağlama ve değer üretme misyonu üstlenmektedir. Böylece dış politikada uzun vadeli bir dönüşüm yaratılmaktadır (Balfour, 2006; 128). Yapısal dış politika mantığından hareketle, AB dış politikasının aslında iç politikasının bir uzantısı olduğunu gözlemlenmektedir. AB entegrasyonunu sağlayan değerler, AB'nin dış dünyaya bakışını da şekillendirmektedir. Keukeleire bu teorisini meslektaşı Tom Delreux ile geliştirmiş ve yazarlar 2014 yılında yayımladıkları makalede AB dış politikasının "çok yönlü –

çok yöntemli – çok düzeyli" bir resmini çekmişlerdir. AB dış politikasının genişleme, ticaret politikaları, ortak güvenlik gibi çok yönlü bir gündemi; karar alma mekanizmasındaki kurumlar ve oy dağılımı bağlamında çok yöntemli bir mekanizması; ulusal düzeyde ve ulusüstü düzeyde birbirini etkileyen çıkarları nedeniyle çok düzeyli bir uluslararası ilişkileri vardır (Keukeleire ve Delreux, 2014: 11-14).

AB dış politikasının kompleks bileşenleri bulunmaktadır. Bileşenlerin her biri, AB'nin bir sonraki hamlesine de etki edecek düzeyde, domino taşları mantığı ile yerleştirilmektedir. AB'nin iç politikasında uyguladığı "hukukun üstünlüğü - iyi yönetişim – paylaşılan güvenlik kültürü – modernleşmiş ekonomi sektörü" formülünü (Cobarrubias, 2018: 6), dış politikasında yakın temasta bulunduğu komşu ülkelere de uygulamaya çalışmaktadır. Son dönemlerde dış politikanın formülasyonuna jeopolitik bir anlam da eklenmiş; dünya düzenindeki illiberal dönüşle birlikte AB de kendisini "Stratejik Bağımsızlık" ve "Stratejik Egemenlik" ilkeleri bağlamında değerlendirme ihtiyacı hissetmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Von Der Leyen; AB'nin dünya düzeninde daha güçlü bir aktör olması hedefiyle 2019 – 2024 yılları arasındaki politikalarında "Jeopolitik Komisyon" kurulmasını eklemiştir. Bu yeni açılımın sebebi, özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin anıları tazeyken AB'nin Polonya ve Litvanya gibi üyelerinin hissettiği tehdit algısıyla ilişkilendirilmektedir. Uluslararası politikanın değişen doğası AB'yi geleneksel bir güvenlik aktörü olarak düşünmeye zorlamaktadır. Öte yandan Çin ve ABD'nin başat aktörleri olduğu yapay zeka teknolojisi ve yeni rekabet piyasaları, AB'nin geleneksel ekonomi / ticaret anlayışını da değiştirmesi gerektiğine de işaret etmektedir (Leonard ve Shapiro, 2019). Reel politik ilkelerinin hakim olmaya başladığı bu dönemde AB için varlığını ve dış politika ilkelerini tehdit eden bir dilemma ortaya çıkmıştır. AB uluslararası düzende tam bir (sert) güç aktörü olarak hareket etmeye başlarsa bu durum yumuşak gücünün ve değerlerinin zayıflamasına neden olabilir. Trumpvari bir ABD dış politikası ya da Çin'i taklit etmek, yerine başından beri savunduğu değerler üzerinden hareket etmek uzun vadede AB'yi kuruluş felsefesinden daha farklı bir "süper güç" haline getirecektir (Kemal Derviş, 25.07.2019, Project Syndicate),Bu noktaya kadar yapılan literatür incelemesi ışığında, AB'nin iç ve dış uyumunu sağlamak için yürüttüğü politikalar, aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2.3.1. AB Dış Politikasının Bileşenleri

Beklentiler	**Kaynaklar**	**Araçlar**	**Vaatler**
Güvenlik	Koşulluluk İlkesi	Eylem Planları	Vize Serbestisi
Statüko	"Cazibe Merkezi"	İlerleme Raporları	Kültürel Diyalog
Serbest Ticaret	"Doğruyu Belirleme"	Finansal Araçlar	Siyasi Diyalog
İnsan Hakları	Evrensel Normlar	Ticaret Anlaşmaları	Demokratikleşme
Barış	Piyasa Ekonomisi	Gümrük Birliği	Altyapı Yardımları
Demokratikleşme	Müktesebata uyum	Sivil Toplum	Üyelik STA'lar Vize Serbestisi

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özgün olarak oluşturulan tabloya göre; AB kendi beklentilerini sağlamak üzere, sahip olduğu olumlu imajı ve ekonomik ağırlığını kullanmakta ve nüfuz ettiği bölgelerde evrensel değerler doğrultusunda reformlar vaat etmektedir. AB'nin genişleme politikası ve komşuluk politikası Beach'in *"zayıf liberal teoriler"* olarak adlandırdığı teoriler ışığında açıklanabilmektedir. Birliğin çevresinde statüko oluşturabilmek amacıyla kullandığı araçlar, normların üçüncü aktörleri değiştirmek için kullanılabileceğini kanıtlar niteliktedir (Beach, 2015; 95-98). Öte yandan bu bileşenlerin her biri, araştırmacının literatürü algılama biçimi, dünya görüşü, bağlı olduğu yöntemsel gelenek gibi farklı bileşenlerin etkisiyle, farklı teorik çerçevelerde irdelenebilir. AB'nin dış politika kaynaklarını Sivil, Yumuşak, Ticari, Etik ya da Normatif Aktör görüşler çerçevesinde incelenebilmektedir. Serbest ticaret politikasını, realist politikayla, kültürel ve siyasi diyalogu inşacı teorilerle çalışan araştırmacılar bulunmaktadır. Burada önemli olan, dış politikanın izlediği patikayı iyi takip edebilmektir. AB dış politikasının küresel patikası Geoffrey Edwards tarafından aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (2011; 21-43):

- Coğrafi Kapsam (Afrika, Karayipler, Asya Pasifik, Atlantik, Komşuluk vb.)
- Gruplar arası ilişkiler (ASEAN, Körfez İşbirliği, Dünya Ticaret Örgütü vb.)
- İtici ve durdurucu güçler (AB'nin kurumsal yapısı, karar alma süreçleri, üye devletler vb.)
- Devam eden gerilimler (dünyada yaşanan gelişmeler, entegrasyon sürecinde aksaklıklar vb.)

Edwards'dan da anlaşıldığı üzere; AB dış politikası çok yönlü ve çok boyutludur. Bugüne kadar AB dış politikasını anlamlandırabilmek için birçok teoriden ve aktör yaklaşımından yararlanılmıştır hatta her bir yaklaşım her bir politika için tek tek uygulanmaktadır. Belirli bir duruma / vaka analizine odaklanan teoriler bütüncül bir analize imkan vermemektedir. Liberal aktör yaklaşımı ise; AB'yi *sui generis* etiketinden kurtararak daha kapsamlı bir analize imkan sunmaktadır. AB'nin kurumları, normları, normları arasındaki çelişkileri, ticari ve coğrafi çıkarlarını ele alan bu yaklaşımla; "dış ilişkiler çalışmaları" yerine "dış politika analizine" çevirmektedir (Wagner, 2017; 1410). Böylece normların yalnızca olumlu algılanan niteliğinden bağımsız olarak değerlerin ve uluslararası sistemin sonucu olarak oluşan mekanizmalar olduğuna da dikkat çekilecektir.

2.4. "Bir Aktör Olarak AB" Tartışmaları

Devlet merkezli analizin AB dış politikasını anlamlandırmak için yetersiz olduğu düşünen teorisyenler, AB entegrasyonunun dış boyutlarına odaklanarak dış politikayı anlamlandırmaya çalışmışlardır. Böylece AB'nin iç dinamikleri, karakteri ve politika yapım süreçlerini birleştiren aktör / güç literatürü ortaya çıkmıştır (Hoffman ve Niemann, 2017; 28). Bir aktör olarak AB tartışmaları ilk olarak François Duchêne'in "Sivil Güç (Aktör) Avrupa" tanımlamasını literatüre kazandırmasıyla başlamıştır. (Duchêne, 1972). Aktörlük literatürü yetmişli yıllarda ortaya çıksa da Manners'ın Normatif Aktör Avrupa tanımlaması ortaya atmasıyla yükselişini 2000'li yıllarda göstermiş; literatürde geniş bir tartışmayla aktör bolluğu yaratmıştır. Bu tartışmalar; yeni bir kavramsallaştırma yaratmaya hevesli akademisyenler ile ortaya konan teorileri geliştirmek veya eleştirmek üzere harekete geçen akademisyenler arasında ilerlemiştir. Esas olarak bu tartışmaların dominant olduğu ve dönem dönem

canlandırıldığı belirli akademik dergiler bulunmaktadır [6]. Aktörlük literatürü, AB çalışmalarına farklı boyutlar katsa da AB'nin hala uluslararası politikaya bir devlet aktörü kadar etki yaratabileceğine dair şüpheler bulunmaktadır. Aktörlük kavramının ampirik olarak hala gelişmediği ve kanıtlanamadığına dair itirazlar (Huigens ve Niemann 2011) ile birlikte, bazı aktörlük biçimlerinin -normatif güç/ideal güç gibi- yalnızca AB'nin politikalarının meşrulaştırılmasına hizmet eden bir söylem biçimi iddia edilmektedir (Cebeci, 2012). AB'nin küresel bir aktörden ziyade diplomatik ilişkileri yürüten bir varlık olduğu (Novotna, 2017) ve diplomatik olarak dış ilişkileri yürütmedeki başarılarını ortak bir dış politika üretmekte kullanamadığı da iddia edilmektedir (Akdemir, 2018).

2.4.1. Literatürde Aktörlük Kriterleri

Aktörlük literatürünü iki yönden ele almak gerekmektedir. Öncelikle aktörlüğün ne olduğuna ve bir aktör olmanın kriterlerinin neler olduğuna dair bir literatürün varlığı dikkat çekmektedir. Belirlenen kriterlere dayanarak veya yeni kriterler yaratarak inşa edilen bir diğer literatür ise "AB nasıl bir aktördür?" tartışmasıdır. Belirtmek gerekir ki AB adına yapılan aktörlük tanımlamalarının birçoğu, aktörlük kriterlerine dayandırılarak inşa edilme kaygısı gütmemektedir. Genelde aktörlük kriterleri çalışmalarında AB'nin nasıl bir güç olduğuna dair tanımlamalar test edilmektedir.

AB'nin güç kaynakları ve uluslararası politikada gücünü kullanma/yönlendirme şekline bağlı olarak aktör literatürü üzerinde çeşitli değişimler yaşanmıştır. AB'nin güç kaynaklarının hedefleme (*targeting*) ve mobilizasyon kabiliyetlerinden geldiği belirlense de uluslararası politikaya olan etkisinin belirsiz ve düzensiz olduğu da göz önünde bulundurulmaktadır (Andretta, 2011; 14- 15). Literatürde aktörün ne olduğuna ve aktörlüğün kriterlerine dair bir konsensüs bulunmamaktadır. Buna rağmen hem AB çalışmalarında hem de dış politika çalışmalarında aktörlüğe dair çeşitli kriterler ortaya konulmakta ve bu kriterler kapsamında vaka analizleri yapılmaktadır (Sjösted, 1977; Jupille & Caparossa, 1998; Bretherton & Vogler 2006). Bu çalışmaların birçoğu AB'nin AB üyesi olmayan devletlere karşı nasıl davrandığını analiz etmektedir (Lucarelli & Fioramonti, 2010). Tüm kategorizasyonlar, AB'nin "Liberal Bir Aktör" olduğuna dair çizilecek olan çerçevede yol gösterici olacaktır. AB'nin aktörlüğü üzerine

[6] **Journal of Common Market Studies** ve **Journal of European Public Policy** bu dergilerin başında gelmektedir.

kullanılan en ünlü kriter toplamı Gunnar Sjösted'e aittir. Sjöstedt'e göre aktör olmanın kriterleri; **Aktör Olma Kapasitesi** ve **Aktör Davranışı** olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (1977; 6).

a. **Aktör Kapasitesi:** Çıkarları belirleme ve kaynakları çıkarlara yönlendirme yeteneği, acil durumlarda karar alma yeteneği, spesifik araçları ve ilişkili aktörleri yönlendirebilmeyi kapsamaktadır.
b. **Aktör Davranışı:** Sjöstedt'e göre eski adıyla Avrupa Topluluğu Çok Taraflı Diplomatik Etkileşimler ile dış ilişkilerini yönetmektedir.

Sjöstedt'in kavramsallaştırmasında bir diğer önemli nokta; aktörlüğü tanımlarken devlete benzer özellikleri vurgulamasıdır. Bu duruma örnek olarak topluluğun çıkarlarının olması, topluluk kaynaklarını kontrol edecek bir mekanizmanın bulunması ve kriz yönetimi için dış eylem birimlerinin bulunması gösterilmektedir (Niemann ve Bretherton, 2013; 265).

Jupille ve Caporaso (1998), Sjöstedt'den farklı olarak aktörlük kriterlerini dörde ayırmışlardır. Onlara göre bir aktör olabilmek için diğer aktörler tarafından tanınmak, bir otoriteye sahip olmak, otonomi sahibi olmak ve uyum sahibi olmak gereklidir (Jupille ve Caporaso, 1998). Bretherton ve Vogler ise Sjöstedt'in çizgisini takip ederek aktörlük kriterleri olarak fırsat, varlık ve kapasite olmak üzere üç kriter belirlemiştir (2006). Bu kriterleri incelemek gerekirse;

a. Fırsat: Bir aktörün, değişen çevre ve olaylar karşısında aksiyon almasını sağlayan sosyal yapılar bütünüdür (Bretherton ve Vogler, 2006: 27). Örneğin AB'nin genişleme süreci sonrasında değişen sınırlarını kontrol etmek ve düzenlemek için Avrupa Komşuluk Politikası'nı ortaya çıkarması, dönemsel ve yapısal değişiklikleri fırsata çevirmesini göstermektedir.

b. Varlık: Bir aktörün dış aktörlerin algılarını şekillendirmesi, politikaları sayesinde önemli bir etkiye sahip olmasını gösterir. Burada unutulmaması gereken bir faktör, aktörün sahip olduğu repütasyondur. AB dış politikasında güvenilir ve etkileyici bir aktör olarak varlık sürdürmektedir (Bretherton ve Vogler, 2006: 27). AB'nin sahip olduğu ekonomik gücün diğer aktörler tarafından da benimsenmesi, buradaki materyal varlığa işaret eder. Varlığın bir diğer alt kriteri de iç politikadaki önceliklerin dış politikaya etki etmesidir. İç yönetişimin AB dışı dünyada bir "çekim merkezi" yaratması, diğer aktörlerin AB üyesi olmayı arzu etmesi, uluslararası politikada önemli bir varlık olduğuna işaret etmektedir (Bretherton and Vogler

(2013: 377). AB'nin kurucu anlaşma metinlerinde belirlediği dış politika öncelikleri, komşuluk ve genişleme politikalarında kullandığı koşulluluk ilkesi bu duruma örnektir.

c. Kapasite: Bretherton ve Vogler'in aktör kapasitesi tanımları, Sjöstedt'in nosyonuna benzemektedir. Bir aktörün kapasitesini belirlemek için temel alt kriterler (2006: 30):

- Kapsayıcı değerler için paylaşılan değerler,
- Dış politika ile ilgili karar alma süreçlerinin öncelikle iç politikada meşrulaştırılması,
- Öncelikleri belirleme ve politikaları formüle etme becerisi,
- Diplomatik, ekonomik, askeri araçlar gibi dış politika araçlarını kullanabilme imkanı ve kapasitesi olarak belirlenmiştir.

Tüm bu kriterlere bakıldığında AB'nin aktörlüğünün ölçümü için genel olarak dünya politikasındaki etkileşimlerin göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. AB'nin diğer aktörlere karşı olan davranışları ve bu davranışlarını yönetme kapasitesi, onu kayda değer bir aktör haline getirmektedir. Bu durum devlet merkezli aktörlük anlayışını çürütmektedir. Ayrıca özellikle AB'nin iç yapısından kaynaklanan bir kapasite / davranış vurgusu da bulunmaktadır. Ortaya konan aktörlük kriterlerinin her birini farklı etki kapasiteleri olan sosyal bir inşanın sonucudur (Bretherton ve Vogler, 2006; 20).

AB'nin aktörlüğünü yalnızca ekonomik ilişkileri ya da dış politika yardımlarıyla tanımlamak eksik bir analiz olacaktır. AB insani yardım, çatışma çözümü, afet yardımı, sınır ötesi iş birliği operasyonları gibi alanlarda da faaliyet göstermektedir. Göstermiş olduğu faaliyetlerin niteliği, "süper güç" niteliğindeki ABD ile karşılaştırılmaktadır. Erik Brattberg ve Mark Rhinard, ABD ve AB'nin afet yönetimindeki etkinliklerini analiz ettikleri çalışmalarında, aktörlüğün kategorizasyonu için bir sınıflandırma yapmışlardır (Brattberg ve Rhinhard, 2012: 11). Tablo 2.4.1'de gösterilen aktörlük sınıflandırmaları, aktör davranışlarının hangi şartlarda analiz edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 2.4.1. Aktörlüğü Değerlendirmek İçin Sentetik Sınıflandırma

Kategori	Tanım	Alt Değişkenler
Bağlam	"Tercih Edilen Şartlar"	I. Tanınma II. Fırsat III. Otorite
Uyum	"Anlaşma ve İş Birliği"	I. Değerler II. Tercihler III. Prosedürler IV. Politikalar
Kapasite	"Araçlara Sahip Olma ve Onları Kullanma"	I. Araçlar II. Yayılma
Tutarlılık	"Aynı Hatta Kalmak"	I. Yatay II. Dikey

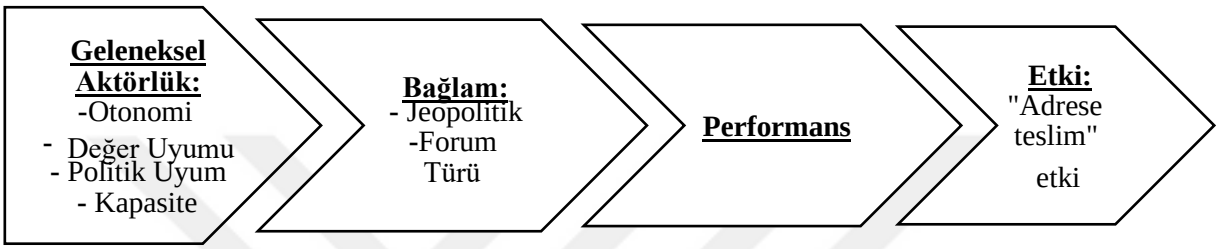
Kaynak: Brattberg, E. ve Rhinhard, M. (2012). "The EU and US as International Actors in Disaster Relief". **Bruges Political Research Paper No. 22**, January 2012.

Tablodaki kategorilere göre, AB, tercih ettiği dış politikasında bağlamsal anlamda ve tercih ettiği değerler anlamında önemli bir dış yönetişim aktörüdür ancak yazarlar, AB'nin tutarlılık bakımından düşük puan aldığını analiz etmiştir (Brattberg ve Rhinhard, 2012: 28). Yine de bu sınıflandırmanın var olması ve AB'nin vaka olarak çalışılması bile AB'nin bir "aktör" olduğuna ve çeşitli sınıflandırmalara eklemlenebildiğine işarettir. Nihayetinde aktörlük kriterleri, davranışları ve araçları ölçmekle beraber; aktör olma isteği ve tanınmayı da ölçmektedir. Bu nedenle kriterlerin güncellenmesi ve eleştirilmesi şaşırtıcı değildir.

Aktörlük kriterlerinin mucidi Gunar Sjöstedt, kabul gören aktörlük kriterleri çalışmasını güncellemiş ve aktörlük literatüründen kırk yıl sonra literatürün nasıl genişletilebileceğine dair yeni bir makale ortaya koymuştur. Mark Rhinhard ile ortaya koydukları yeni modelde;

geleneksel aktörlük kriterlerinin "bağlam, performans ve adrese teslim etki" kriterleri ile incelenmesi ve güncellenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Sjöstedt ve Rhinhard'ın aktörlük literatürüne yaptıkları katkıda "geri dönüş (*feedback*)" mekanizmalarının da etkililiği ortaya konmuştur. Örnek olay olarak AB'nin dış politikadaki etkisinin, kendi politika yapımına da etkisini analiz etmektedirler (2019; 11):

Şekil 2.4.1. Aktör Kapasitesi Modeli

Kaynak: Rhinhard, M. & Sjöstedt, G. (2019). "The EU as a Global Actor: A new conceptualisation four decades after 'actorness'". **Swedish Institute of International Relations.**

Şekil 2.4.1.'de görüldüğü üzere; aktörlük kapasitesi birden fazla kritere bağlıdır ve gerçek sonuçlarının ölçülebilmesi için performansına ve etkisine dikkat etmek gerekmektedir. Sağlıklı bir ölçüm için çevresel faktörler, değişkenler ve küresel durumu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu modelin bir diğer önemi, belirtilen tüm süreçler arasında geri bildirim mekanizmalarına da önem vermesidir. Daha önceki aktörlük kriterleri, AB'nin dış politikasındaki davranışlarına statik bir yönden bakmaktadır. Geri bildirim mekanizmalarının analize eklenmesiyle politikaların zaman içerisinde nasıl değiştiğini gözlemlemek de mümkün olacaktır (Rhinhard ve Sjöstedt, 2019; 24). Liberal aktörlüğün kriterlerini ve başarısını bu modelle ölçmek, Avrupa Komşuluk Politikası'nın 2011 ve 2015 revizelerinin anlaşılmasına da imkan sağlayacaktır. Zira söz konusu revizeler, hem konjonktürün etkisi ile yapılmış hem de gerek komşu ülkelerin gerekse politika uzmanlarının geri bildirimleri ile güncellenmiştir.

Wagner'e göre, AB'nin liberal demokratik devlet "emirleri" ve kuralları AB'nin dış ilişkilerinin hem motivasyonlarını hem de kısıtlamalarını açıklar (2017). Wagner, Diez'in Hegemonik Güç (2005) kavramsallaştırmasında iddia ettiği normatif çıkarlar ile maddi

çıkarların iç içe geçmiş doğası konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte AB içerisindeki siyasi çekişmeye ve dış politikadaki rekabet gücüne dikkat çekmektedir ve AB'nin karmaşık dış politika çerçevesini dikkate alan bir dış politika analizi önerisi sunar. AB'nin spesifik dış politika alanlarını ampirik olarak inceleyen çalışmalar oldukça azdır. Bunun nedeni, Wagner'in de belirttiği gibi, politika yapım alanında AB kurumlarının karar alma mekanizmalarındaki motivasyonların ve kısıtlamaların dikkate alınmamasıdır (2017; 1405). Bu nedenle, ilk önce AB'nin nasıl bir aktör olduğunu belirlemek ve kendisine biçtiği rol dahilinde nasıl dış politika uyguladığını belirlemek önemlidir. AB'nin resmi belgelerinin kamuya açık sunumu; belgelerdeki motivasyonu anlayabilmemiz için elimize önemli bir fırsat vermektedir.

2.4.2. Aktörlük Tanımlamaları

AB'nin aktörlüğüne dair tanımlamalar, esasında aktörlük kriterleri literatüründen bağımsız bir biçimde ilerleyebilmektedir. Bu çalışmalarda, AB'nin bir aktörün kapasitesi ve etki alanına sahip olduğu verili olarak kabul edilmekte; aktörlüğün nitelikleri incelenmektedir. Bu iki literatür zaman içerisinde iç içe geçmiş, ortaya konan aktörlük tanımlamalarının yol göstericiliğinde aktörlük kriterleri geliştirilmiş ve kimi zaman kriterler bağlamında yapılan aktörlük tanımlamaları eleştirilmiştir. Bir "aktör" ya da "güç" olarak AB dış politikasını inceleyen çalışmaların büyük bir çoğunluğu, AB dış politikasının klasik ulusal dış politika analizlerinden farklı yapısı ile ele almaktadır.

AB'nin uluslararası ilişkilerdeki aktörlüğü ve doğasına yönelen çalışmalar 1990'lı yıllarda gelişmiştir. 1990'lara kadar, François Duchêne'nin "Sivil Güç. Avrupa", AT'nin uluslararası ilişkilerdeki baskın belirleyici rolüydü. Duchêne'ye göre, Avrupa *"uzun bir ekonomik güce ve nispeten kısa ve silahlı kuvvete sahipti*" (Duchêne, 1972, 1973'ten aktaran Manners 2001, s.4). Sivil güç kavramında diplomasi, uluslararası sorunlara çözüm bulmanın birincil aracıdır; ekonomik güç, ulusal çıkarların elde edilmesinde merkezi bir role sahiptir ve ulusüstü kurumlar, dünya politikası meselelerinin ilerlemesi için önemlidir (Twitchett, 1976; Maull, 1990). Uluslararası politikadaki değişimler tek bir nedene indirgenemez ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması gibi koşulların Birliği uluslararası bir aktör olarak bir duruş sergilemeye zorladığı ileri sürülebilir.

Aktörlüğe dair yapılan ilk isimlendirme "Sivil Güç (Aktör) Avrupa" olmasına rağmen literatürde kendine daha geniş yer bulan tartışma Ian Manners'ın Normatif Güç Avrupa tartışmasıdır. Normatif Güç Avrupa tanımlaması, AB'nin çok taraflılık ilkesine bağlı olarak kendisi ve çevresini şekillendirmedeki başarısını tanımlamak için oldukça sık tercih edilmektedir. Yine de en sık eleştirilen tanımlamalardan biri de Normatif Güç Avrupa söylemidir çünkü bir yandan çok taraflı kurumlara ve iş birliğine sahip çıkarken ve desteklerken bir taraftan da bazı spesifik durumlarda herhangi bir aktörden farklı hareket etmemektedir. AB'nin bu ikircikli tutumu, hangi şart ve zamanda nasıl davranacağının kestirilememesine neden olmaktadır. Bu ikilemin oluşmasında en büyük sebep üye ülkelerin değişken tutumları olarak yorumlanmaktadır (Costa, 2013; 1214 – 1215).

Ian Manners, "Normatif Aktör AB" çalışma serisine, 2002 yılında Hedley Bull'ın 1982 yılında "Sivil Aktör AB"yi eleştirdiği makalesine yanıt vererek devam etmektedir. Manners'a göre Bull'un askeri güç nosyonu ile Duchene'in sivil güç / aktör nosyonu sanıldığından daha fazla ortak noktaya sahiptir. Manners, iki akademisyenin Soğuk Savaş süresinde devam eden donmuş çatışmaların etkisi ile "ulusal çıkar" ve "fiziksel güç" fikirlerinin etkisi altında kaldıklarını ileri sürmektedir (2002,238). Öte yandan sivil ve normatif AB'yi eleştiren Thomas Diez, *"Normatif Aktör AB'yi Yeniden Değerlendirmek"* makalesinde, sivil ve normatif tanımlarının; "tanımlayıcı", "kuralcı", "araçsal", "değerler ve süreç hakkında" bir yapıda olduğuna işaret etmektedir (2005,618). Bu okumanın iki önemli sonucu vardır: birincisi normatif ve sivil aktörlüğün birbirlerinden ayrı tanımlamalar olmadığına ve aynı düşünce sürecini temsil ettiği ileri sürülmektedir. İkincisi Diez'e göre normatif aktörlük söylemi AB'nin kimliğini yeniden inşa etmekte; "biz" ve "onlar" pratiğini tarihsel pratiklerle üretmeye devam etmektedir (Diez, 2005, 635).

Normatif Güç tanımlamasının Sivil Güç'ten belirli farklılıkları bulunmaktadır. Kendisinden önceki tanımlamaları reddetmeyen Manners, uluslararası politikada sivil güç ve askeri güç unsurlarının normatif gücü besleyeceğini iddia etmektedir. Normatif Güç; AB'nin kuruluşundan itibaren var olan değerleri, deklarasyonları, politikaları ve prensiplerinin, "normali şekillendirme" kapasitesine çevrildiği ve AB'nin diğer aktörlerden farklılaştığını ifade eder. Farklılaşan aktörlük zamanla evrenselleşme iddiasına bürünmüştür (Manners, 2002;242). Normatif Gücün beş adet birincil kriteri, dört adet alt kriteri bulunmaktadır. Birincil normlar; barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarından oluşmaktadır. İkincil

normlar ise sosyal dayanışma, ayrımcılıkla mücadele, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir (Manners, 2002; 242-243). Manners bu normları zamanla güncellemiş ve AB'nin değişen yapısına ve uluslararası sisteme yeniden uyarlamıştır. Normatif Güç, AB'nin iç ve dış ilişkilerinde bu normlara sıkı sıkıya bağlı olması ve bu normlara saygı duymasına bağlıdır (Tekin, 2014; 332).

Tablo 2.4.2. AB'nin Normatif Prensiplerinin Değişimi

Temel Normlar (Manners, 2002)	**Temel Normlar (Manners, 2008)**
Barış	Kalıcı Barış
Özgürlük (Liberty)	Sosyal Özgürlük (Freedom)
Demokrasi	Oydaşmacı Demokrasi
İnsan Haklarına Saygı	Birleşik / İlişkisel İnsan Hakları
Hukukun Üstünlüğü	Ulusüstü Hukukun Üstünlüğü
İkincil Normlar (Manners, 2002)	**İkincil Normlar (Manners, 2008)**
Sosyal Dayanışma	Sosyal Dayanışma
Ayrımcılık Karşıtlığı	Katılımcı Eşitlik
Sürdürülebilir Kalkınma	Sürdürülebilir Kalkınma
İyi Yönetişim	İyi Yönetişim

Kaynak: Tekin, B . (2015). "Is the European Union a Normative Power? A Reappraisal following the Eurozone Crisis." **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi ,** 36 (2) , 331.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Normatif Gücün temellerinde AB'nin iç değerlerinin tüm dünyaya -en azından çevresine- uygulamak gibi bir gayesi vardır. Özellikle genişleme ve komşuluk politikalarında bu normların ön plana çıktığı görülmektedir. Peki, Normatif Güç AB'nin

dış politikasını açıklamakta neden yetersiz kalmaktadır? Bir başka deyişle neden AB'ye dair "x olarak güç" kavramsallaştırmalarında bir enflasyon vardır? Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, AB'ye atfedilen *sui generis* doğa sebebiyle beklentilerin yükselmesidir. AB politika yapıcılarının söylemlerinde AB'ye dair oydaşma sağlanmış bir tanımlama yoktur. Örneğin, 2004 – 2009 yılları arasında AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu üyesi olarak görev yapan Olli Rehn; 2008 yılında yaptığı konuşmasında AB'nin yumuşak güç ve sert gücü birleştiren Akıllı Gücü'ne (Smart Power) vurgu yapmıştır. Yine aynı konuşmada AB'nin özgürlük ve refah alanını genişletmek için Dönüştürücü Güç (*Transformative Power*) metotları kullanması gerektiğini ifade etmiştir (Ollie Rehn, 1 Mayıs 2008, Speech at the European Studies Centre).

Normatif Güce en büyük itirazlar, realistlerden ve neorealistlerden gelmektedir. Peter Seeberg'e göre AB "normatif elbise giymiş realist bir aktördür." (2009). Neorealistlere göre AB'nin dış çevresinde yaratmaya çalıştığı "dostlar halkası" açıkça AB'nin güvenlik çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu bakımdan AB'nin normatif bir güç olarak değil, kendi çıkarlarını öncülleyen bir yumuşak güç olarak tanımlanması gerekmektedir (Valiyeva, 2018; 54 – 55). AB'yi yumuşak güç olarak tanımlayan Joseph Nye, AB'yi yumuşak güç kaynakları açısından ABD'nin en yakın rakibi olarak görmektedir (Nye, 2017, 112). AB'nin kültürel anlamda Batılı değerlerin temsilcisi olması, kendisine üye olmak isteyen ülkelerin varlığı, önemli bir dil hegemonyası olması yumuşak gücünü güçlendirmektedir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe dahil etmesi sürecinde AB'nin yumuşak gücü oldukça etkili olmuştur (Tumioja, 2009). Nye'a göre Yumuşak Gücün üç davranış şekli vardır: Zorlama Mekanizmaları (sopa), teşvikler ve ödüller (havuç) ve diğer aktörlerin Yumuşak Gücün isteklerini istemesini sağlayan cazibe unsuru (Nye, 2008; 94). Bu anlamda AB'nin genişleme ve komşuluk politikalarında Yumuşak Güç davranışlarında bulunduğu söylenebilir. Öte yandan Komşuluk Politikası'nın Genişleme Politikası araçlarıyla yürütülmesi de eleştiri sebep olmaktadır. AKP/ENP'nin üyelik perspektifi vaat etmeyen doğası, etkili bir yumuşak güç kullanımını engellemektedir

Chad Damro'nun ortaya koyduğu Pazar Gücü Avrupa kavramsallaştırması temelde Manners'ın ortaya attığı Normatif Güç kavramsallaştırmasına bir eklemleme olduğunu iddia etmekte ve pazar gücünü kapitalizmin ya da neo-liberalizmin klasik eleştirisi şeklinde göstermekten kaçınmaktadır. Damro'ya göre Avrupa Birliği, Pazar Gücü olarak kendi içinde ve çevresinde büyük bir düzenleme (regülasyon) kapasitesine sahiptir (Damro, 2012, 683). Bu

düzenleme kapasitesi aynı zamanda AB'nin çevresinde yarattığı etkiyi gösterdiği için dönüştürücü ve normatif kimliğine destek olmaktadır. Pazar Gücü Avrupa kavramının üç temel bileşeni bulunmaktadır (Damro, 2012; 685 – 690):

a. **Tek Pazar Olarak Avrupa:** AB'nin oluşturduğu ekonomik alan onun materyal kapasitesini göstermektedir.
b. **Düzenleyici Kurum Olarak AB:** AB çevresindeki aktörleri düzenleyici kurallar getirmekte; koşulluluk ilkesi ile değiştirmekte ve yaptırım uygulama otoritesini elinde bulundurmaktadır.
c. **Çıkar Grupları Alanı Olarak AB:** AB'nin tek pazarı ve Pazar düzenleyici konumunun en önemli unsurlarından biri, çıkar gruplarının ilgi ve isteklerinin buluştuğu bir pazar olmasıdır.

Pazar Gücü Avrupa tanımlaması, AB'nin ekonomi politikaları ve ticari politikaları için önemli bir analiz imkanı sunmaktadır. Aynı zamanda AB'nin iç yönetişimindeki politikalarla da doğrudan ilgisi vardır. Üye ülkelerin müzakereleri, ortak tarım ve balıkçılık politikaları gibi konularda hem içeride hem de uluslararası politikada pazarın güncel durumu büyük bir önem arz etmektedir.

2.5. Değişen İhtiyaçlar ve Dönüşen Aktörlük Tanımı

AB, ekonomik entegrasyonunu tamamlamış ve değerler birliği olarak yükselmiş bir bölgeselleşme örgütüdür. Yirminci yüzyılın başlangıcından beri akıllarda yer alan "Avrupalılık", "Avrupalı Kimliği", "Avrupa Medeniyeti" gibi kavramlar (Spiering ve Wintle, 2002, 4) 20. yüzyılın ortalarında nihayet kurumsallaşmaya başlamıştır. Sosyolog Zygmunt Bauman'ın belirttiği üzere Avrupa düşüncesi; bitmemiş bir öykü, yeni keşifler süreci ve sonsuz bir arayıştır (2018). Avrupa'yı anlatan efsanelerde belirtildiği üzere, *"Avrupa bir misyondur/görevdir, yaratılacak, yapılacak, inşa edilecek bir şeydir."* (Bauman, 2018, 10). Buna göre Avrupa'yı inşa etmek ve bunu coğrafi kısıtlamalardan azade bir biçimde bir medeniyet olarak yaymak Avrupalıların ortak tarihinde ve kimliklerinde yer almaktadır. Nihayetinde ekonomik krizleri, siyasi çalkantıları ve iki büyük kitlesel savaşın yaşandığı Eric Hobsbawm'ın tabiri "Aşırılıklar Çağı"nı (2013) atlattıktan sonra Avrupa, küllerinden yeniden doğmuştur. Kendini toparlayan Avrupa, Anglo – Sakson müttefikinin de desteğiyle devlet,

egemenlik, yurttaşlık gibi kavramların sorgulandığı bir bütünleşme ve barış projesi -2012 yılında Nobel Barış Ödülü'nün sahibi- olarak, yükselmiştir (Onursal Beşgül, 2014, 526 – 527). Jürgen Habermas, AB'yi post – ulusal (uluslaşma sonrası) bir yapılanma olarak tahayyül etmektedir. Habermas'a göre ulus devletlerin çoğu zaman başvurduğu şekilde iç ve dışta yarattığı ötekilerin aksine AB bütünleşmesi, yabancı düşmanlığının aşırılıklarını kırpan ve bütüncül bir Avrupa devletinin liberal başarılarını koruyup ilerleten bir çatıdır (McCormick, 2015, 17).

Kuruluşundan itibaren hızla değişen ve gelişen AB, isim değişikliklerinin yanı sıra ekonomik birliğini güçlendirmiş, sosyal politikalarını ortak hale getirmiş ve üye sayısını artırmıştır. 2007 itibariyle yarım milyar insanın yaşadığı ortak bir pazar haline gelmiştir (Piris, 2010, 3). 13 Aralık 2007'de imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, AB'nin kurumsal birliğini ve yönetişim mekanizmasını değiştirmiştir. Parlamentoya ve konseye verilen yeni rollerle üye ülkelerin bazı yetkileri tamamen AB'ye devredilmiş bazı yetkileri ise ortaklaştırılmıştır (Lisbon Treaty, Article 10A-10B, 2007). Böylece AB ulus-üstü (supranational) bir örgüt olarak bölgesel bütünleşmenin ulaşabileceği en üst noktaya ulaşmıştır.

"AB nedir?" sorusunun cevabı, sorunun muhatabına ve cevaba ne katmak istediğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (McCormick, 2014, 55). Bu durumun en büyük sebeplerinden biri *"ekonomik dev- siyasi bir cüce*" olarak AB'nin nasıl bir aktör olarak tanımlanacağı konusunda yaşanan kafa karışıklığıdır. Bu kafa karışıklığını gidermek üzere, Uluslararası İlişkiler teorisyenleri AB'nin aktörlüğünü tanımlayacak bir konsept aramaya çalışmışlardır. Özellikle 1970'li yıllarda yükselen bu akım, AB entegrasyonun siyasi olarak kurumsallaşması kendini "Avrupa Uzmanı" olarak tanımlayan akademisyenlerin artması ve Avrupa çalışmalarının Uluslararası İlişkiler literatüründe rüştünü ispat ederek profesyonelleşmesi ile yükselişe geçmiştir. Ian Manners ve Ben Rosamand Google Scholar verilerini kullanarak yaptıkları analizde 1960'lar ve 1970'ler boyunca "Entegrasyon Çalışmaları", Avrupa Topluluğu çalışan akademisyenler için Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Karşılaştırmalı Siyaset gibi ana bilim dallarının altında yer almıştır. Maastricht Anlaşması'nın imzalanmasından ve yürürlüğe girmesinden sonra 1994-1995 döneminde kendini "Avrupa Uzmanı" olarak adlandıran akademisyenler ortaya çıkmıştır (Manners ve Rosamand, 2018, 4-5).

AB çalışmalarında entegrasyondan sonra en çok ön plana çıkan konu AB'nin "ne tür bir aktör" olduğuna dair yapılan tartışmalardır. Bu tartışmalarda ön plana çıkmış birçok konsept bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Sivil Güç Avrupa (Duchêne, 1973), Normatif Güç Avrupa (Manners, 2002), Yumuşak Güç Avrupa (Nye, 2004), Realist Güç Avrupa (Zimmerman, 2007), Etik Güç Avrupa (Aggestam, 2008) gibi konseptler AB'nin nev-i şahsına münhasır (sui-generis) doğasını açıklamak için kullanılmıştır. Ancak bu konseptlerin ortaya atıldıkları dönem itibariyle AB'nin küresel temsilcisi ile ilgili önemli bir sorun bulunmaktaydı. Henry Kissinger'ın *"Avrupa'yı aramak istediğimde kimi arayacağım?"* sorusu ile dillere pelesenk olmuş bir biçimde AB hakkında konular tartışılırken bir muhatap sorunu vardır.

13 Aralık 2007'de imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, AB'nin telefon numarası sorununa bir cevap getirmiştir. AB'nin kurumsal birliği ve yönetişim mekanizmasını değişime uğramıştır. Parlamento'ya ve Konsey'e verilen yeni rollerle üye ülkelerin bazı yetkileri tamamen AB'ye devredilmiş bazı yetkileri ise ortaklaştırılmıştır (Lisbon Treaty, Article 10A-10B, 2007). Böylece AB ulusüstü (*supranational*) bir örgüt olarak bölgesel bütünleşmenin ulaşabileceği en üst noktaya ulaşmıştır. Bu nedenle AB'nin nasıl bir aktör olduğuna dair yapılan tartışmalara Lizbon Anlaşması sonrası dönemde yapılan kavramsallaştırmalar ışığında bakmak daha doğru olacaktır. Lizbon sonrası dönemde yapılan kavramsallaştırmalara baktığımızda Dönüştürücü Güç Avrupa (Börzel, 2010), Normal Güç Avrupa (Pardo, 2011), Bütünleştirici Güç Avrupa (Koops, 2011), Pazar Gücü (*Market Power)* Avrupa (Damro, 2012), Ahmak Güç (*Idiot Power*) Avrupa (Carta, 2014) kavramları ön plana çıkmaktadır. Yeni kavramlar eski kavramları tamamen reddetmemekle birlikte yeni tartışma alanları yaratmakta ve eklemeler yapmaktadır.

Örneğin Pazar Gücü Avrupa kavramsallaştırması temelde Manners'ın ortaya attığı Normatif Güç kavramsallaştırmasına bir eklemleme olduğunu iddia etmekte ve pazar gücünü kapitalizmin ya da neo-liberalizmin klasik eleştirisi şeklinde göstermekten kaçınmaktadır. Damro'ya göre Avrupa Birliği, Pazar Gücü olarak kendi içinde ve çevresinde büyük bir düzenleme (regülasyon) kapasitesine sahiptir (Damro, 2012, 683). Bu düzenleme kapasitesi aynı zamanda AB'nin çevresinde yarattığı etkiyi gösterdiği için dönüştürücü ve normatif kimliğine destek olmaktadır. AB, güneyi ve doğusundaki komşularına kendi normları,

politikaları ve kurallarını uygulatmaktadır. Kurumsal olarak tam üyeliğe ve karar alma süreçlerine dahil etmediği komşuları için dışsal yönetimi sağlamak için iki stratejisi bulunmaktadır: sivil güç olarak sahip olduğu kapasiteyi kullanmak ve jeopolitik ortamın gerektirdiği karşılıklı bağımlılık algısının kullanılması (Lavanex, 2004, 694).

AB'nin aktörlük literatürü başlığında değerlendirildiği üzere, aktörlük literatürünün belirli kriterleri ve bileşenleri bulunmaktadır. Her ne kadar bu kriterler üzerinde bir oydaşma sağlanmasa da bu kriterlerin AB nezdinde, zamanın ruhuna ve uluslararası sistemin dönüşümüne göre değişen ve gelişen bir mekanizma olduğu görülmektedir. Nitekim AB'nin varlığı ve kendini anlamlandırması; her zaman için değişen düzene ayak uydurabilmesi ve kendine yeni hedefler ortaya koyması ile müsemmadır. AB bütünleşme sürecinin gözle görülür evrimi, dinamizmini her daim koruması sayesinde gerçekleşmiştir. AB'nin yaşadığı her bir kriz, onu daha da güçlendirmiş ve önüne yeni hedefler koymasını sağlamıştır. Yeni hedeflerle ilerlemek, birlik içerisindeki aidiyet bağını güçlendirmekte ve görüş ayrılıklarına odaklanmak yerine "ortak bir ideale varma" arzusunu perçinlemektedir (Özdemir, 2019: 36 – 37).

Genişleme politikası ve genişlemeye dayalı dış politika pratikleri; AB'nin en başat idealarından biri olagelmiştir. Genişleme politikasının araçları; AB'nin kendini inşa ettiği değerlerin coğrafi olarak yayılmasına ve gücünü test etmesine imkân vermekte, aynı zamanda kurumsal pratiklerinin güçlenmesini sağlamaktadır. Olli Rehn; genişleme politikasını AB'nin *yumuşak gücünün* bir göstergesi olarak tanımlamıştır. Birliğin sahip olduğu bu yumuşak güç sayesinde aday ülkelerde reformlar gerçekleştirilmektedir. Rehn'e göre Avrupa'nın değerlerine "saygı gösteren" ve uygulayan her ülke, AB'ye üye olmak için başvurabilecektir (Rehn, 2007:70-71). Altılar Avrupası'nın yapabilecekleri ile yirmi yedi üyeli AB'nin yapabilecekleri elbette ki farklıdır. Bölgesel ve ekonomik istikrarın sağlanması için, Birlik projesinin geniş bir çerçeveden yürütülmesi gerekmiştir. Günümüzde, yürüttüğü genişleme ve bölgesel iş birliği politikalarıyla önemli bir siyasi ve ekonomik merkez konumunda olan Birlik, çevresinde oluşturduğu Avrupa Düzenini ve Avrupalılığı, "AB'li olmak" ile eş değer hale getirmiştir. Yukarıdaki literatür incelemesi ışığında da görülebileceği üzere, bu kurumsal pratiklerin en başında, liberal değerlerin güçlenmesi ve yayılması gelmektedir. Liberal teori, iç politikayı etkileyen ve örgütleyen siyasal rejim karakteristiği ile dış politika arasında bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır (Özpek, 2017;121).

AB'nin dış politikasının özellikle Maastricht Anlaşması sonrası dönemde çevresi ve dünya politikasını etkileyecek motivasyonlara sahip olduğunu görülmektedir. Ekonomik motivasyonlarının temel itici güçleri, dünya düzeyinde önemli bir ticaret gücünü elinde bulundurması ve uluslararası kalkınma yardımlarında donör olarak önemli bir rol oynamasıdır (Özoğuz – Bolgi,2013; 8). Dahası, AB'nin gücü ve liberalizmi pazar ekonomisinin daha da ötesidir. AB dış politikasında liberal ideoloji ve davranışların uyumu gözlemlenmektedir. Küreselleşme ve ekonomik bağımlılığın geri dönülmez bir biçimde hâkim olduğu uluslararası düzende ekonomik güç, askeri güç kadar önemlidir. McCormick'e göre; AB'nin askeri gücünün görece az olması, ekonomik güce sahip olmasının gölgesinde kalmaktadır zira küresel dünyada üretim araçlarını kontrol etmek, yok etme araçlarını kontrol etmekten daha önemlidir (2015: 505). Mark Leonard, AB'nin refah gücü ve ekonomik liderliği sebebiyle Yirmi Birinci Yüzyılı ilerletecek güç olduğunu ifade etmektedir. AB'nin kendi yöntemleriyle küresel meseleleri ele alış biçimi, gelecekte dünya düzenini değiştirecektir (2005: 103).

21. Yüzyıl hem dünya politikası hem AB için yeni bir dönemin açılışına işaret etmektedir. Francis Fukuyama'nın 1993'te ilan ettiği "tarihin sonu" tezinin birçok alanda geçersiz olduğu, dünya sahnesinde demokratik / liberal değerlere sahip olmayan oyuncuların da yükseldiği görülse de bu tezin en azından Avrupa için bazı şartlar dahilinde geçerli olduğu iddia edilmektedir. Fukuyama, ünlü tezinin 20. yılında, Avrupa'nın liberal demokrasi sayesinde halkı için yüksek düzeyde bir refah ve kişisel özgürlük sağladığını belirtmiştir (Fukuyama, 2013; 31). Böylesine doğrusal / tekdüze bir neden – sonuç ilişkisi kurmak eksik bir analize sebep olsa da doğruluk payının yüksek olduğunu inkar etmemek gerekir. Nitekim Schimmelfennig de "Liberal Teori ve Avrupa Entegrasyonu" adlı çalışmasında AB'nin liberal – demokratik kimliğine atıfta bulunmakta ve AB'nin barışı yaygınlaştırmasını kendi içerisinde sağladığı demokrasiye bağlı görmektedir (Schimmelfennig, 2013: 260).

AB sahip olduğu değerleri, dünya çapında yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. 2003 yılında yayımlanan Güvenlik Stratejisinde; güçlendirilmiş uluslararası bir toplumun, hukukun üstünlüğünün ve etkili çok taraflı kurumların altı çizilmiştir. AB'ye göre uluslararası düzende etkili bir güvenlik için iyi yönetilen demokratik devletlere ihtiyaç vardır (Council of the European Union, 13.12.2003). AB'nin kurmuş olduğu yönetsel çerçeve Immanuel Kant'ın idealindeki hukuk ve kurumsallaşma ile gelen "barış"ın gerçek dünyadaki bir yansımasıdır

(Schwarz, 2017). Maastricht Anlaşması'nda AB'nin dış politika amaçları arasında barış, güvenlik ve ilerlemenin hem Avrupa hem dünya çapında ilerletilmesi yer almaktadır (1992). Yine Lizbon Anlaşması, barışa, AB değerlerine ve dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına vurgu yapmaktadır (2007). Bu bağlamda AB'nin hem kendi kurumsal yapısında hem de dış politikasında liberal demokratik değerlere önem atfettiği görülmektedir. AB'nin Kantçı ve liberal bir perspektifle hukukun üstünlüğü, ticaretin özgürlüğü ve barış idealine sahip çıktığı açıktır. Dahası sahip olduğu değerleri güçlendirmeyi ve yaygınlaştırmaya çalıştığını, yayınladığı dokümanlarda açıkça belirterek hesap verilebilirlik ilkesine bağlılığını göstermektedir. Küresel gelişmelere adapte olan ve politik bir pozisyon alan Birlik, tüm dünyada reddedilemez bir güç merkezi olarak konumlanmaktadır.

AB dış politikasının en önemli bileşenlerinden olan genişleme ve komşuluk politikası süreçlerinde değerler ve çok taraflılığa olan bağlılık net bir biçimde görülmektedir. Komisyon'un 2019 yılında Türkiye ile ilgili yayımladığı son ilerleme raporunda "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası" başlığı altında Türkiye'nin dış politikasında yürüttüğü diyalog ve iş birlikleri, Astana Süreci, MİKTA gibi çok taraflı gruplaşmalara katılımı kalkınma yardımları girişimlerine atıf yapılmıştır (Büşra Kılıç, 24.09.2019, daktilo1984). Yine komşuluk politikası çerçevesinde yürütülen teknik programların kapsamında; yönetim reformları ve kurumların inşası, yüksek eğitimin desteklenmesi, bölgeler arası iş birliği ve yatırımların desteklenmesi yer almaktadır (European Commission, Neighbourhood Wide). Dünya düzenindeki sert illiberal dönüşüme rağmen, AB liberal düzenin bir temsilcisi ve sürdürücüsü olmaya devam etmektedir. Gösterdiği "ilkeli" ve "prensipli" duruşun getirilerini uzun vadede gözlemlenecektir – en azından öyle umulmaktadır-. Öte yandan gösterdiği ilkeli duruşun bazı durumlarda çelişkilerle dolu olduğu, özellikle göç akımları konusunda popülist ve güvenlikleştirici bir tutum izlediği de görülmektedir. Peki AB dış politikası çalışanların hangi AB'yi dikkate alması gerekmektedir? AB hangi faktörler göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir? Uluslararası politikada alışılageldiği şekilde anarşi düzeninin bir parçası olarak mı ele alınmalıdır yoksa kendisi için yarattığı ayrı bir düzenin varlığından söz edilebilir mi?

AB'nin dış politikasında beklentiler ile kapasite arasında bir boşluk olduğuna dair yapılan eleştirilere rağmen (Hill, 1993; Larsen, 2019) AB'nin istikrarlı hayalini hakikate çevirmeye çalıştığı aşikardır. AB iç yönetişiminde hemen her konuda uzmanlar eşliğinde belirli

bir standardizasyon getirmekte ve kendi değerleri ile hareket etmekte ısrarcı olmaktadır. Dış politikasında ise çok taraflılığa ve BM Şartı'na dayandırdığı küresel değerlere vurgu yapmakla birlikte her dış politika aktörü gibi belirli çıkarlara göre de hareket etmektedir. AB'ye yönelik ortaya atılan bu kavramsallaştırmaların hepsi, AB'nin dışsal yönetim politikasını ortaya koymaktadır. AB bir cazibe merkezi olarak, yumuşak güç araçlarını etkili kullanmakta ve çevresindeki diğer güçlerde, bir internet ağ sunucusu gibi yaklaşma arzusu yaratmaktadır. İnternet ağının yakın çevrede daha etkili ve hızlı çalışması gibi, AB de yakın çevresinde çok daha etkilidir. Bölgesinde bir düzen oluşturan ve o düzenin kurucusu konumunda bulunan AB; kendi normlarını ve kurumlarını kullandığı yumuşak güç araçları ile yakın çevresini yönetmekte, içsel olarak şekillendirmekte ve ittifaklar oluşturmaktadır. (Öte yandan bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bu yönetişime maruz kalan ülkeler açısından bu durum, iç işlerine karışmazlık ilkesinin açıkça ihlali olarak değerlendirilebilir.) AB'yi yumuşak güç olarak tanımlayan Joseph Nye, AB'yi yumuşak güç kaynakları açısından ABD'nin en yakın rakibi olarak görmektedir (Nye, 2017, 112).

AB'nin rasyonalist yönü, Zimmerman'ın AB'nin uluslararası ticaret müzakerelerindeki rolünü incelediği çalışmasında ortaya konmuştur. Realist Avrupa söylemi birçok okuyucu için garip gelse de AB'nin politika belgelerinde, Rusya ve Çin ile olan ticaret ilişkilerinde merkantalist ve stratejik / jeoekonomik motivasyonlarla hareket ettiği ortaya konmuştur (Zimmerman, 2007, 813-815). Ancak unutulmamalıdır ki AB gibi küresel ekonomik sisteme entegre olmuş ve kendini tanımladığı kimliğe uygun politikalar üreten bir aktör için devlet merkezli bir realizmden ziyade sistem merkezli bir realizmden söz edilebilir (Gilpin, 2001, 16; 21). Klasik Uluslararası İlişkiler literatürü içerisinde AB'yi rasyonalist bir temele dayandırmak için liberalizmden yararlanmak, pozitif toplamlı oyuna olan inancı ve temelde bir iş birliği örgütü olduğu için daha mantıklıdır.

Liberal Güç Avrupa, AB'nin normları ile çıkarları çatışma halinde gören eleştirilere karşı rasyonel bir yanıt arayan ve AB'nin *sui generis* doğasına atfedilen marjinalize edilmiş doğasını yerle bir eden bir kavramsallaştırmadır. AB, uluslararası politikada tıpkı diğer aktörler gibi çıkarları olan ve çıkarları ile değerlerini birleştirilmiş bir şekilde kullanan rasyonel bir aktördür (Wagner, 2017,1410). 13). Bu kavram, AB'yi küresel sistemdeki normlar ve değerler dışındaki çıkarları, maddi güç unsurları ve fikirleri olan rasyonel bir aktör olarak incelememiz

için bir şans vermektedir. AB, piyasa ekonomisi sisteminde ve dış politika araçlarında görülebilecek liberal fikir ve çıkarlara sahiptir. Wagner'in Liberal AB'si de içeriden dışarıya bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Liberal bir aktör olarak dış politika analizinde; 1) politika yapım sürecindeki değişkenler ve farklı mekanizmaların etkileri ele alınır, 2) değişkenlerin AB'nin bireye değer veren liberal değerler çerçevesinde nasıl dışa yansıdığını gösterir. Bu analizde önemli olan nokta, "değer yüklü" bakış açısına sahip olmaktır (Wagner, 2017, 1405 – 1406). Öte yandan en önemli risklerinden biri ise çatışan çıkarların dış politika yapım sürecine zarar vermesi tehlikesidir. Birliğin en önemli dış politika araçlarından biri olan "yaptırım" mekanizmasının oy birliği ilkesine bağlı olması bu kısıtlardan birine örnektir. AB bu duruma çözüm üretebildiği ve içeride müzakerelerini yürütebildiği müddetçe dış politikada kararlar alabilmektedir. Liberal Güç Avrupa'nın zıttı olarak "Anti Liberal" Avrupa tanımlamaları da bulunmaktadır. Bu argümanların temelinde, AB'nin iç ve dış politikasında üye devletlerin otonomisini koruması ve Birlik içerisinde Birliğin ideallerine zıt tutumlar takınmaları yatmaktadır. Son yıllarda artan otoriterleşme eğilimleri ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa'da demokratik kurumların çözülmeye uğraması*, "iki Avrupa"* olduğuna dair görüşlerin dile getirilmesine neden olmaktadır (Andguladze, 2021: 2).

AB'nin aktörlüğüne dair yapılan tüm bu literatür taraması ışığında, aktörlük tanımlamalarına ve Liberal Aktörlüğe dair genel bir fikirsel çerçeve oluşmuştur. Peki bu kavramsal çerçeveler Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy* – AKP/ENP) çerçevesinde ele alınabilir mi? Avrupa Birliği'nin aktörlüğünü test etmek için hangi kriterler veya yöntemler kullanılabilir? Değişen ihtiyaçlar, aktörlük tanımlamasını nasıl dönüştürmektedir? Esasında, özellikle Lizbon Anlaşması'ndan sonra değişen kurumsal yapısı, AB'nin aktörlük tanımında revizeler getirmiştir. Geçen on yılı aşkın yıldan sonra ise AB'nin aktörlüğü üzerine bir çok hipotez ortaya atılmıştır ve atılacaktır. Aktörlük tanımlamaları AKP/ENP merceğinde incelendiğinde, büyük resme katkıda bulunabilecek bir anlayış oraya çıkabilecektir. Araştırmanın bundan sonraki aşamasına geçebilmek üzere, literatür bilgisinin de verdiği iç görüler ışığında temel hipotezler araştırmacı tarafından kurgulanmıştır. Bir sonraki alt başlıkta bu hipotezler açıklanmaktadır.

2.5.1 AB'yi Liberal Bir Aktör Olarak Tanımlamak Üzere Hipotezler

AB'nin aktörlüğüne dair yapılan literatür taramasından sonra, aktörlük tanımlamasında yeni bir katkı yaratmak üzere öne sunulan hipotezler, AKP/ENP çerçevesinde test edilecektir. Bu noktada bir sonraki bölümde ele alınacak metodolojik yaklaşımdan önce araştırmanın ilk varsayımlarını ortaya koymak, araştırmanın sınırlarını çizecektir. Metodoloji bölümünde açıklanacak olan araştırma desenine göre, hipotezler ile veri analizi bulgularını bir araya getirmek, sonuç bölümünde yapılacak tartışmada AB'nin liberal aktörlüğünün açıklanmasına olanak sağlayacaktır. Bu nedenle, yöntem ve veri analizi bölümlerine geçmeden önce AB'nin liberal bir aktör olduğuna dair altı temel hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 1: AB yayımladığı belgelerde, evrensel değerlere vurgu yapmakta ve liberalizmin siyasal yönünün temsilcisi olarak hareket etmektedir.

Hipotez 2: AB, AKP/ENP çerçevesinde serbest piyasa ekonomisini temsil eden liberalizme uygun davranmaktadır.

Hipotez 3: AB'nin liberal politikaları eşitlik ilkesine dayanmaktadır.

Hipotez 4: AB'nin aktörlüğünün niteliği, AKP/ENP çerçevesinde dönemsel olarak değişim göstermektedir.

Hipotez 5: AB'nin aktörlüğünün niteliği AKP/ENP çerçevesinde geleneksel aktörlük modelini aşar ve Rhinard ve Sjöstedt'in (2019) belirttiği gibi bağlamsal etkileri olan, performansa dayalı ve "adrese teslim" etkinin sağlandığı bir çerçeveye uyum sağlar.

Hipotezler ortaya konulduktan sonra tezin metodolojik yaklaşımını açıklamakta fayda bulunmaktadır. Metodu uygulamadan önce ön hipotezlerin belirlenmesi, veri analiz edildiğinde hangi sonuçlara ulaşılacağına dair sınırlama koymak açısından önemlidir. Öte yandan bu hipotezler, Gömülü Teori yaklaşımının da ortaya koyduğu gibi, kesin yargılar değildir ve araştırma süresi içerisinde gelişecektir.

3. METODOLOJİK YAKLAŞIM

Bilimsel araştırmalarda araştırmacının gerçekleri, fikirleri ve araştırma konusu ile ilgili var olan literatürü incelemesi, kayıtlara ulaşım yöntemlerini bulması ve sorularına yanıt alması, *düşünsel bir süreci* temsil eder. Öncelikle, merak duygusunun oluşması, var olan sorularla ilgili yanıtların aranması ve yanıtlanmamış sorulara bütünsel bir cevap vermek amacıyla metotlar geliştirilmesi gerekir. Hazırlanan çalışmalar ister bir tez olsun ister ödev çalışması, aslında bütünsel bir raporlama işlemidir. Bütün çalışmalarda yapılması gereken, araştırma yapmak, bulguları kaleme almak ve yorumlamaktır. Sosyal bilimlerde; dipnot kullanımı, kaynak araştırması, kanıtların tartılması ve doğrulanması gibi konular bilimsel tarih incelemeleri ile gelişmiştir. Bu nedenle, bir içerik yazımının "kaçınılmaz bir şekilde tarih içerdiği" iddia edilmektedir (Barzun ve Graff, 2001: 4 – 5). Öte yandan bu "içeriğin" yazımında yaklaşımın belirlenmesi; çalışmanın bilimsel, güvenilir ve ölçülebilir olmasını sağlamaktadır.

Bilimsel araştırmanın paradigmaları konusunda literatürde geniş bir tartışma vardır. Paradigma tartışmalarının önemli bir kısmı, doğruya ve gerçeğe ulaşmakla ilgilidir. On Sekizinci ve On Dokuzuncu Yüzyıllar boyunca, determinist yaklaşıma sahip pozitivist paradigma, fen bilimlerine olduğu kadar sosyal bilimlere de hakim olmuştur. Bilimin yanlışlanamaz, evrensel ve değişmez yönüne odaklanan pozitivizm, "gerçeğe" ulaşmak ile ilgilenmiştir (Karataş, 2017: 70). Yirminci Yüzyıl boyunca, tarihsel anlatı ile diğer toplum bilimler arasında kuram ve metodoloji hakkında tartışmalar yürütülmüş ve bunun sonucunda disiplinler birbirleri ile etkileşime girmişlerdir. Toplumsal değişimlerin hızlanmasıyla tarihçiler, sosyologlar, antropologlar, siyaset bilimciler, iktisatçılar birbirleriyle etkileşim içerisine girmeye başlamışlardır. Düşünsel sınırların genişlemesiyle bilimler arası çizgiler bulanıklaşmış ve çok disiplinli yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Örneğin sosyolog ve tarihçilerin yapıtlarında olduğu kadar arkeologların, coğrafyacıların, edebi eleştirmenlerin yapıtlarında da Pierre Bourdeiu, Mikhail Bakthin'e Michel Foucault'a göndermelerde bulunulabiliyor (Burke, 2011: 19). Bu durumda Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politik Ekonomi, Avrupa Birliği Çalışmaları gibi alanlarda da sosyal bilimin farklı yöntemlerinden yararlanarak araştırma yürütmek tabiidir. Örneğin on yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplininde yükselen söylem ve eleştirel söylem analizi çalışmaları, kaynağını büyük bir ölçüde dilbilim çalışmalarından almaktadır. Bunların yanı sıra teori test eden vaka analizleri,

nitel içerik analizleri ve karşılaştırmalı politika çalışmaları yine Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde kullanılan nitel çalışmalar arasında zikredilebilir. Çalışma çerçevesinde veriler analiz edilirken faydalanılan Gömülü Teori adı geçen bilim dallarında nispeten yeni bir yaklaşımdır. Becker, Gömülü Teori'nin Sosyoloji alanında çıkan bir yöntem olduğunu kabul etmekle birlikte, Sosyoloji gibi Siyaset Bilimi'nin de teori oluşturmaktan ziyade teoriyi test etmeye odaklandığını belirtmektedir (2012: 8). Bu da bizleri, dar çerçeveli ve çoğu zaman literatüre dayalı vaka çalışmalarına yönlendirir. Ancak, karşılaştırmalı siyaset bilimi alanı, teori test etme ve teori oluşturma amacına hizmet eden yöntemleriyle bu kuralın bir istisnasını oluşturur. Bu nedenle, literatüre bağlı kalmakla birlikte, bu literatürü sürekli sorgulayan bir bakış açısı edinmek kolaylaşır. Uluslararası İlişkiler çalışmalarında ise, Gömülü Teori birey, devlet ve sistem düzeylerine uygulanabilir bir yöntemdir. Böyle bir uygulama, akademik çalışmaları tanımlama / maddi açıklama düzeyinin ötesine taşıyarak sistemsel teorilerin oluşturulmasına imkan sağlayacaktır (Jafar, 2022: 83). Ancak bu çalışmaların alanda hala kısıtlı düzeyde olduğu ve yine diğer sosyal bilimlere öykünerek inşa edildiği de bir gerçektir. Örneğin Wilson (2012), uluslararası kurumları Gömülü Teori yaklaşımı ile incelediği çalışmasını *"The English School Meets the Chicago School: The Case for a Grounded Theory of International Institutions"* (İngiliz Okulu, Chicago Okulu ile Buluşuyor: Uluslararası Kurumlar için Gömülü Teori Çalışması) başlığı ile yayımlamıştır. Yani bir Uluslararası İlişkiler okulunu bir Sosyoloji okulundan esinlenerek çalışmıştır.

Bu bölümde, tez çalışmasının orijinalliğini ortaya koymak ve çalışmanın veri analizinde izlenecek adımları açıklamak üzere, nitel araştırmanın ve Gömülü Teori araştırmasının fikirsel temelleri sunulmaktadır. Çalışmanın bir diğer orijinalliği, analizlerin bir program aracılığı ile yürütülmesidir. Bu nedenle nitel araştırmalarda bilgisayar programlarının kullanımı ve programların yöntemsel katkıları da açıklanmaktadır. "Araştırma Deseni" alt başlığında ise veri analizinde izlenen nitel ve nicel metodlar özetlenmektedir. Veri analizi için Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy, AKP/ENP) resmi dokümanları seçilmiştir. Analiz aşamasından önce ortaya konulan yöntemsel çoğulculuk araştırmaya özgün bir nitelik kazandıracak, resmi dokümanlarda görünenlerin gölgesinde kalan "görünmeyenleri" ortaya çıkartmamızı sağlayacaktır.

3.1. Nitel Araştırmanın Özellikleri

Bir araştırma çıktısı hazırlamak, *fikirlerin işlenişi* ile ilgilidir. Pek çok farklı kaynaktan yararlanarak tutarlı ve ikna edici bir "Gerçeklik" yaratmak gerekmektedir. Gerçekliğin inşası ise çoğu zaman bağlam ve resmi kayıtlarla ilişkilendirilmektedir. Tarihsel kayıtlar, gerçeklik ve bilimsel bilgi arasındaki köprüyü kurmak ise, doğru sorularla / fikirlerle bir yaklaşım oluşturmak ve yorumlamakla ilgilidir. Fikirlere karşı uygulanacak özel yöntemler, araştırmacının yaklaşımını belirlemektedir (Barzun ve Graff, 2001: 125 - 126). Nitel araştırmalar alanında en önemli referanslardan biri olan John W. Creswell, bir konunun veya problemin *keşfedilmesi* gerektiği durumlarda, nitel araştırma yapmanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Bir araştırmayı keşfetmek; bir grubun veya evrenin içerisindeki susturulmuş sesleri bulmak ve kompleks bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek anlamına da gelmektedir (Creswell, 2020: 48 – 49). Bir diğer tanımlama, nitel araştırmanın "nicel olmayan" yani sayısal ve istatistiki verilere dayanmayan bir araştırma yöntemi olduğudur (Hoffman, 2008). Ancak bu tanımlama nitel araştırmanın özelliklerini tam olarak yansıtmamaktadır. Nitel bir araştırma, pozitivist paradigmanın tek yönlü bakış açısını aşarak, çok yönlü bir bakış açısı sağlar. Böylece pozitivist paradigmanın tersine yorumlara ve anlamlara odaklanılır. Pozitivist araştırmalarda ise daha ziyade parçaların bütüne ilişkin açıklama yapabileceği varsayılır. Nicel araştırmalar tümden gelimci bir anlayış benimserken; nitel araştırmalar **genellikle** tüme varımcı bir anlayış benimser. Nicel araştırmacılara göre güvenilir ve geçerliliği ispat edilen tek bir geçerliliğe ulaşmak mümkündür. Nitel çalışmacılar ise gerçekliğin çok katmanlı olduğunun bilincinde olarak araştırma yaparlar. (Soiferman, 2010: 2). Tüme varım ve tümden gelimli mantık yoluyla soyut bilgi birimleri örüntü, kategori ve temalar şeklinde organize edilerek aşağıdan yukarıya doğru bir desen oluşturulur (Creswell, 2020: 46). Bayram (2021), nitel araştırmanın özellikleri ile ilgili yaptığı literatür taramasında nitel araştırmanın özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemiştir (109);

- *Olay, olgu ve durumların kendi doğal ortamlarında incelenmesi,*
- *Araştırmacı/araştırmacıların ve ona/onlara rehberlik/yardımcılık edenlerin araştırmadaki rolü,*
- *Araştırmaya konu olanın bir bütün olarak incelenmesi,*
- *Katılımcıların araştırılan konuya ilişkin algı ve görüşlerinin ortaya konması,*

- *Araştırmada işe koşulan desen, veri toplama araçları ve veri çözümleme tekniklerinin esnek olması*
- *Araştırmada niteliğe yönelik verilerin toplanması,*
- *Veri çözümlemede tümevarımsal yaklaşımın kullanılması.*

Nitel araştırmalar, araştırmacıya esneklik sağlar. Araştırma deseni çizilirken hipotezler net olarak ortaya konmaz. Bunun yerine araştırmayı keşfetmeye yönelik sorular yöneltilir. Geleneksel araştırma yönteminde öncelikle araştırmacı ürettiği teoriye istinaden hipotezler çıkarır ve değişkenlerle birlikte istatistiki sonuçları yorumlayarak hipotezlerinin doğruluklarını test eder. Nitel yöntemlerde ise araştırma baştan belirli kalıpların içine konulamaz. Bunun yerine tümevarımsal bir yaklaşım ile teorilerin testlerini icra edilir (Şimşek ve Yıldırım, 2008:22). Bu bakımdan felsefe ile yorumlayıcı çatılar arasındaki ilişkiler kurulmaya çalışılır (Denzin ve Lincoln, 2011). Yorumlayıcı (hermönetik) çatılar araştırmacıyı tüm sürece dahil eder. Araştırmacının kimliği, dünya görüşü, sosyal bir özne olarak varlığı araştırmaya bakış açısını şekillendirir (Nigar, 2020, 10). Yorumlayıcı çatılar genel olarak anlatı araştırmaları, söylem analizi gibi yöntemlerde kullanılır.

Araştırma yöntemlerindeki farklılıkları ortaya koymanın bir yönü de yönteme odaklanmaktır. Nitel araştırmalarda genel olarak yarı yapılandırılmış mülakat (derinlemesine görüşme), odak grup görüşmeleri (*focus group discussions*), doküman analizi, söylem analizi, vaka çalışması gibi yöntemler kullanılır. Bu araştırmalara başlamanın en güç yanı başlangıç aşamasıdır. Araştırmacı elindeki veriye bakarak veride "neye" odaklanması gerektiğini tasarlamalıdır (Sandelowsk, 1995: 371). Creswell bu tür araştırmalar için aşağıdaki adımları önermektedir (2020, 50 – 54):

- *Ön düşüncelerin oluşumu ve teorik uyumun oluşturulması,*
- *Sürecin adımlarının tasarlanması: Kod, tema, kategori veya boyutlarla verinin analiz edilmesi*
- *Araştırmanın tüm öğelerinin bir araya getirilmesi, karşılıklılık ilkesi ile katılımcı – araştırmacı ilişkisinin kurulması*
- *Etik kodlara uyulması.*

Nitel veri analizinde, verilerin düzenlenmesi, kategorilere ayrılması ve incelenen verilerdeki temaların keşfedilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Böylece araştırmacı, verileri araştırma soruları ve soruların sonuçları ile eşleştirebilecek ve mantıksal bir dizgede araştırma deseni tayin edebilecektir. Nitel çalışmada veri analiz edilirken, açık kodlama – eksenli kodlama – *memo* (hatırlatıcı not) yazımı gibi bir çok aşama bulunur (Neuman, 2014: 663). Tüm bu analiz sürecinde araştırmacının tüm verileri takip etmesini kolaylaştırmak üzere veri analizinde bilgisayar programlarının kullanımı yaygınlaşmıştır.

3.2. Nitel Araştirmalarda Bilgisayar Programlarının Kullanımı

Nitel çalışmalarda bilgisayar programlarının kullanımı 1980'li yıllardan beri yaygınlaşan bir durumdur. Web teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla kayıtlı olan her türlü bilginin (resim, doküman, ses ve görüntü kaydı) analizinde bu yöntemler yaygınlıkla kullanılmaktadır. Weitzman ve Miles (1995), 24 bilgisayar programının analiz edildiği çalışmalarında piyasada yaygın olarak kullanılan programların kullanım kolaylıklarını ortaya koymuşlardır. ATLAS.ti, Nvivo, MAXQDA, HyperRESEARCH gibi programlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu programların tasarımında, nitel veri analizi prensipleri göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin 1989'dan beri faaliyette olan MAXQDA'in resmi sitesinde, programın isminin Alman sosyolog Max Weber'in MAX'i ve Kalitatif Data Analizi'nin (QDA – Qualitative Data Analysis) baş harflerinden oluştuğu belirtilmektedir. Bilgisayar programlarının kullanımı, kullanıcıya kolaylık sağlamakla birlikte kodlama işlemini araştırmacının kendisi yapar. Bilgisayar programı ile analiz yapılırken verili bütün dokümanlar sisteme yüklenebilir. Ses, görüntü, görüşme transkriptleri gibi veriler arasında kodlama kategorileri oluşturulabilir.

MAXQDA programında metin içerisinde arama yapma, sözcük frekansı çıkarma, benzerlik analizi yapma imkanı bulunmaktadır.. Görsel araçlar sekmesinde ise kelime bulutu analizi ve belge analizi ile işlenen verinin daha net anlaşılması ve iç görü sağlanması işlevleri kullanılmaktadır. Nitel bir yöntem izleyen bu tez çalışması kapsamında, MAXQDA programı kullanılacaktır. Bu kapsamda tezin veri analizi bölümlerine başlamadan önce izlenmesi gereken üç adım bulunmaktadır: **a.** Veri setine erişim, **b.** Yöntemi uygulayabilecek araçların kullanmı ve **c.** analiz aşaması için gerekli araçları edinme.

a. Veri Setine Erişim: Çalışma sırasında AKP/ENP tebliğ belgeleri MAXQDA Analytics programından yararlanılarak incelenecek ve belgeler kodlama sistemine tabi tutulacaktır. Çalışma bir doküman analizi çalışmasıdır. Doküman incelemesinde belgelere ulaşma sorunu sık karşılaşılan bir durumdur. AB örneğinde ise, Birlik yasal bir yükümlülük olarak vatandaşları şeffaf bir şekilde bilgi paylaşımı yapmaktadır. Lizbon Anlaşması ile bağlayıcı hale getirilen Temel Haklar şartı, Avrupa vatandaşlarının bilgiye erişim hakkını korumaktadır. AB'nin ikili anlaşmaları, tebliğleri, strateji belgeleri gibi dokümanları açık erişim ile internet kaynağında sunulmaktadır. Bu nedenle veriye erişim sınırı ortadan kalkmıştır. Öte yandan incelenen belgelerin İngilizce dilinde olması, ana dili Türkçe olan araştırmacı için dezavantaj oluşturmaktadır.

b. Yöntemi Uygulayacak Araçların Kullanımı: MAXQDA programın çalışma prensibini öğrenmek üzere MAXQDA 2020 deneme sürümünden yararlanılmış ve eğitim programları takip edilmiştir. İkinci adım olarak MAXQDA Analytics'in son sürümü olan 2022 pro versiyonu satın alınmış ve üzerinde çalışma yürütülen belgeler tekrar incelemeye alınmıştır. Araştırmanın doğası gereği, doğru kodları ve temaları seçmek üzere belgeler tekrarlanarak incelenecektir. Temaları oluşturmak üzere MAXQDA üzerinde iki yardımcı araç oluşturulmuştur:

- **Hariçler Sözlüğü:** Çalışmada incelenecek verilerde bir "hariçler" sözlüğü de oluşturulmuştur. Hariçler sözlüğünün amacı, analiz içeriğinde anlamsız kelime düzeylerine yer verilmemesidir. Özellikle kelime bulutu analizi için gerekli olan bu adımda İngilizce de yer alan "a, an" gibi *article* niteliğindeki kelimeler; dipnotlar, politika belgesinin ismi, bazı kısaltmalar, dipnotlar hariç tutulmuştur.
- **Kodlama Anahtarı:** Açık kodlama, eksen kodlaması ve seçici kodlama aşamalarında, bağlamsal olarak birleştirilen kodlardan oluşan kod anahtarı, analiz süreci boyunca geniş bir yapıdan dar bir yapıya doğru evrimleşmiştir.

c. Analiz Aşaması İçin Gerekli Araçları Edinme: AKP/ENP'nin analizinde gömülü teori yöntemi ile araştırma deseni oluşturulacaktır Tezin amacı AB'nin liberal aktörlüğünü test etmek olduğundan, AB'nin aktörlük literatürü üzerine derinlemesine

araştırma yapılmıştır. Bir sonraki aşamada, aktörlük literatürüne dair bilgiler de akılda tutularak komşuluk politikası üzerine de inceleme yapılacaktır.

3.3. Gömülü Teori Yaklaşımı

Gömülü teori, yöntemsel süreçlerle yürütülen analizle teorinin keşfedilmesini paralel bir süreç olarak algılar. AB'nin nasıl bir aktör olduğuna dair yapılan literatür taraması bölümünde de belirtildiği gibi Birliği liberal bir aktör olarak tanımlayan çalışmalar literatürde kısıtlıdır. Bu iddiayı ortaya çıkarmak üzere yapılacak olan analizler, AB'nin liberal bir aktör olduğunu kanıtlayabileceği gibi normatif ya da dönüştürücü aktör iddialarını destekleyebilir. Bu bölümde, Avrupa Komşuluk Politikası'nın analizinde gömülü teori yaklaşımının gelişim süreci ele alınacak ve kullanım nedenleri irdelenecektir.

Gömülü teori yaklaşımı, verileri kodlayarak yeni bir teori oluşturur. Teori inşasında dört merkezi kriter bulunmaktadır (Corbin ve Strauss, 1990; s 174).: *Uyum, kavrama, genellik ve kontrol.* Bu yaklaşıma göre:

- *Teori çeşitli verilerden türetilmeli ve gerçeğe sadık olmalıdır.*
- *Üretilen teori anlaşılabilir olmalıdır.*
- *Veriler kapsamlı olmalı ve yorumlar kavramsal olarak geniş olmalıdır.*
- *Bilimsel araştırmanın niteliğine uygun bir şekilde genellendirilebilir bir temel oluşturulmalıdır. Koşulların belirli durumlara ve fenomenlere ne zaman uygulanacağını açık olarak belirtilebilmelidir.*

Gömülü Teorinin Gelişimi

Gömülü teoriyi diğer araştırma biçimlerinden ayıran en önemli özellik "kuram oluşturmaya" odaklanmasıdır (Meriam, 2013). Bu teori sosyal araştırmalardaki sistematik gözlemleri analiz ederek kuramı geliştirir ve tümevarımsal bir şekilde esnek göstergeler seti oluşturur (Charmaz, 2006). Teorinin kuramsal temellerini atan Glaser ve Strauss (1967), bu yaklaşımı dipten (veriden) yukarıya (teoriye) doğru çalışabilmek için tasarlanmıştır (Tanyaş, 2014, s. 31). Veriden teoriye ulaşabilmek için araştırmacının deneyimleri, iç görüleri, mevcut

araştırma sürecinde değişim gösteren veriler araştırma sürecine dahil edilmiştir. Var olan teoriler ve paradigmalar AB komşuluk politikasını açıklığa kavuşturma konusunda entegrasyon teorilerine ve genişleme politikalarına öykündüğü için komşuluk politikasının ne tür bir refleks ile geliştirildiğini anlamak için keşfedici bir süreç izlemek önemlidir.

Nitel araştırma yöntemlerini ele alan literatüre bakıldığında çoğunlukla ilgili yaklaşımların herhangi bir olguyu **keşfetmeyi** ve **betimlemeyi** hedeflediği görülmektedir. Gömülü Teori'nin amacı **bundan daha fazlasını gerçekleştirmektir**. Gömülü Teori aynı zamanda veri setinden elde ettikleriyle ulaştığı betimsel durumu analiz ederek ve bu analizler sonucunda ulaştığı tabloyu yorumlayarak **çatı bir kuram geliştirme** çabasındadır. Dolayısıyla deseni çalışmasında uygulamak isteyen bir araştırmacının ana gayesi de basit bir betimleme ile sınırlı değildir. Bunun ötesinde olguya dair tutarlı ve kapsamlı bir teoriyi ortaya koyma adına daha kompleks bir analitik sürece giriştiğinin bilincinde olmalıdır (Özden, 2016: 255). Scheffler'a göre, teori çevresel etkenleri dışarıda tutarak yalnız başına algılanamaz. Bilgi edinme süreci, eylemlerimiz ve onların ampirik sonuçları ile tamamlanır. Bu bağlamda, insanlar / araştırmacılar çevrelerindeki dünyayı deneyimleriyle tanımlar ve bilgiyi deneyimlerinin bağlamı çerçevesinde saklar (Scheffler, 1974:197).

Gömülü teorinin gelişimi, nicel araştırma yöntemlerinin pozitivist bakış açısına tepki olarak ABD'li sosyologlar tarafından geliştirilmiştir. Tıp sosyolojisi üzerine yoğunlaşan iki Amerikalı sosyolog olan Barney Glaser ve Anselm Strauss, 1967'de "Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research" (Gömülü Teorinin Keşfi: Nitel Araştırmalar İçin Stratejiler) adlı kitaplarında bu metodolojik yaklaşımı ortaya koymuşlar ve ilkesini "*Sosyal araştırmalarda sistematik olarak elde edilen ve analiz edilen verilerden teorinin keşfi"* olarak formüle etmişlerdir (Glaser & ve Strauss, 1967, s. 1). Nitel araştırmanın sistematik olmadığı ve öznel olduğuna dair eleştirilere karşı geliştirilen bu teorik yaklaşımda Glaser ve Strauss'un temel amacı; *"Nitel verileri analiz etmek, analizi açık teorik hale getirmek için örtük metodolojik stratejileri kodlamak ve sistematize etmekti"* (Wertz, vd. 2011: 57). Gömülü teoride kullanılan soyutlama süreci, öncelikle, araştırma sorularını dikkate alarak teorik çerçeveleri formüle etmek için ampirik olayların soyut kategorilere ve kavramlara kodlanmasının kümülatif süreci olarak *sürekli karşılaştırmalı yöntemle gerçekleştirilir* (Glaser ve Strauss, 1967). Glaser ve Strauss'un çalışması, nitel araştırma geleneğinde teori inşası için

analitik ve metodolojik araçlar öneren ve nitel metodolojinin geliştirilmesinde devrim niteliğinde bir adım olarak işaretlenen ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir (Wertz vd., 2011). Glasser ve Strauss'un yaklaşımından sonra, gömülü teori alanında üç ana yaklaşım geliştirilmiştir (Mills, Bonner ve Francis, 2006).:

- **Geleneksel Yaklaşım:** Strauss ve Glasser tarafından geliştirilen geleneksel yaklaşım
- **Sistematik Yaklaşım:** Strauss ve Juliet Corbin'in çalışmalarıyla şekillenen evrimleşmiş yaklaşım,
- **Yapısalcı / Yapılandırmacı** *(Structured)* Yaklaşım: Kathy Charmaz ile ilişkili yapılandırmacı yaklaşım

Strauss ve Corbin'in sistematik yaklaşımı, fikirlerini *sembolik etkileşimcilik* etrafında formüle ederek Glasser'ın geleneksel ve pozitivist yaklaşımına karşı ilk meydan okumayı gerçekleştirmiştir. Sistematik yaklaşımda araştırmacılar sistemli olarak süreci, olayları veya konu üzerindeki etkileşimi açıklayan bir teori araştırırlar. Örneğin bir okul müfredatının öğrenciler üzerindeki etkilerini ele alan araştırmacılar, alanda yapılan birkaç ziyaret ile 20-30 görüşme yapar ve bu görüşmeleri kategorilendirir. Bilgi toplama süreci artık daha fazla yeni bilgi çıkmayana kadar devam eder. Araştırmacı ayrıca analiz, gözlemler ve dokümanlar toplar. Fakat bu **bilgiler çok fazla kullanılmaz**. Bir araştırmacı bilgi toplarken diğer kişi analiz etmeye başlar. Gömülü teorideki bilgi toplama resmi **zig zag** şeklindedir. Araştırmacılar açık kodlamadan başlar ve kategorileri oluşturur, eksensel kodlamayla kategorileri görselleştirir ve birleştirir, seçici kodlamayla çekirdek kategori belirlenir ve kuram inşa edilir.

Strauss ve Corbin (1990),Morrow ve Smith (1990),Creswel (1982) gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen sistematik çalışmada; betimleyici durum, görsel resim, bir takım önerme ve hipotezler üst üste getirilir ve bir kuram tanımlaması yapılır. Strauss ve Corbin (1988), gömülü teori tartışmalarında modeli bir adım daha ileri taşıyarak şartlı bir matriks geliştirirler. **Şartlı / Koşulsal matriksi** olguyu ortaya koyan makro ve mikro şartların arasında araştırmacının bağ kurmasına yardımcı olan bir kodlama aracı olarak geliştirmişlerdir. Bu matriks, bireylerden gruplara, bölgelerden uluslara ve global dünyadan oluşan açıklamalara damgasını vuran eş zamanlı genişleyen bir dizindir.

Charmaz yapılandırmacı bir perspektifle olay, gözlem ve belli bir dünyanın karmaşıklığı ve çeşitli yerel dünyalar, çoklu ilişkilerin vurgulandığı bir savunma yapar. Charmaz (2006) yapılandırmacı gömülü teoride yorumlayıcı yaklaşımla esnek çalışmalar ve araştırmacıların gözlemlerine dayanan bir teori sunar (Ilgar ve Coşgun Ilgar, 2013: 205). Gözlem, değer, inanç, duygu, varsayım ve bireylerin fikirlerine ve araştırma metodlarına daha çok önem vermesine rağmen zengin bilgi toplama yöntemleri, bilgi kodlama, hafızaya alma ve kuramsal örneklemeyi kullanır. Charmaz; Straus ve Corbin'deki gibi karmaşık bir konuşma dili, diyagram, kavram haritası ve sistemli bir yaklaşımı gömülü teoriyi gölgede bırakır ve **aktif kodlamayı** hayatı yeniden ifade etme (recasting life) gibi bir isim fiil temelli bir kalıpla savunur. Üstelik Charmaz (2006), için bir gömülü teori süreci içindeki araştırmacının rolünü küçültmez. Araştırmacı süreç içinde bilgileri sorgulayarak, kişisel değerleri, deneyim ve öncelikleri geliştirerek kararlarını alır. Charmaz'a göre, gömülü teoristlerin geliştirdiği sonuç tavsiyesel, yarım kalmış ve sonuçlanmamıştır (Akt. Creswel , 2007: 64-66). Evrimleşmiş yaklaşımda, aktörlerin içinde yaşadıkları gerçekliklerle olan sosyal etkileşimlerinin, bağlam hakkındaki yorumlarını şekillendirmede önemli bir rolü olduğunu savunulmaktadır (*Corbin ve Strauss, Grounded Theory Research: Procedurs, Canons and Evaluative Criteria, 1990).*

Gömülü teori yaklaşımlarının tümü, mevcut teorileri test etmek yerine ampirik verilere dayalı teorik açıklamalar oluşturma hedefinde bir fikir birliğine sahipken, araştırmacının veri toplama sürecindeki konumu, araştırmacının mevcut literatüre ve verilere yönelik tutumu gibi konularda farklı bakış açılarına sahiptir. (Chun Tie, Birks ve Francis, 2019). Gömülü teori, bir teori / kuram değil; yöntem, yaklaşım, stratejidir. Gömülü teori en iyi biçimde verilerden kuram türetme amacı taşıyan bir araştırma stratejisi olarak tanımlanabilir. Gömülü teoride, kuram doğrulamaya karşı kuram geliştirme söz konusudur. Kuram geliştirme ile kuram doğrulama zıttır. Temellendirilmiş ifadesi, kuramın veriler temelinde geliştirileceği, verilerle temellendirileceği anlamına gelir. Verilerin nitel çözümlemesiyle kuram inşa edilir. Gömülü teoride, var olan kavramlara ve anlayışlara özgün bir katkı vardır. Gömülü teoride araştırmacı veri toplarken veya yorumlarken verilerin içine gömülü olan teoriyi ortaya çıkartır ve araştırma boyunca yeni kavram ve teorilere ulaşabilir.

Strauss ve Corbin, Gömülü Teori'ye ilişkin geliştirdikleri teknikleri tanımlamak üzere "açık büfe masa" benzetmesini kullanmışlar ve bu desende çalışma yapacak kimselerin kendi araştırma olgu ve süreçlerine en uygun tekniği, diğer bir ifadeyle kendi "damak tatlarına" en uygun olanı kendileri belirleyebileceklerdir (Strauss & Corbin, 1998, s. 8-9). Aynı zamanda Gömülü Teori araştırmacılarının bilmesi gereken önemli hususları Corbin ve Strauss şu maddelerde toplamıştır (akt. Çelik ve Ekşi, 2015: 41–46):

- *Veri toplama ve analiz etme birbirleriyle ilişkili süreçlerdir.*
- *Kavramlar analizin temel birimleridir.*
- *Kategoriler geliştirilmeli ve ilişkilendirilmelidir.*
- *Örneklem kuramsal zeminde geliştirilir.*
- *Veriler "sürekli karşılaştırmalı" (constant comparisons) yöntem ile analiz edilir.*
- *Süreçler (process) teori etrafında şekillenir.*
- *Kuramsal not (memo) yazımı Gömülü Teori'nin yardımcı ve tamamlayıcı bir parçasıdır.*
- *Araştırmanın her safhasında temalar arası ilişkilere yönelik hipotezler geliştirilmeli ve doğrulanmalıdır.*
- *Araştırmacı yardım almaya açık olmalıdır.*
- *Durumsal matris(conditional matrix) analizde dikkate alınmalıdır. Durumsal matris araştırma olgusunu etkileme potansiyeline sahip olan (kültürel, sosyal ve ekonomik koşullar gibi) farklı üst düzey koşullardır*

3.4. Araştırma Deseni

Tez çalışmasında, gömülü teorinin "sistematik desen" yaklaşımı, nitel içerik analizi ile birlikte yürütülecektir. Bu kapsamda nitel içerik analizi kodlaması ile elde edilen veriler gömülü teorinin yaklaşımının "zig zag analiz" yöntemleri ile sınıflandırılacaktır. Zig zag yönteminde araştırmacı literatüre ve verideki kodlara sürekli olarak geri dönüş yapar. Öncelikle açık kodlamadan başlar ve kategorileri oluşturur, eksensel kodlamayla kategorileri görselleştirir ve birleştirir, seçici kodlamayla çekirdek kategori belirlenir ve kuram inşa edilir (Ilgar ve Coşgun Ilgar, 2013: 205). Böylece iddia edilen hipotezleri doğrulayıcı ya da

yanlışlayıcı temalar keşfedilir. Strauss ve Corbin'e göre (1990) bir teori öncelikle kavramlar arasındaki ilişkiyi inandırıcı ve bütünsel bir şekilde açıklayabilmelidir. Gömülü teori yaklaşımında araştırmacı genel bir perspektif ve görüşü benimsemiş olsa da önceden tanımlanmış bir kuram ile alana giriş yapmaz (Corbin & Holt, 2005). Glaser ve Straus (1967) sürekli karşılaştırma analizini kullanılmasıyla *substantive* ve formal teori olmak üzere iki tür teorinin oluşturulabileceğini ifade etmektedir. Substantive teori; belirli bir alana ilişkin kuramsal bir yorum yahut açıklama sağlayan ve belirli bir ortamda cereyan eden problemleri açıklamaya çalışan teoridir.

Creswell'e göre (2015) *substantive* teori, soyut ve genel bir kuramdan ziyade düşük düzeyli temel bir kuram olarak değerlendirilmektedir. Formal teori ise daha soyut nitelikte olup daha geniş alandaki disiplinlere ve problemlere uygulanabilir mahiyette genel sorunlara karşı kuramsal yaklaşımlar sağlar (Straus ve Corbin, 1998, akt. Çelik ve Ekşi, 2015). Gömülü teori araştırmaları zaman, maliyet ve yüksek düzeydeki soyutlama nedeniyle genellikle seçici bir kodlama ile oluşturulmuş substantive bir teori ile sonlandırılmaktadır (Creswell, 2015). Charmaz (2006) formal bir teori geliştirmek için birkaç substantive gömülü teori sonuçlarını birleştirmeyi ve kavramsallaştırmayı önermiştir (akt. Çelik ve Ekşi, 2015). Strauss ve Corbin (1998) ise formal bir teorinin geliştirilmesi ve araştırılan olguyu etkileyen makro ve mikro koşullar arasında bağlantının kurulmasına yardım etmek için bir kodlama aracı olarak Sistematik Deseni ve koşullu matrisi geliştirmişlerdir (akt. Creswell, 2015).

Sistematik Desen, Strauss ve Corbin'in 1990 yılında kaleme aldıkları eserde ilk defa tanımlandıktan sonra yine Strauss ve Corbin tarafından 1998 yılında tüm uygulama prosedürleri eklenerek desene netlik kazandırılmıştır. Sistematik desende sırasıyla üç kodlama tipi takip edilir. İlki verilerin toplanması, ayrıştırılması, incelenmesi, kıyaslanması ve kavramsallaştırılarak kategorize edilmesi sürecini ifade eden Açık Kodlama *(Open Coding)* adımıdır (Strauss ve Corbin, 1990: 12-13). İkincisi Eksen Kodlama *(Axial Coding)* adımıdır. Bu adımda açık kodlama ile oluşturulan kategorilerin yapısı incelenerek birbirleri arasında ilişkiselliğin ortaya çıkarılması hedeflenir (Strauss ve Corbin, 1990: 13 – 14). Diğer bir ifadeyle birinci adım sonrasında ulaşılan kodların, çekirdek kategorinin belirlenmesine ve gelişimine katkı sağlayacak şekilde yeniden ele alınıp değerlendirildiği aşamadır (Özden, 2016: 273). Son adım ise Seçici Kodlama *(Selective Coding*) adımıdır. Bu son kodlama aşamasında kategoriler

arasından çekirdek kategori seçilir ve diğer kategorilerle olan bağı netleştirilir. Bu adımda gerçekleştirilmek istenen asıl şey ise; farklı durumlara da açıklık getirebilecek soyut ve kapsamı geniş bir teorinin oluşumu için verilerden elde edilen kod ve temaların bütünleştirilmesidir (Strauss ve Corbin, 1990 : 14-15; Özden, 2016: 274; Strauss ve Corbin, 1998:143).

Glaser'e göre seçici kodlamaya, araştırmacının çekirdek kategori hakkında genel bir fikir oluşmasından sonra geçilir (Akt. Çelik ve Ekşi, 2015: 91). Son olarak ise Kuramsal Kodlama (*Theoretical Coding*) adımı gelir. Glaser'e (1978) göre bu adım, kuramların hipotezlere entegre edilmesi sürecinde asli (substantive) kodların kendi aralarında nasıl ilişkilendirileceğini kavramsallaştırma aşamasıdır (Çelik ve Ekşi, 2015: 92). Kuramsal kodlama adımı, bu kavramsallaştırmayı ve ilişkilendirmeyi kuramsal düzeyde yazabilme konusunda araştırmacıya kolaylık sağlar (Glaser & Holton, 2007). Strauss ve Corbin, Gömülü Teori'ye ilişkin geliştirdikleri teknikleri tanımlamak üzere "açık büfe masa" benzetmesini kullanmışlar ve bu desende çalışma yapacak kimselerin kendi araştırma olgu ve süreçlerine en uygun tekniği, diğer bir ifadeyle araştırmalarda kendi "damak tatlarına" en uygun olanı kendileri belirleyebileceklerdir (Strauss ve Corbin, 1998: 8-9).

Veri Analiz Süreci

. Veri analizinde Gömülü Teori kullanımının faydalarından biri, bu yöntemin eleştirel bakışa imkan sağlamasıdır. Zira kodlar ve temalar oluşturulurken eleştirel düşünsel gelenekten yararlanılmaktadır. Eleştirel Teori yaklaşımı dış politika analizlerinde ve AB çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Neo-Gramsci'ci yaklaşımlar, özellikle AB entegrasyonunu neoliberal ekonomik politikalar üzerinden tanımlamaktadır. Bu yaklaşımlar temel olarak entegrasyonun **kurumsal biçimini açıklamaya çalışırlarken**, John Rugie'nin vurguladığı gibi, uluslararası düzeni ve uluslararası düzenin sosyal amaçlarını analiz dışında bırakmaktadırlar (Rugie, 1982: 382). Analiz çerçevesini genişletmek üzere siyasal otoriteden kaynaklanmayan sosyal güçlerden (sınıflardan) kaynaklanan bir dip dalgayı da analiz çerçevesine almak gerekmektedir. Siyasal iktidar ile toplum ilişkilerini uluslararası ilişkilerin temeline oturtan Robert Cox (1986, s.205), devlet – toplum ilişkilerini incelerken sosyal gücün siyasal güç ile nasıl bütünleştiği ve bunun uluslararası düzleme nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Cox'un kendisiyle özdeşleşen *"Teori her zaman biri ve bir amaç içindir.*

(Theory is always for someone and some purpose.)" cümlesi (1981,s. 128), onun zihnindeki uluslararası ilişkiler teorisi tezahürünün, hakim bir sınıfa hizmet eden araçlar olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın analiz süreci eleştirel teorinin farklı yapı söküm modellerini de kullanarak keşfedici bir teorik çerçeve çizecektir. "Liberal bir aktör olarak AB" düşüncesi, yalnızca sosyal güçlere, ekonomik yeniden yaratma biçimlerine, iktidar kurma kaygısına değil AB'nin kompleks yapısının dış politika yaratma sürecindeki etkilerine odaklanır (Wagner,2017). Liberal AB tanımını keşfetmek üzere, eleştirel teorinin erken dönemlerinden ve neo Marksist yorumlarından da faydalanmak mümkündür. Zira bu teoriler, düşünce olarak araştırmacının keşfetme süreçlerine yerleştiğinde, araştırma sürecinde derlenen veriler anlamlı kategoriler halinde kodlanabilecektir.

Gömülü Teorinin veri analizindeki bir diğer faydası süreç takibine imkan sağlamasıdır. AKP/ENP'nin ortaya çıktığı dönemden sonra iki kez revizeye uğradığı, yaklaşık yirmi yıllık dönem boyunca farklı araçlarla uygulanmaya çalışıldığı bilinmektedir. AB'nin 2016 yılında yayımlamış olduğu Küresel Strateji Belgesi, "*principled pragmatism*" (prensipli pragmatizm) fikrinin ortaya atılması açısından tarihi bir öneme sahiptir. AB'nin çıkarları ve değerlerini bir araya getiren bu yaklaşım, AB dış politikasının değerlendirilmesi ve bir aktör olarak AB'nin ele alınmasında büyük bir öneme sahiptir. Nitekim, prensipli pragmatik yaklaşım, AB'nin jeopolitik bir açılım yapan Komisyonu için de önemli bir yol haritasıdır. Bu açılımı, AB'nin küresel dünyada kendi varlığını kanıtlama adımları olarak okumak mümkündür. O halde, AB dış politikasını kendine özgü ve ulusal dış politikadan ayrı gören yaklaşımın yerini; çıkar odaklı dış politika analizleri alabilir. Özellikle Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil olan ülkelerdeki güncel gelişmeler *"koşulsal matris"* olarak değerlendirildiğinde, AB'nin pragmatik yaklaşımı ile aktörlük literatürü birleştirilebilecektir.

Verilerin analizinde, AKP / ENP dokümanları açık kodlama işlemine tabi tutulduktan sonra tematik analiz yapılacaktır. Tematik bulguları desteklemek üzere nicel olarak sözcük frekansı analizinden yararlanılacaktır. Ayrıca Kelime Bulutu Analizleri ile nicel bulgular görselleştirilecektir Bu aşamada, kavramsal ve metodolojik çerçeve sunulduğuna göre, tezin sonraki bölümlerinde veri analizi aşamasına geçilecektir. Zig zag modelini takip ettiğimiz için, öncelikle ele aldığımız vaka olan AKP/ENP'nin kapsamı ve içeriği incelenmelidir.

4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ KAPSAMI

"İyi bir komşu kimdir? Sizinle aynı gazeteyi mi okur? Hemen yanı başınızdaki evsiz adam mıdır? Sizi rahat bırakan birisi midir? Korkmadığınız bir yabancı mıdır? İyi bir komşu istemek, çok şey mi istemektir?" (15. İstanbul Bieanali)

On beşinci İstanbul Bienali'nin "İyi Bir Komşu" teması, insanlığın belki de yerleşik hayata geçişinden beri sorduğu soruları bizlere hatırlattı. Komşularımız yabancı oldukları halde korkmadığımız kişiler midir? İyi bir komşu istemek çok şey istemek midir? Bu soruların toplum sözleşmesi ile devrettiğimiz yetkileri kullanan devletlere yansıması nasıl olurdu? Peki ya -bazı- yetkilerini bağlayıcı anlaşmalarla uluslarüstü bir yapıya devreden devletler için bu soruların cevabı ne olurdu? "İyi komşusu" olmayan devletler ve uluslarüstü kurumlar, komşusunu "iyi" hale mi getirmek için yol mu göstermeliler, yoksa komşusunun toprağına göz mü dikmeliler? Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nda devletler insanlığın "özgürlük içinde daha iyi yaşam koşullarına" ve "sosyal bakımdan ilerlemesi" amaçlarına ulaşmak bir söz vermiştir:

"iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik." (UN Charter, 1945).

BM Anlaşması'nda görüldüğü üzere, "iyi komşuluk anlayışı içinde barışık yaşamak" ve ortak fayda için ortak çaba harcamak uluslararası toplumda geniş konsensüsü olan bir normdur. Avrupa Birliği de normların takipçisi ve üreticisi bir güç merkezi olarak hem nasıl bir komşu istediğini hem de komşularını nasıl "daha iyi" hale getireceğini net çizgilerle ortaya koymuştur. Aynı şekilde komşusu Ukrayna'nın toprağına göz diken Rusya'yı yaptırımları ile cezalandırarak "kötü komşu"nun sonunu göstermiştir. Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (kısaca Antlaşmalar) Birliğin BM Şartları'na saygılı olduğunu ve uluslararası hukuku geliştirmeye katkıda bulunacağını açıkça belirtmektedir (European Union, 2007/C 306/01). Antlaşmaların sekizinci maddesinin birinci fıkrasına göre;

"Birlik, komşu ülkelerle, Birliğin değerleri üzerine kurulu olan ve iş birliğine dayalı yakın ve barışçıl ilişkilerle belirginleşen bir refah ve iyi komşuluk alanı oluşturmak amacıyla özel ilişkiler geliştirir." (European Union, 2007/C 306/01).

AB'nin genişleme politikasının yanı sıra Komşuluk Politikası'na, daha sonra "Komşuların Komşuları" (Gstöhl & Lannon, 2014) ile ilişkilerine dair akademik literatürde geniş bir tartışma mevcuttur. Bazı akademisyenler AB'nin komşuları ve komşularının komşuları ile kurduğu ilişkilerde dışsallaştırma (*externalization*) için kurduğu mekanizmaların etkili olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre üye ülkelerin yetki devri ile oluşturulan FRONTEX (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı) ve AFSJ (Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı) gibi organlar üçüncü ülkelerle kurulan ilişkilerde coğrafi yakınlık kriterinden daha farklı önceliklere sahiptir (Bonavita, 2015, 31). Bahsi geçen sınır güvenliği mekanizmaları, kontrolsüz göç akınını kontrol etmek üzere kurulduğundan AB'nin çevresi ile olan ilişkisini "güvenlik ihtiyacı" perspektifi ile yorumlamaktadır. Bu anlayışa göre özellikle 2004 genişlemesinden sonra sınırları genişleyen Birlik, çevresinde bir tampon bölge oluşturarak güvenliğini sağlamlaştıracaktır. Tampon bölge fikri, zorlama ile ilhakı içermemekle birlikte, değerlerin ve çıkarların uyumlulaştırılması yolu ile gelecekteki genişleme ihtimaline karşı hazırlığı ifade etmektedir (Canlar, 2021, 75). Böylece genişleme yorgunluğunun seviyesi düşürülecek ve Birlik yeni bir üye alımına hazır olana kadar bölgedeki tehditlerden arındırılacaktır. Coğrafi yakınlıktan doğabilecek olan sorunların elimine edilmesi, sırf yakın bir komşu olmaktan daha kritik bir öncelik olarak görülmektedir.

AB'nin bilindik sınırlarının olmaması durumunu Ortaçağ imparatorluklarına benzeten Jan Zielonka (2006), Birliğin tüm bölgede zorlayıcı güce sahip olamamasının sonucunda bulanık bir merkez – çevre ilişkisi yarattığını ileri sürmektedir (Zielonka, 2006, 10 – 11). Ortaçağ anolojisinden yola çıkan Zielonka, AB'nin etki alanlarına ve hinterland bölgelerine vurgu yapmaktadır. Zamanla daha da güvenli hale getirilen tampon bölgeler, daha güvenli olan iç bölgeye (bu durumda AB'ye) entegre olacak ve yeni bir genişlemeye yol açacaktır. Öte yandan bu genişleme fikri entegrasyonu içermemektedir. Sınırların korunması ile ilgili bir başka çalışma Hiski Haukkala'nın 2003 yılında yayımladığı *"A Hole in the Wall? Dimensionalism and the EU's 'New Neighbourhood Policy'"(*Duvarda Bir Delik mi? Çeşitlilik ve AB 'Yeni Komşuluk Politikası') adlı çalışmasıdır.

Haukkala AKP/ENP'nin temel olarak AB'nin genişleyen sınırlarına karşı kendini koruma refleksi olarak ortaya çıktığını ileri sürmekle birlikte bu refleksi iki temel amaç olarak çeşitlendirmiştir. Bunlar:

a. Mevcut entegrasyon seviyesini korumak ve derinleştirmek,

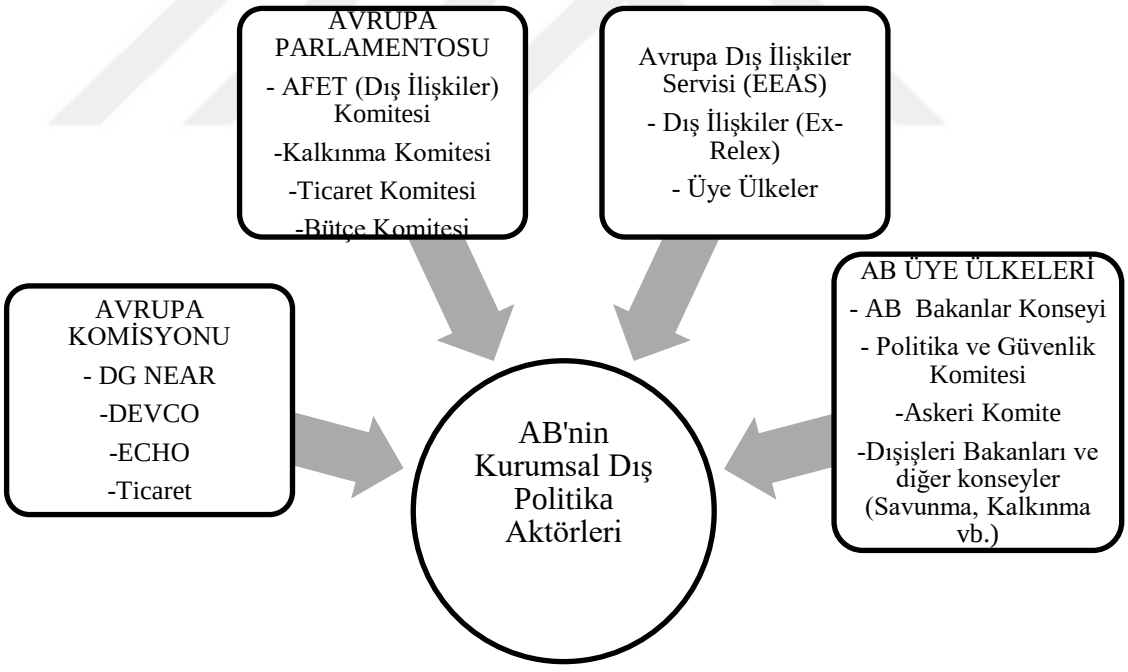
b. AB projesinin coğrafi sınırlarını kademeli olarak genişletmektir (Haukkala, 2003,12). Haukkala'nın çalışmasının başlığında ve içeriğinde yapılan "duvar" vurgusu, Avrupa Kalesi'ni (*Fortress Europe*) temsil etmektedir. Avrupa'nın sınırlarını özenle ve bazen kıskançlıkla muhafaza etmesi olgusu, aslında yeni bir durum değildir. Avrupa Parlamentosu Üyesi Alain Lamassoure'un sözleri ile AB'nin sınırları konusu bir "tabu"dur (Akt.Thomas, 2021, 3).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan günümüzde 27 üyeye ulaşmış AB'ye kadar Avrupa coğrafyası içerisinde bazı ülkeler üye olmaya teşvik edilmiş, bazıları bekletilmiş bazıları ise komşuluk ilişkisi içerisinde kalmıştır. Hem 1951 Paris Antlaşması hem de 1957 Roma Antlaşması'nda *"Herhangi bir Avrupa devleti topluluğa katılmak için başvurabilir."* ifadesi yer almaktadır. Ancak bu anlaşmalarda "Avrupalı" ifadesini net olarak tanımlamamaktadır (Thomas, 2021, 4). Avrupa Komisyonu, Maastricht Antlaşması'ndan sonra hazırladığı *"Europe and Challenge of the Enlargement"* (Avrupa ve Genişleme Sorunları) raporunda, "Avrupalı" kavramının muğlaklığını kabul etmekle birlikte daha geniş bir tanıma yer vermiştir. atıfta bulunmuştur. Söz konusu belgede, Avrupalı tanımının *"coğrafi, tarihi ve kültürel unsurları birleştirdiği"* belirtilmiş, ancak "*yakınlık, fikirler, değerler ve tarihi etkileşimin ortak deneyiminin basit bir formüle sıkıştırılamayacağını ve bir sonraki nesiller tarafından gözden geçirilmeye tabi olduğunu"* nun da altını çizmiştir (European Commission, 1992). Bu durumda coğrafi konum Avrupalı bir devlet olmanın tek temel kriteri değildir. Kalypso Nicolaïdes, coğrafi muğlaklığın bilinçli bir şekilde inşa edildiğini ve Avrupa projesinin genişlemeye teşne, açık uçlu bir proje olduğunu öne sürmüştür (2014, 237). Günümüzde Birlik'e üye olma süreci Kopenhag Kriterleri olarak da bilinen üyelik koşullarının tamamının sağlanması, istikrarlı bir demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin içselleştirildiği uzun bir prosedürü içermektedir.

4.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Hukuki Dayanağı

AKP/ENP'nin hukuki dayanağı başlangıçta Komisyon belgeleri, Konsey sonuç bildirileri, konuşmalar, eylem planları gibi "*soft law*" olarak değerlendirilen diplomatik araçlar ile yürütülmekteydi (Begaj, 2016: 98). Politikanın gelişmesi ile birlikte ikili anlaşmalar, finansal araçlar, geliştirilmiş tercihler sistemi, ortak stratejiler gibi yeni hukuki enstrümanlar geliştirilmiş ve kurucu anlaşmalara AKP/ENP ile ilgili hükümler getirilmiştir. Birliğin kurumsal yapısında komşuluk politikası DG NEAR (Komşuluk ve Genişlemeden Sorumlu Direktörlük), Avrupa Komisyonu, AB Konseyi, EEAS (AB Dış İlişkiler Servisi) gibi bir çok farklı bileşenin bir arada çalışması ile şekillenmektedir. Aşağıdaki şekilde, AB dış politikasının aktörlerini göstermektedir:

Şekil 4.1.1. AB'nin Kurumsal Dış Politika Aktörleri

,

Kaynak: Henökl, T. & Stemberger, A. (2016). "EU policies in the Arab world: Update and critical assessment." **European Foreign Affairs Review**, s.236.

Komşuluk ve Genişlemeden sorumlu direktörlük, AB'nin aday ülkelerle ve komşuluk politikası çerçevesindeki ülkelerle ilişkilerini, anlaşma müzakerelerini, bütçe planlamalarını yürütmektedir. Genişleme ve Komşuluk'un aynı çatı altında birleştirilmiş olması, literatürdeki eleştirileri haklı kılar niteliktedir. AB, komşuları ile ilişkilerinde, genişleme politikasındaki pratiklerini kullanmaktadır. Bu noktada, "havuç" sorunu tekrar akıllara gelmektedir. Komşuluk politikasına dahil ülkelere tam üyelik vaadinin verilmemesi, koşulluluk ilkesine uyumu zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, üye ülkelerin de politika yapım sürecinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Örneğin Polonya Doğu Ortaklığı'nda rol alarak, etki alanını genişletmek istemekte; Fransa, Akdeniz'de azalan gücünü artırmak istemektedir (Ciancara, 2020, 5). AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası aracılığıyla, özellikle çatışma bölgelerinde, barışı koruma misyonu ile hareket etmektedir. Bununla birlikte, AB'nin dış politika eylemleri, bununla sınırlı olmayıp değerlerin ihracını da içermektedir. Dandashly ve Noutcheva (2021); AB'nin hem güney hem doğu komşuluğunda, liberal bir aktör olarak bir siyasi model ihraç etmeye çalıştığını ortaya koymaktadırlar. Öte yandan, uluslararası düzende illiberal hareketlerin yükseldiği dönemde, Polonya ve Macaristan örneklerinde görüldüğü gibi, komşuluk bölgelerine karşı yeni bir politik model ihracı yarışı da başlamıştır (Dandashly ve Noutcheva, 2021, 5).

Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşmaların 8. Madde'si, Birlik'in komşuları ile iyi ilişkiler kurmasını güvence altına almaktadır. 8. Madde'ye göre (Treaty of Lisbon, Article 8, 2007):

> *"1. Birlik, komşu ülkelerle, Birlik değerlerine dayanan ve iş birliğine dayalı yakın ve barışçıl ilişkilerin karakterize ettiği bir refah ve iyi komşuluk alanı oluşturmayı amaçlayan özel bir ilişki geliştirir.*
> *"2. 1. paragrafın amaçları doğrultusunda Birlik, ilgili ülkelerle özel anlaşmalar akdedebilir. Bu anlaşmalar, karşılıklı hak ve yükümlülükler içerebileceği gibi, müştereken faaliyette bulunma imkanı da içerebilir. Bunların uygulanması, periyodik istişarelerin konusu olacaktır."*

Komşuluk politikası ile ilgili düzenlemenin Birlik'in dış eylem ile ilgili düzenlemelerinin ayrı bir madde olarak düzenlenmesi, politikaya verilen önemi göstermektedir. *"Birliğin Dış Hareketlerine İlişkin Genel Hükümler Ve Ortak Dış Ve Güvenlik Politikasına İlişkin Özel Hükümler"* başlığı altında, komşuluk politikasına açıkça vurgu yapılmamakla birlikte, üçüncü

ülkelerle kurulan ilişkilerin temel çerçevesi çizilmiştir (Treaty of Lisbon, Title 5, Article 21). Buna göre;

> ***Madde 21:*** *Birliğin uluslararası sahnedeki eylemi, kendi kuruluşuna, gelişimine ve genişlemesine ilham veren ve daha geniş dünyada ilerletmeye çalıştığı ilkeler tarafından yönlendirilir: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarının evrenselliği ve bölünmezliği ve temel özgürlükler, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkeleri ve Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukuk ilkelerine saygı.*

Birlik bu değerleri taşıyan üçüncü ülkelerle, bölgesel ve küresel aktörlerle iş birliği kurmaya çalışır. Ayrıca bahsi geçen değerler AB belgelerinde hem genişleme politikasının hem komşuluk politikasının temel şartı olarak gösterilmektedir.

4.2. Avrupa Komşuluk Politikası'nın İlkeleri

2015 yılında, komşuluk politikasının daha formel bir biçimde ilerleyebilmesi maksadıyla belirli ilkeler belirlenmiştir. Avrupa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu 2015 AKP/ENP revizyonuna istinaden "koşulluluk", "farklılaştırma", haksızlığa mahal vermemek adına ilişkilerin ikili yürütülmesi için "sürece birlikte sahip çıkma" komşuluk politikasının temel üç ilkesini oluşturmaktadır (Ghazaryan, 2014, 74).

Koşulluluk ilkesi: AB'nin gerek genişleme sürecinde gerekse komşuluk politikasında yararlandığı bir ilkedir. Koşulluluk ilkesinin net bir tanımı olmamakla birlikte genel anlamda partner ülke tarafından yerine getirilen her koşulun Birlik tarafından bir ödülü bulunmaktadır. Komşuluk politikası kapsamında vaat edilen ödüller; dört özgürlük alanı olarak özetlenebilir. Bunlar, mal – hizmet – sermaye ve kişilerin serbest dolaşımıdır (Sarıbay, 2021, 51). Böylece komşu ülkelerin AB ile kuracağı ekonomik iş birliği, reformlarını ne kadar hızlı yerine getireceklerine bağlı olarak sunulmaktadır. Bunu denetlemek üzere 2015 yılına kadar Ülke Raporları hazırlanmış, 2015 AKP / ENP revizesinden sonra ise her ülke için "kendine has" reform süreci belirlenmiştir. Pomorska ve Noutcheva (2017) bu durumu AB'nin AKP /ENP devletlerinin gittikçe daha otoriter hale geldiğini fark ederek *"bu devletlerin tamamen uyum sağlayacaklarını varsaymayı bırakması"* olarak yorumlamaktadır.

Koşulluluk ilkesi literatürde üç kategoriye ayrılmaktadır: **a.** Olağan sektörel siyasi koşulluluk; **b.** Negatif koşulluluk ve **c.** Pozitif koşulluluk. Teorik olarak olağan sektörel siyasi koşulluluk en temel uluslararası aktörlerin ve iri hacimli kurumların komşu ülkelere imkanlar sağladıkları ve mütemadiyen gerek makro iktisadi yardımlar, gerekse de reformlar, projeler, serbest ticaret siyasetlerinin hayata geçirilmesi gibi alanlarda destek verdikleri bir dönemdir (Emerson ve Noutcheva, 2005: 7). Diğer bir koşulluluk ilkesi olan negatif koşulluluk ise AKP /ENP coğrafyasına dahil olan ülkelerdeki bazı sorunlara yardımcı olarak politik yönetim, sistem veya rejim değişikliklerine ve darbe girişimlerine yönlendirmek yerine mevcut hükümete karşı yaptırımların uygulanmasını kapsamaktadır. Bu yönde Libya en uygun örnek olabilir. Bir zamanlar söz konusu ülke, kitle imha silahlarının korunması ve terör gruplaşmalarının desteklenmesi neticesinde Birlik tarafından dışlanmış ve ülkeye tüm AB kapıları kapanmıştır. Son olarak, pozitif koşulluluk ilkesini negatif ilkeyle karşılaştırdığımızda burada komşularla kurulan olumlu ve esnek iş birliği ve ortaklığı göz önünde bulundurabiliriz. Bu koşulluluğa göre, ülkelerarası tek taraflı ve tek yönlülüğe dayanan değil, karşılıklı ve ortak bir şekilde yürütülen gerek ekonomik, gerekse siyasi ve medeni politikaların kurulması hedeflenmektedir (Hürsoy ve Kutlu, 2018: 174).

Farklılaştırma İlkesi: Birlik komşu ülkeleri gerek coğrafi konumları gerek ekonomik gelişmişlik düzeyleri gerekse siyasal ve sosyal durumları ile birbirlerinden farklı yapılara sahiptir. Bu duruma binaen her ülkeye uyan tek bir tip araç benimsenemeyeceği için AB farklılaştırma (*differentiation*) ilkesini benimsemiştir. Farklılaştırma ilkesi bilhassa Birliğe üye olabilme ihtimali yüksek komşu ülkeler için daha gerekli bir politikadır. Çünkü bu ülkeler diğer komşu ülkelere nazaran eylem planlarında daha hızlı ve daha istekli reformlar yapabildikleri için bu ülkeleri diğer komşu ülkelerden farklı tutmak daha rasyonel bir karar olacaktır. Bir diğer ifade ile istekleri ve çabaları karşısında Birlik onlara pozitif ayrımcılık sağlayarak farklı olduklarını göstermektedir (Ergan ve Doğan, 2019: 73). Farklılaşma, AB'nin komşularıyla ilişkilerinde yol gösterici bir ilkedir. Bu yaklaşım, ortak ülkelerin AB ile ilişkilerine yönelik farklı isteklerini kabul etmektedir. Bu nedenle AB, komşularına özel ortaklıklar sunmaktadır. Ortaklık Belgeleri, ortak çıkarlara odaklanarak her ülke ile birlikte belirlenir. Bu, desteğin her bir ortak ülkenin emellerine göre uyarlanmasında bir sahiplik ve esneklik duygusu sağlar. AB

Üye Devletleri'nin daha fazla katılımı ve ortak sorumluluk da AKP/ ENP'nin temel ilkeleri arasındadır.

Sürece Ortak Sahip Çıkma İlkesi: Avrupa Komisyonu'na göre: AB ve komşu ülkeler müspet sonuçlara varabilmek için ortak değerlerin ve çıkarların neler olduğunu bilmeleri gerekmektedir (European Commission: 2015, **Joint Communication (JOIN) (2015) 50 final).** Bu farkındalıkla sürece birlikte sahip (*ownership*) çıkmalıdırlar. Bu kapsamda AB, komşu ülkeleri teşvik etmek ve sürece onları da entegre edebilmek için koşullar diplomatik bir zeminde sürecin işleyişini sağlamalıdır.

4.3. Avrupa Komşuluk Politikası Uygulama Aracı: Eylem Planları

Komşu ülkelerine üyelik dışında çok kapsamlı fırsatlar sunan Avrupa Komşuluk Politikası eylem planlarının temel unsurları ortak değerlere bağlılık, siyasi diyalog, ekonomik ve sosyal kalkınma politikası, ticaretin geliştirilmesi ve iç pazar, enerji alanında iş birliği ve ulaşım, adalet ve iç işleri alanında iş birliği, yakın bölgesel iş birliği, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (-ENPI), Sınır ötesi iş birliği (CBC) ve Komşuluk Yatırım Aracı (NIF) olarak sayılabilir. 2014 yılından sona sonrası ENPI'ın yerini ENI aldı. Söz konusu geçiş sürecinde ENI'nin yıllar içinde ortaya çıkan gerçek ihtiyaçları ve kaygıları daha iyi ortaya çıkardığı belirtilmiştir. 2014 – 2020 yılları arasında 15.433 milyar Avro bütçe ayrılan ENI, finansmanın büyük kısmını bir dizi program aracılığıyla Avrupa Komşuluk Bölgesi ülkelerine sağlamıştır (ENI, EU Neigbours South, Erişim: 10.07.2023).

AB'nin Komşuluk Politikası'nı uygulayacağı her ülke ile oluşturacağı Eylem Planları'nda göz önünde bulunduracağı en önemli ilke; sahip olduğu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi ortak değerlerin komşu ülkeler tarafından da benimsenmesi ve güçlendirilmesi konusunda istek ve bağlılık seviyeleridir. Daha etkili siyasi diyalogda ise dış politika ve güvenlik konularında krizlerin önlenmesi ve olası tehditler konularında iş birliği öngörülmektedir. Mali ve teknik yardımın artırılmasını içeren ekonomik politikaları eylem planlarında barındıran Avrupa Komşuluk Politikası uygulandığı ülkeye doğrudan ve dolaylı faydalar sağlamaktadır. Doğrudan faydaları ekonomik uygulamalar iken dolaylı faydaları ekonominin gelişimiyle sosyal kalkınmaya yaptığı faydadır. Bölgesel

entegrasyonun gerçekleşmesi ve ticaretin serbestleşmesi için Avrupa Komşuluk Politikasının vazgeçilmez bir unsuru olan Ticaret ve İç Pazar; özellikle AB'nin doğu komşuları olan Moldova ve Ukrayna'nın imzaladığı Derin ve Kapsamlı Ortaklık ve İş birliği Anlaşmaları'nın tam olarak uygulanabilmesi amacıyla AKP / ENP kapsamında öncelikli olarak yer almaktadır (Yiğit Güven, 2021: 78). Eylem Planları, AKP/ENP'nin politikalarını uygulamak için farklı ülkelerde belirli hedefler belirlemiştir. Emerson'a göre, AB'nin komşuları her ne kadar heterojen olsa da AB oluşturduğu mekanizmalarla hepsinin ulaşabileceği tutarlı politik basamaklar sunmaktadır (2019: 10). Aşağıdaki tabloda, Eylem Planları sonucunda bir komşu ülkenin ulaşabileceği tüm araçlar gösterilmektedir:

Tablo 4.3.1. Komşu Ülkeler İçin Mevcut AB Ekonomi Politikası Araçları

• Kapsamlı STA'lar – çeşitli biçimleri: EEA, SAA, DCFTA, Gümrük Birliği.	• AB ajansları – örn. Avrupa Çevre Ajansı
• Gümrük iş birliği: • Birlik Gümrük Kodu (UCC) • Tercihli Menşe Kuralları ve Çapraz Kümülasyon (PEM) için Pan Euro-Med Sözleşmesi • Ortak Transit Sözleşmesi • Yeni Bilgisayarlı Geçiş Sistemi (NCTS) • Yetkili Ekonomik Operatörler (AEO) • Paylaşılan Sınır Geçiş Noktaları	• Teknik standartlar: • Avrupa Standartları Kuruluşları (CEN, CENELEC, ETSI) • Sağlık ve Bitki Sağlığı Düzenlemeleri (SPS) • Avrupa Akreditasyonu, Çok Taraflı Anlaşmalar (EA-MLA) • Uygunluk Değerlendirmesi ve Analizi Anlaşmaları (ACAA) • Avrupa Ulusal Metroloji Enstitüleri Birliği (Euramet)
• Enerji politikası - Enerji Topluluğu Anlaşması • Orta ve Güney Doğu Avrupa Bağlantı ağı (CESEC) • Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSOE)	• AB programları – örn. Ufuk 2020, Erasmus+ • Vizesiz seyahat
• Ulaşım politikaları • Ulaştırma Topluluğu Anlaşması • Pan-Avrupa Koridorları • Trans-Avrupa Taşımacılık ağı (TEN-T) • Avrupa Sivil Havacılık Anlaşması (ECAA) • Sivil Havacılık Anlaşmaları (CAA)	• AB Bütçe hibeleri • Avrupa Yatırım Bankası (EIB) • Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)

Kaynak: Emerson, M. (2019). "Scenarios for a wider Europe." **Policy Insights**. No 2019/02,s.10.

Tablo, AB'nin çeşitli politika alanlarında kullandığı araçları ve yapıları göstermektedir. Emerson'a göre bu araçlar daha Geniş Avrupa"nın inşasına kurumsal ve yasal temeller vererek mevcut doktrinini yayma çabasıdır. Ayrıca serbest ticaret bölgelerinin kurulumu ile bölgesel entegrasyonun kapsamı, ekonomik entegrasyon ile eş tutulmaktadır (Emerson, 2019: 10 – 11). Tabloda AKP/ENP ülkelerini yakından ilgilendiren alanlar arasında ticaret anlaşmaları, AB Ajansları, Enerji ve Ulaşım Politikaları, AB Programları ve hibeler bulunmaktadır.

Kapsamlı STA'lar (Serbest Ticaret Anlaşmaları): AB serbest ticaret anlaşmalarıyla çeşitli şekillerde iş birliği yapmaktadır. Bu anlaşmalar arasında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA), Stabilizasyon ve Ortaklık Anlaşması (SAA), Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması (DCFTA) ve Gümrük Birliği gibi çeşitli anlaşmalar bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, AB ile üçüncü ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırmayı ve ekonomik iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmaları, AB'nin dış politika aracı olarak ticareti kullanma geçmişine dayanan önemli bir unsurdur. Bu anlaşmalar, ekonomik ilişkileri derinleştirerek, ticaret engellerini azaltarak ve iş birliğini güçlendirerek bölgesel ve küresel refahı artırmayı hedeflemektedir. AB'nin ticaret politikaları, hem AB üyesi ülkelerin ekonomik çıkarlarını koruma ve geliştirme amacını taşırken hem de AB dışındaki ülkelerle stratejik ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

1993 öncesi dönemdeki Avrupa Ekonomik Topluluğu da ticaret engellerini azaltmayı veya kaldırmayı amaçlayan birçok ticaret anlaşması müzakere etmiş ve ticareti bir dış politika aracı olarak kullanma uzun bir geçmişi yansıtmıştır (Hoekman, 2016: 1). AB, Doğu Ortakları'ndan Ukrayna, Moldova ve Gürcistan ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Doğu Ortaklığı'nın 2021 belgesinde ifade edildiği üzere bu anlaşmalar; siyasi birleşme ve ekonomik entegrasyonu hızlandırmayı amaçlamaktadır (Council of European Union, 2021: 4, **14964/21**). DCFTA'ların uygulanması ve beraberinde gerçekleştirilen reformlar, Doğu Ortaklığı ülkelerinin uluslararası standartlara ve AB mevzuatına uyum sağlamalarını ve AB iç pazarında kademeli olarak erişimini sağlayacaktır. Güney Bölgesi'nde ise Tunus ve Fas ile AA'ların kapsamının genişletilmesi için müzakereler devam etmektedir.

AB Ajansları: AB, çevre, sağlık, ulaşım gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren ajanslar kurmuştur. Örneğin, Avrupa Çevre Ajansı çevresel konularla ilgili bilgi ve veri toplamak ve yayınlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. AB Ajansları'nın AKP/ENP ülkelerinde yaptığı projeler, Birlik'in "yönetişim" anlayışının bir parçasıdır. Lavenex'in tanımı ile "Yönetim" den daha az, "iş birliği"nden daha fazla olan "yönetişim"; terim olarak iş birliğiyle zımnen bağlantılı olan gönüllülükten daha fazlasını ima eden kurallar sistemini içerir (2004: 682). Yönetişim kavramı hiyerarşik bir etkileşim şeklini ifade etmektedir. Lavenex, AB'nin AKP/ENP'yi, geleneksel bir koşulluluk çerçevesi veya bütünleşik bir dış politika olarak değil; farklı politika alanlarında farklı hızlarda ilerleyen bir fonksiyonel bölgesel entegrasyon sisteminin çatısı olarak yorumlamaktadır (2008: 938–955). Böylelikle ajanslar aracılığı ile üçüncü ülkeler içim için esnek entegrasyon biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Leino ve Petrov, AB ajanslarının Birlik değerlerini yaymak için hukuki düzenlemeler önerdiğini ancak hukuki düzenlemelerin toplumsal dönüşümü sağlamakta yetersiz olduğunu savunmaktadır (2009: 666). AB ajanslarının bağlayıcı bir hukuki ağırlıkları yoktur ancak "politik girişimciler" olarak, önemli ölçüde fikirleri ve bilgileri etkili bir şekilde yaymakla ilgilenirler (Wood, 2018: 404). Ajanslar, AKP/ENP ülkelerine Birliğin normlarını ve müktesabatını aktarmaktadırlar. Ajanslar komşu ülkelerdeki kurumların inşası ve kapasitelerinin artırılması konusuna odaklanır ve standartlarını AB normlarına yaklaştırmaya yardımcı olurlar (Rimkutė ve Shyrokykh, 2017: 1). 2007 yılında yayımlanan AKP/ENP belgesi ile komşu ülkelerin AB Ajansları'na katılımı onaylanmıştır.

Enerji Politikası: AB, enerji politikası alanında çeşitli anlaşmalar ve yapılar kullanmaktadır. Enerji Topluluğu Anlaşması, AB ve enerji sektörüne komşu ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmek için oluşturulmuştur. Orta ve Güney Doğu Avrupa Bağlantı Ağı (CESEC) ise enerji kaynaklarına erişimi ve enerji altyapısının geliştirilmesini amaçlamaktadır. AKP/ENP kapsamında Birliğin Enerji Politikaları, özellikle Doğu Ortaklığı boyutunda enerji transferinin güvenliği ve yenilebilir enerji kaynaklarının çeşitlenmesini içermektedir. 2015 AKP/ENP belgesinde AB Enerji Birliği çatısı altında iklim politikasının temelinde yer alan bir dayanıklı Enerji Birliği inşa etme hedefiyle, AB, enerji güvenliği, enerji piyasası reformları ve sürdürülebilir enerji teşvikinde komşu ülkelerle enerji diyalogunu güçlendirmeyi taahhüt etmektedir (European Commission, 2015: 11, **JOIN(2015) 50 final**). Bu kapsamda Doğu

ortaklığı ülkelerinde KOBİ'lerde 'yeşil' yatırımlara önemli destek sağlanmış; enerji tüketimini, kirliliği ve sera gazı emisyonlarını azaltmış ve bölgedeki çevresel ve iklim dayanıklılığı güçlendirmiştir. (European Commission, 2020: 4, **JOIN(2020) 7 final**).

Sürdürülebilir enerji konusu yalnızca Doğu komşuluğunda değil Güney komşuluğunda da seçilen pilot ülkelerde desteklenmektedir. 2017 yılında yayımlanan AKP/ENP Strateji belgesinde, AB'nin Fas, Cezayir ve Mısır'daki enerji projelerine finansal destek sağladığı belirtilmiştir (European Commission, 2017: 17, **JOIN(2017) 18 final**). 2021 yılında yayımlanan "Güney Komşuluğu ile Yenilenmiş Ortaklık" belgesinde; Avrupa ve Akdeniz'in yeşil ve adil dönüşüm ve enerji güvenliği öncelikleri temelinde birbirine bağımlı, tamamlayıcı ve yakınlaşan enerji çıkarlarına sahip olduğu belirtilmiştir (European Commission, 2021: 19, **JOIN(2021) 2 final).**

AB Programları: AB, çeşitli programlar aracılığıyla üye ülkeler ve diğer ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmektedir. Bu programlar, araştırma, eğitim, inovasyon ve gençler arasındaki değişim gibi alanlarda destek sağlamaktadır. 2015 AKP/ENP Belgesi'nde, AB'nin komşu ülkelerde araştırma, bilim, yenilik ve iş olanaklarının yaratılması için programlarını uygulayacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede AB, komşuluk ülkelerinin AB girişimlerine katılımını kolaylaştırmak ve "akıllı özelleşme" kavramını desteklemek için çalışmaktadır. AB, bilimsel kanıtlardan yararlanarak bilgi temelli işlerin oluşturulmasını ve komşuluk ve AB'deki yenilikçi işletmelere yatırımcı çekmeyi teşvik etmek için AB ve Doğu ve Güney komşuları arasında ortak bir bilgi ve inovasyon alanının gelişimine odaklanmalıdır. Ayrıca, Akdeniz Bölgesi için PRIMA gibi ortak programlar aracılığıyla ortak araştırma ve yenilik önceliklerini uyumlu hale getirmeye ve entegre etmeye devam etmektedir (European Commission, 2015: 9, **JOIN(2015) 50 final**).

Ulaşım Politikaları: AB, ulaşım politikalarını geliştirmek ve entegre etmek için çeşitli yapılar kullanmaktadır. Trans-Avrupa Taşımacılık Ağı (TEN-T), Avrupa Sivil Havacılık Anlaşması (ECAA) ve Pan-Avrupa Koridorları gibi yapılar, ulaşım altyapısının iyileştirilmesi ve uluslararası taşımacılığın kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır. AB'nin komşuluk bölgesinde ulaşım altyapısını güçlendirmek için belirli alanlar bulunmaktadır. 2011 yılında yayımlanan

"AB ve Komşu Bölgeleri: Ulaşım İşbirliğine Yeniden Yaklaşım" belgesine göre, ulaşımdaki öncelikli alanlar aşağıdaki gibidir (European Commission, 2011, **COM(2011) 415 final**):

- Havacılık
- Deniz ve iç su yolları navigasyonu
- Karayolu
- Tren yolu
- Altyapı Bağlantıları

AB, ulaşım ağındaki iş birliğiyle ortakların ekonomik gelişimine katkıda bulunurken diyalogu teşvik etmek ve bölgesel iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ulaşım ve Bağlantı konusunda, AB ve Doğu Ortak Ülkeleri Bakanları arasında Haziran 2016'da yüksek düzeyli bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmada, TEN-T çekirdek ağının Doğu ortak ülkelerine genişletilmesine ilişkin gösterge niteliğindeki haritalar üzerinde anlaşılmıştır. Güney'de, deniz güvenliği, havacılık güvenliği, karayolu taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı, kentsel taşımacılık ve lojistik alanlarında bölgesel teknik yardım projeleri yürütülmektedir. AB ile Fas, İsrail, Ürdün arasında kapsamlı hava taşımacılığı anlaşmaları imzalanmış ve Tunus ile görüşmeler devam etmektedir. (European Commission, 2017: 19, **JOIN(2017) 18 final).**

AB Bütçe Hibeleri: AB, bütçe hibeleri aracılığıyla üye ülkeler ve diğer ülkelerde çeşitli projelerin finansmanına destek sağlamaktadır. Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ise projelere finansman sağlayan ve ekonomik kalkınmayı destekleyen kuruluşlardır. AB, Komşuluk Yatırım Aracı'nın yanı sıra diğer kurumları ile de komşu ülkelere destek sağlamaktadır. 2016 yılında AB, EBRD, EIB, Dünya Bankası (DB), KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau -Yeniden Yapılandırma Kredisi Kurumu) ve Agence Française de Développement (Fransız Kalkınma Ajansı) ile iş birliğini derinleştirmiştir. "Finansal Kapsayıcılık için AB Girişimi"ni kurarak Güney'deki KOBİ'lerin finansmanını harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile kurulan DCFTA'lar çerçevesinde EBRD, EIB ve KfW ile birlikte KOBİ'ler için DCFTA Fonu'nu oluşturmuş ve 2016 yılında tam anlamıyla faaliyete geçirmiştir (European Commission, 2017: 26 – 27), **JOIN(2017) 18 final).**

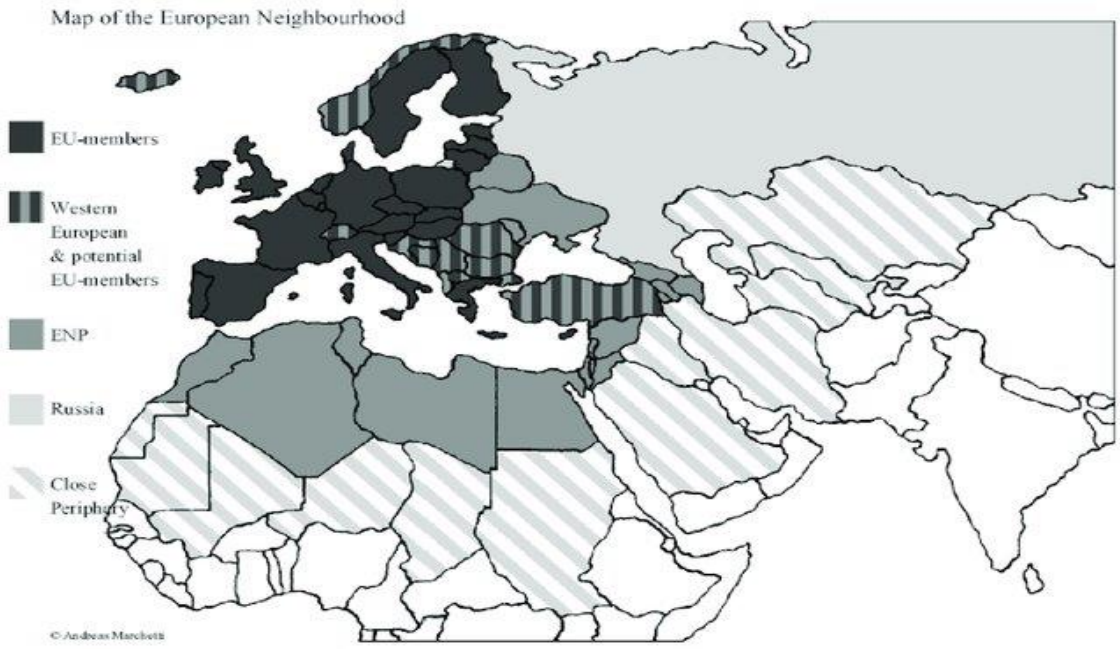
Sonuç olarak tüm bu yapılar ve araçlar AB'nin belirli politika alanlarında iş birliğini ve entegrasyonu teşvik etmek amacıyla önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, eleştirel bir bakış açısıyla incelendiğinde AB'nin komşu ülkelerle olan ilişkilerinde üstün bir konumda olduğu iddiası ortaya çıkabilir. Bazı eleştirmenler, AB'nin bu yapıları kullanarak komşu ülkeler üzerinde aşırı etki sahibi olduğunu ve bazen kendi çıkarlarını diğer ülkelerin çıkarlarından üstün tuttuğunu savunmaktadır (Kochenov ve Basheska, 2015:16). AKP/ENP 'nin değer odaklı bir çerçeve yerine AB'nin zorlu komşuluk bölgesindeki "sert çıkarlarını" teşvik etmek için bir araç haline gelip gelmediğini sorgulanmaktadır. Bu eleştiriler, AKP/ENP 'nin normları teşvik etme ve jeostratejik çıkarları güvence altına alma arasındaki yapısal bir ikilem tarafından şekillendiğini öne sürmektedir (Özkurt, 2019: 55-57).

AB'nin politik ve ekonomik gücü, komşu ülkelerin kendi politika ve kalkınma hedeflerini tam olarak gerçekleştirmelerini zorlaştırabilir. AB'nin, iş birliği ve entegrasyonun yanı sıra, karşılıklı yarar ve eşitlik ilkelerini gözeterek komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi önemlidir. Her ne kadar AKP/ENP politika belgeleri bunu vurgulasa da kullanılan dil ve araçlar, AB ile komşu ülkeler arasındaki asimetriyi gözler önüne sermektedir. Öncelikle AKP/ENP bağlayıcı bir politika değildir. Dolayısı ile yayımlanan belgelerde AB ve üye ülkelerin eylemlerinden bahsedilmekte, Konsey ve üye ülkelere tavsiyelerde bulunulmaktadır. İkinci olarak kullanılan programlar ve hedefler, AB'nin daha geniş dış politika hedefleri ile paralellik göstermektedir. Yeşil dönüşüm, demokrasi, insan hakları gibi temel değerlerin yayılması, bölgesel istikrar hedefleri, AB'nin AKP/ENP dışındaki politika belgelerinde de sık sık tekrarladığı hedefler arasındadır.

4.4. Avrupa Komşuluk Politikası'nda Doğu ve Güney Ayrımı

Giselle Bosse Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da yaşanan ayrılığın, yani demir perdenin tekrar oluşmaması için Rusya'nın kaygılarını gidermeye yönelik bir politik çerçeve kurulduğunu öne sürmüştür. Yazara göre, AKP/ENP çerçevesine ilk başta Rusya'nın dahil edilmesi, özellikle Belarus, Moldova ve Ukrayna ile ilişkileri güçlendirmek üzere kurgulanmıştır (Bosse, 2012: 319 - 320). AB dış politikası için AKP/ENP iki taraflı ilişkilerin toplamından oluşan bir politik çerçevedir. AKP/ ENP'nin bir uzantısı olan Doğu Ortaklığı Girişimi, iki taraflı anlaşmaların önemine vurgu yapmakla birlikte, ülkelerin *sahiplenme (ownership)* eğilimlerini çok taraflı kurumlar aracılığı ile pekiştiren bir çerçeve sunmuştur. Böylece 2009'a dek AKP/ENP'de de eksik olan bir ön plana çıkmış ve komşuluk ilişkileri bölgesel forumların ötesine geçmiştir (Kratochvíl, 2010: 1). Mayıs 2009'da gerçekleşen ilk Doğu Ortaklığı Zirvesi'nin bildirgesinde, *çok taraflılık (multilateralism)* adına ayrı bir başlık açılmıştır. Toplam yirmi bir maddeden oluşan belgenin "Çok Taraflılığa Odaklanma" başlığı altında yedi madde bulunmaktadır, dolayısıyla politikanın üçte biri çok taraflılığın nasıl tesis edileceğine ayrılmıştır (Council of European Union, **8435/09,** 7 May 2009).

Şekil 4.4.1. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Haritası

Kaynak: Marchetti, A. (2006). "The European Neighbourhood Policy Foreign Policy at the EU's Periphery". **ZEI Discussion Papers**, C158, s.21.

Yukarıda özetlenen AB'nin Doğu ve Güney komşuları Harita 1'de üzerinde gösterilmiştir. Haritada görüldüğü üzere, AB Atlas Okyanusu'na varana dek çatışmalarla dolu bir coğrafya ile çevrelenmiştir. Bu bakımdan ABD gibi kutsanmış bir bölge söyleyemeyiz. Bir Fransız diplomatın 1910'lu yıllarda söylediği iddia edilen söze göre, ABD kuzeyinde ve güneyinde zayıf birer komşuya; doğusunda balığa ve batısında yine balığa sahiptir (Stephen Walt, Foreign Policy, 21.11.2013). AB için bu durumun geçerli olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, çevresini şekillendirme isteği doğaldır. AKP/ENP, AB'nin genişleyen sınırlarındaki ülkelerle olan ilişkilerini düzenlemek adına ortaya koyduğu bir politikadır. AKP/ENP ile AB çevresinde güvenliğin, siyasi istikrarın ve refahın paylaşılmasını amaçlamaktadır.

Peki komşu olmanın ya da komşuluktan üyeliğe geçebilmenin kriterleri nelerdir? 2022 yılı bizlere komşu ülkelerin de üyelik başvurusunda bulunabileceğini göstermiştir. Bu durum "partnerlik / ortaklık" temasının "eşitlik" temasına evrilebileceğini gösterse de üyelik yolu açılan ülkelerin bu eşitliğe ulaşabilmesi için çok uzun bir yol bulunmaktadır. Çalışmanın beşinci ve altıncı bölümlerinde yapılan veri analizinde AB'nin hangi temalarla ve koşullarla komşu ülkeler ile ilişki kurduğu incelenmektedir.

4.4.1 Doğu Ortaklığı Girişimi

Doğu Ortaklığı Girişimi (DO), AKP/ENP içerisinde yer alan Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkelerini içerisine alacak şekilde oluşturulmuştur. 2009 yılında hayata geçen bu girişimin öncüleri, Polonya ve İsveç, AB Genel ilişkiler ve Dış İlişkiler Konseyi'ne (General Affairs and External Relations Council - GAERC) 26 Mayıs 2008 tarihinde bir öneri planı sunmuşlardır (Şevenk, 2023:41). Bu önerinin tarihi önemi, henüz genç bir üye olan Polonya'nın Birlik politikasına etki edecek düzeyde bir planı, arkasına İsveç'i de alarak kabul ettirmesidir. Plana göre, DO için ayrılacak yardım paketleri mevcut AKP/ENP bütçesinden karşılanacak ve "sekreterlik" gibi ekstra bir kurum inşa edilmeyecekti (Cianciara, 2008: 2). DO harcamalarının Birlik bütçesinde ekstra bir yük oluşturmayacak şekilde sunulması, henüz 2004 yılında AB üyesi olan Polonya'nın genişleme müzakerelerinden beri kabul ettirmeye çalıştığı "doğu

boyutu" fikrini kabul ettirme çabasıydı. Polonya'nın 2000'li yılların başından beri savunmakta olduğu doğu boyutu fikrinin temelinde halihazırda Rusya tehdidini sınırlarında hissetmesi yatıyordu. Polonya Dışişleri Eski Bakanı Włodzimierz Cimoszewicz, Şubat 2002'deki konuşmasında; Polonya'nın doğu ülkeleri hakkında eşsiz bir bilgiye sahip olduğunu vurgulayarak ülkesinin AB ile Doğu Avrupa arasında bir köprü olmakla kalmayıp aynı zamanda bölgenin iyi bir savunucusu olabileceğini savundu (Tabur, 2013: 63). Polonya bu dönemde iş birliğini Ukrayna, Moldova, Belarus ve Rusya ile sınırladı. Ayrıca, her bir ülkenin bireysel yeteneklerini ve hedeflerini dikkate alarak farklı bir şekilde ele alınması gerektiğini savundu (Piskorska, 2013: 66). Bu düşünce, o dönemde AB içinde dolaşımda olan belgelerde de belirtilen düşünceyle uyumluydu ve nihayetinde AKP/ENP çerçevesi 2004 yılında Polonya'nın öngördüğünden daha kapsamlı bir şekilde ortaya konuldu. AKP/ENP ayrılan bütçe ile birlikte, Polonya'nın daha mütevazı ve temkinli hareket etmesi gerekliydi.

Polonya'nın girişimi zamanlama olarak Fransa'nın dönem başkanlığını yürüttüğü ve Akdeniz açılımında destek istediği bir döneme denk gelmekteydi. Akdeniz için Birlik (AiB) üzerine daha yeni anlaşmaya varılmışken, Polonya ve İsveç, tüm üye ülkelerin dahil olacağı ve Komisyon ile yakın bağlantı kurulacak bir Doğu planı sundular. Polonya ve İsveç'in temkinli yaklaşımları ve "eski" üyeleri bu projeye dahil etmeleri, destek almalarını büyük ölçüde kolaylaştırdı. Ortaya konulan planda Polonya'nın stratejik önceliği olan "Ukrayna'nın üyeliği" gündeme getirilmedi (Copsey ve Pomorska, 2013: 15). Aynı zaman üye ülkelerin birbirlerinin lehine oy kullanmaları ve dış politikalarında istediklerini elde etmek üzere tavizler verebildiği bir dönemdi. Wodka'ya göre Fransa'nın Doğu Ortaklığı'nı onaylamasının büyük ölçüde taktiksel bir nedeni vardı: Paris'in Polonya ve diğer Orta Avrupa ülkelerinden AiB projesine destek alması (2010: 154). Polonya da bu fırsatı değerlendirerek "dengeleyici" bir rol üstlendi ve Doğu açılımını yaptı. Böylece Akdeniz'in ön plana çıkmasından rahatsız olan Almanya'nın tereddütleri giderildi, Fransa da Polonya'ya destek vererek Akdeniz desteğini garantilemiş oldu (Adamczyk, 2010: 200). Ayrıca bu plan, Fransa'nın AiB için yaptığı gibi tek bir ülkenin prestij gösterisi değildi (Devrim ve Schulz, 2008, Real Instituto Elcano).

DO Girişimi ile birlikte AKP/ENP'nin tek potada eritmeye çalıştığı iki farklı bölgenin kendilerine ait bir politikası oldu ve AKP/ENP'nin ileriki yıllardaki strateji belgelerinde bu iki bölgeden ayrı ayrı bahsedilmeye başlandı. Doğu Ortaklığı'nda dört temel iş birliği alanı

üzerinde durulmuştur (Ahmedov, 2015:109): a. Demokrasi, b. İyi yönetişim ve istikrar, c. Ekonomik bütünleşme ve AB müktesebatına ve politikasına entegrasyon, enerji güvenliği, d. Sivil toplum hareketliliği ile insanlar arasındaki temas.

4.4.2. Güney Komşuluğu ve Akdeniz için Birlik

AB, Güney Komşuları ile 1970'li yıllardan beri ilişkilerini sürdürmekteyken, Doğu komşuları ile ilişkilerinde oldukça geç kalmıştır. Örneğin, Komşuluk Politikası'ndan önce altı Doğu ülkesinde yalnızca iki diplomatik temsilcisi bulunduğu bilinmektedir (*Ed*. Missiroli, 2016,121). Güney Kafkasya bölgesine AB özel temsilci atanması ise 2003 yılını bulmuştur (Střítecký, 2007, 218). Doğu komşuluğu düşünüldüğünde, bölgenin en önemli ekonomik iş birliği ve çatışma alanlarından Karadeniz ile ilgili AB'nin girişimleri oldukça kısıtlı kalmaktadır. Romanya ve Bulgaristan'ın 2007'de Birlik üyesi olmasıyla birlikte Karadeniz'e kıyıdaş bir siyasal yapı haline gelen AB'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ile kurumsal anlamda ikili ilişkilerini geliştirmek gibi bir amacı olmadığı görülmektedir. AB'nin örgüte olan üyelerle hali hazırda başka ikili ilişkileri[7] olduğu için bunlar sürdürmektedir (Emerson ve Vahl, 2002, 20). AB'nin inisiyatifi olmadan kurulmuş bir bölgesel iş birliği örgütü olan KEİ ile ilişkiler, AB açısından kurumsal düzeyde ilişkiler yürütmeyi güçleştirmektedir. Siyasi iş birliğinden ziyade ekonomik iş birliği amaçlayan KEİ ile AB, kurumsal olarak aynı bakış açısında sahip değildir. Komşuluk Politikası'ndan dört yıl sonra yayımlanan Karadeniz Sinerjisi de bu görüşü desteklemektedir. AB'nin genel eğilimi, KEİ üyesi ülkelerle mevcut ikili ilişkilerini devam ettirip KEİ ile olan ilişkilerini asgari düzeyde tutmayı hedeflemektedir (Oktay, 2012, 297).

AB'nin Güney Komşuluğu çerçevesi büyük bir çoğunluğu Avrupa devlerinin eski sömürgesi olan Akdeniz ülkeleri ile ekonomik ilişkiler ve güvenlik bağlamında kurulan ikili ilişkilerin devamlılığı niteliğindedir (Alper, 2011, 28). Güney Komşuluğu bölgesinde ya da Akdeniz Bölgesi'nde ya da Arap Dünyası'nda AB'nin ilişkileri 1970'li yıllardan beri devam etmektedir. Bu bölge ile olan ilişkiler AB'nin değişen çıkarları ve öncelikleri nedeniyle yeniden

[7] Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya AB üyesi; Türkiye aday ülke; Arnavutluk ile İstikrar Anlaşması; Rusya ile Stratejik Ortaklık; Ermenistan, Azerbaycan, Ukrayna, Moldova, Gürcistan Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil.

tanımlanmakta ve değişime uğramaktadır. Kuzey Afrika ülkeleri ile olan kolonyal geçmiş ve AB'nin Akdenizli üyeleri tarafından yapılan girişimler neticesinde Akdeniz ilişkileri gelişmektedir (Cardwell, 2011, 224-230). AB'nin Akdeniz bölgesi ile olan ilişkilerini dönemlere ayırmak gerekirse (Kınacıoğlu, 2015, 141-147);

1. Global Akdeniz Politikası (1972- 1991)
2. Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1991-1995)
3. Avrupa – Akdeniz Ortaklığı: Barselona Süreci (1995)
4. Avrupa Komşuluk Politikası (2004-)
5. Akdeniz İçin İş Birliği (2008-)

olmak üzere ikili ilişkilerin bir çatı altında toplandığı farklı süreçler görülmektedir. Bu politikaların başarıları – başarısızlıkları tartışma konusudur. Eleştirel yazarlar genellikle bu politikaların AB'nin Avrupa – Merkezli bir bakış açısı ile bölgede yeni bir bölge inşa etme çabalarının bir sonucu olarak görmektedir (Cebeci, 2017, 6). Yine kurulan bu ilişkilerde örneğin Barselona Süreci'nde imzalanan deklarasyonda ekonomik ve mali ortaklık maddelerinin siyasi istikrar ve insan hakları konusundaki maddelerden daha fazla olmasına dayanarak; AB'nin Akdeniz bölgesinde geleneksel merkez – çevre ilişkilerini devam ettirdiği ve bölge ile ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin öncelikli olduğu iddia edilmektedir (Yeşilyurt Gündüz, 2012, 152-154).

AB'nin Akdeniz bölgesi ile olan ilişkilerinde kompleks etkenleri dikkate almak gerekmektedir. Ekonomik olarak bakıldığında; ticaretin geliştirilmesi, kalkınma yardımları ve göç yönetişimi konusu AB'nin güney sınırlarında öncelik verdiği konulardır. Akdeniz bölgesine yapılan yardımlar, AKP/ENP ve Akdeniz İçin İş Birliği kapsamında yapılmaktadır. Yapılan yardımlar kağıt üzerinde koşulluluk ilkesine dayansa da ortaklık anlaşmaları askıya alınmamaktadır. Örneğin 2010 yılı ilerleme raporlarında Kuzey Afrika ülkeleri (Tunus, Mısır, Fas) demokratikleşme adına hiçbir ilerleme olmamasına rağmen yapılan dış yardımların arttığı görülmektedir (Kınacıoğlu, 2015, 146). Diğer bir konu Avrupa'nın Akdeniz politikası üzerinde Demokles'in Kılıcı gibi sallanan Arap-İsrail çatışmasıdır. Bölgedeki istikrarsızlığın çözüme kavuşmaması Akdeniz Politikası'nı sekteye uğratmaktadır. AB bölgede iki devletli çözümü savunan ve Filistin Yönetimi'ne mali yardımda bulunan bir aktör olarak Arap devletleri

nezdinde önemli bir kredi kazanmış olsa da bölgede devam eden çatışmalarda ilk etkilenen AB'nin Akdeniz Politikası olmaktadır (Aşkar-Karakır ve Aknur, 2015, 35-36).

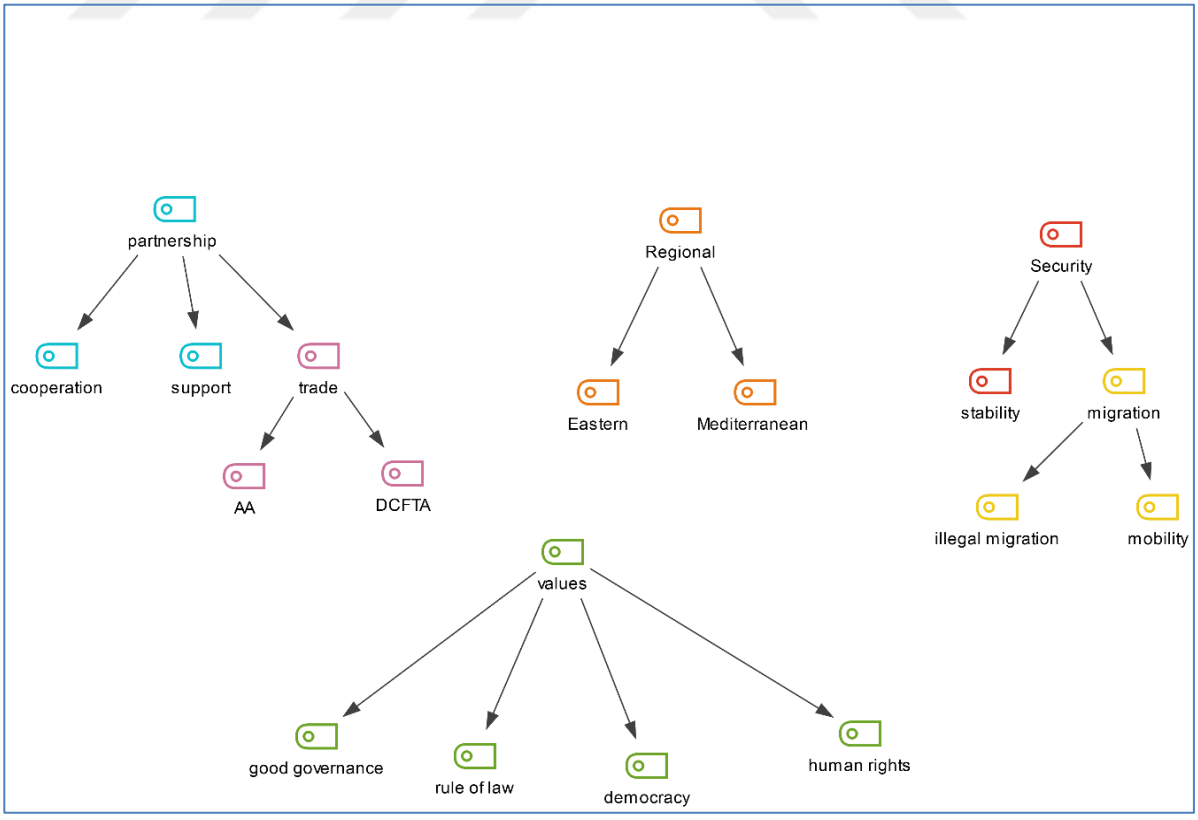
1995 yılında başlatılan Barselona Süreci, Avrupa ile Güney Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu süreç, bölgede barış ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunan bir Avrupa-Akdeniz ilişkisi oluşturmayı amaçlamıştır (Euro-Mediterranean Conference, 27-28.11.1995). 2008 yılında ise Akdeniz İçin Birlik (AiB) başlatılmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından Paris'te alınan bir kararla kurulan bu birlik, bölgesel diyalogu güçlendiren ve vatandaşların yaşamlarını doğrudan etkileyen projeleri destekleyen bir operasyonel kurumdur. AiB, Barselona sürecinin kazanımlarını inkar etmemiş ve bu sürecin devamlılığı niteliğinde kurulmuştur. Nitekim 2008'de yayımlanan ilk politika belgesinin başlığı *"Barcelona Süreci: Akdeniz için Birlik"tir* (European Commission, 2008, COM(2008) 319 final). Birliğin kazanımları ise aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

> *"Bu yeni girişim, Barselona Süreci'ne en az üç önemli şekilde yeni bir ivme kazandıracaktır: Akdeniz ortaklarımızla AB'nin siyasi düzeyde ilişkilerini güçlendirerek, Çok taraflı ilişkilerimize daha fazla sahiplik sağlayarak, Bölgesel ve alt-bölgesel projelerle ilişkileri daha somut ve görünür hale getirerek, bölge vatandaşları için önemli hale gelecektir. Sürecin tüm boyutları, tüm katılımcılara eşit bir şekilde açık olacaktır."*

5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BELGELERİNİN TEMATİK ANALİZİ

Tematik analiz, bir dizi veriyi okumayı ve temaları bulmak için verilerin anlamındaki örüntüleri aramayı içeren bir nitel veri analiz yöntemidir. Gömülü Teori bir tür tematik tümevarım analizidir. Tekrarlayıcı teknikler kullanılarak metinde var olan kategorileri ve içerikleri, formal olan teorik modellerle ilişki kurarak tanımlamaya çalışır (Corbin ve Strauss, 1990).Gömülü teori sistematik fakat esnek bir yol gösterici konumundadır. Tezin veri analizi bölümünde, Avrupa Komşuluk Politikası'nın (*European Neighborhood Policy* - AKP/ENP belgeleri açık kodlama anahtarı incelenmiş ve araştırmacı tarafından temalar / kategoriler oluşturulmuştur. Bu temalar gerek literatür bilgisi gerekse dokümanların içeriklerinin takip edilmesi sayesinde beş kategoriye indirgenmiştir. Tüm temaların beş kategoriye indirgenmesinin nedeni, AKP/ENP içerisinde iç içe geçen hedeflerin ve araçların çoğu zaman kesişmesidir Bu kategorilerin MAXQDA programındaki haritası şekildeki gibidir:

Şekil 5.1. Avrupa Komşuluk Politikası Belgelerinde Açık Kodlama Kategorileri

Açık kodlama ağacına dahil olan temalara bakıldığında politikanın kalbinde ortaklığın bulunduğu, bunun yanı sıra bölgesel ayrımın inkar edilmediği görülmektedir. Birlik'in "partner" olduğu ülkelerin gelişmesi dönüşmesi için sağladığı / sağlayacağı destekler temsil edilmektedir. Partnerliğin temel aracı, ticaret anlaşmalarıdır. Burada açık olarak eşitliğin olmadığını, belirli anlaşmaların yapılması için komşu ülkelerin bir taahhüt vermesi gerektiği gerektiği görülmektedir. "Güvenlik" teması, AB'nin güvenlik anlayışının dönüşümü ile yakından ilgilidir. İstikrarlı bir bölgenin hem Birlik hem de bölgenin ortak çıkarı olduğu öne sürülmektedir. İstikrarın sağlanması için çatışma çözümü araçlarından yararlanılmaktadır. "Bölgesellik" teması, Doğu ve Güney komşuluklarının yanı sıra Birlik'in Kuzey boyutunu, Afrika ile ilişkilerini, komşu bölgelerin kendi içerisinde stabilizasyon sağlaması gibi bir çok farklı unsuru içermektedir. "Sınırlar" konusu, Doğu komşuluğu çerçevesinde Birlik'in kara sınırlarını ve bu sınırlardaki güvenliğini temsil etmekte, Güney komşuluğunda ise deniz sınırlarını işaret etmektedir Sınırlar konusu, AKP/ENP'nin hem Doğu'da hem de Güney'de sınır güvenliğini koruyucu araçlarını aktarmaktadır. Ayrıca yasa dışı göçün engellenmesi, vizesiz seyahat gibi mobilite konularını da içermektedir. Son olarak "Değerler", AB'nin temel değerlerini temsil etmekte ve partner ülkeleri bu değerleri uygulamak üzere teşvik etmektedir. Temel prensipler Avrupalılaşmanın temelleri olmakla birlikte AB'nin norm ihracının da bir temsilidir. Ekonomik entegrasyonun sağlanması temel değerlerin sahiplenilmesine bağlıdır. Bu noktada "co-ownership" (ortak sahiplenme) teması ile, komşu ülkelerin de bu değerleri evrensel değer olarak görmesi amaçlanmıştır.

5.1. Avrupa Komşuluk Politikasında "Partnerlik" Teması

AKP/ENP, "partnerlik" ve iş birliği çerçevesine oturtulmuş ve 2003 yılından beri ortaya konulan tüm belgelerde Birlik kendisini komşuları ile "eşit" bir çerçevede el almıştır. Partner olan Birlik ve komşu ülkelerin, daha yakın ilişkiler kurmaları ve ortak çıkarlara dayalı bir iş birliği geliştirmeleri beklenir. Bosse'ye göre AB'nin üye olmayan ülkelerle ilişkileri bağlamında ortaklık yaklaşımını tanımlarken AB'nin tercihlerine ve kazançlarına bakarken aynı zamanda ilgili üçüncü devletin tercihlerine de odaklanmak gerekir (2010: 1293 – 1294). AB'nin tercihleri, üçüncü devletle (bağımsız bir değişken olarak) ne kadar uyumlu olursa iş birliği olarak ortaklık (bağımlı bir değişken olarak) o kadar etkili olabilir (Bosee, 2010: 1295). Kuramsal olarak, AKP/ENP ile nerilen ortaklık, uzun vadede tarafların iş birliğini öngörür; AB

Komisyonu'nun ifade ettiği gibi, "karşılıklı taahhüt"' ve "ortak sahiplenme" ye dayanan bir iş birliği ile sonuçlara ulaşılır (European Commission, 2003: 16, **COM(2003) 104**). Öte yandan ortak çıkarlar, AB tarafından tanımlanmaktadır ve taahhütler AB'nin tanımladığı çıkarlar çerçevesinde verilmektedir. 2003 yılında yayımlanan ilk AKP/ENP iletişim belgesinde komşu ülkelerle olan partnerlik / ortaklık şu şekilde tanımlanmaktadır (European Commission, 2003: 3, **COM(2003) 104**):

> *"Komşu ülkeler; karşılıklı üretimimizi, ekonomik büyümemizi ve dış ticaretimizi artırmak, siyasi istikrarın sağlandığı ve işleyen hukukun hakim olduğu genişletilmiş bir alan oluşturmak, insan sermayesi, fikirler, bilgi ve kültürün karşılıklı değişimini teşvik etmek içi AB'nin vazgeçilmez ortaklarıdır.*

Metinden anlaşıldığı üzere ekonomik ilişkiler, siyasi istikrar ve insandan insana temas AB'nin ortaklık için temel aldığı üç ana alandır. Öte yandan alanların hayata geçebilmesi için, Birlik'in harekete geçmesi ve "süreçleri hızlandırması" gerekmektedir. 2006 yılında yayımlanan "AKP/ENP'yi Güçlendirme" belgesi, AB'nin partner ülkelerini desteklemesini kendi çıkarı olarak tanımlamaktadır. Belgeye göre, partner ülkelerin gelişmeleri ve reform yapmaları öncelikle "kendi egemen sorumluluklarıdır", ancak AB de bu ülkeleri desteklemek için ortakların ihtiyaç ve beklentilerine uygun araçlar geliştirmelidir (European Commission, 2006: 4, **COM(2006)726).** Aynı şekilde "Daha Güçlü AKP/ENP" başlığı ile yayımlanan 2007 belgesinde, Akdeniz ortaklığı ile ilgili bölümde: *"Komisyon, mevcut süreçlere dayandığı takdirde, Akdeniz bölgesi ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmek için yeni girişimleri desteklemektedir."* ifadesi yer almaktadır. Cardwell'e göre bu ifade, AB'yi teşvikleri sunmak konusunda açıkça sorumlu / yetkili kılmaktadır (2011: 227 – 228). Bununla birlikte, Avro - Akdeniz ortaklığıyla benzer bir tavırda, Komisyon aynı şekilde AKP'nin ortak sahiplik konusu olduğunu ve *"AKP/ENP ortak ülkesi ve AB'nin birbirlerini karşılıklı taahhütlerine sadık kalmak konusunda sorumlu tutabileceklerini"* iddia etmektedir (European Commission, 2007: 3, **COM(2007) 774).** Karşılıklı sorumlu tutma mekanizmasının işleyişine dair net bir tanımlama yoktur. AB açısından, reformlarını gerçekleştirmeyen partner ülkelere karşı ticaret anlaşmalarını yenilememe, fonların azaltma gibi seçenekler mevcutken; ortak ülkelerin AB'yi sorumlu tutmak ve yaptırım uygulamak için araçları yoktur.

Ortaklığın bir diğer boyutu, dış politikada ortak amaçlara hizmet etmektir. Dış politika çerçevesinde "çatışma çözümlemesi" ve "bölgesel istikrarın sağlanması" ortak çıkarlar gereğidir. 2003 belgesinde yer alan "Daha fazla AB Siyasi Katılımı ile Çatışma Önleme ve Kriz Yönetimi" bölümünde, AB'nin dış politika hedeflerine yaklaşılması amacıyla partnerlere şöyle seslenilmektedir (European Commission, 2003: 12, **COM(2003) 104**):

> "*Ortak değerler, güçlü demokratik kurumlar ve insan haklarına saygıyı kurumsallaştırma gerekliliği konusunda ortak bir anlayış, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) üzerine daha yakın ve açık bir diyalogun yolunu açacaktır. Ortak bir komşuluk, çatışma ve güvensizlik tarafından oluşturulan istikrarsızlık tehditlerinin ele alınmasında yük paylaşımını ve ortak sorumluluğu içerir"*

Metne göre, istikrarsızlıkların giderilmesi için yük paylaşımı şarttır ancak bu paylaşım AB tarafından üstlenilmektedir. İlerleyen paragrafta Birlik'in Filistin, Batı Sahra ve Transdinyester üzerindeki anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmak için AGİT ve diğer arabulucuların çabalarını destekleyeceği ve ayrıca çatışma sonrası iç güvenlik düzenlemelerine de dahil olabileceği açıklanmıştır (European Commission, 2003: 12, **COM(2003) 104**). Böylece, çatışma alanındaki ülkeler ve diğer komşu ülkeler bu çözüm sürecinin dışında bırakılmıştır. Sorumluluğu tamamen üstlenen Birlik, bu çatışmalar konusunda AKP/ENP politika belgelerinin yanı sıra Güvenlik Stratejisi belgelerinde de kendi rolünü vurgulamıştır. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'ne göre, bölgesel çatışmalar, bölgelerinden de bağımsız olarak Avrupa çıkarları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiye sahiptir. Bu çatışmalar insan hakları ve temel değerlere zarar verir ve bu nedenle Birlik'in çatışma çözümü ve çatışma sonrası inşa süreçlerinde aktif rol oynaması gerekir (European Commission, 12 Aralık 2003, **Brüksel**).

2007 yılına gelindiğinde komşu bölgelerdeki "donmuş çatışmaların" devam ediyor olmasından dolayı duyulan endişe tekrar dile getirilmiştir. AB'nin ortak ülkelerde politik reformlar ve ekonomik kalkınma için oldukça fazla çaba sarf ettiği ancak süregiden çatışmaların bu çabaların etkisini düşürdüğü ileri sürülmüştür. Bu nedenle çatışma çözümünde ortaklarla birlikte çalışmanın AB'nin direkt çıkarı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bölgesel tırmanmanın, yönetilemez göç akışlarının, enerji ve ticaret yollarının kesintiye uğraması ve

organize suç faaliyetlerin kendine alan bulabilmesi gibi durumların AB'nin kendi güvenliğini de etkilediğinin altı çizilmiştir (European Commission, 2007: 6, **COM(2007) 774).**

AB'nin tüm çabalarına rağmen bölgesel çatışmalar sona ermemiş, 2011 ve 2015 yıllarında politika çatışmalara cevap olarak revize edilmiştir. Bu dönemler aynı zamanda AKP/ENP'nin bölgeselleştiği ve Güney ve Doğu bölgeleri ile özel iş birliklerinin yapıldığı dönemdir. Bu nedenle Komisyon, 2011 belgesinde, son on yılda gelişme gösteren Doğu ve Güney komşularına vurgu yapmış ve reform sürecine yeni başlayan ülkelerin gerek AB'nin gerekse geçiş sürecinde önde olan ortak ülkelerden destek alması gerektiğini vurgulamıştır (European Commission, 2011: 21, **COM(2011) 303).** Böylece AB'nin kendi çıkarlarına hizmet eden; *"insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi ve kapsayıcı, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve değerlerin"* "komşularla birlikte çalışarak" devam ettirildiği; komşu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarına değerlerin yerleştirildiği bölgesel dönüşüm süreçleri desteklenecekti. Öte yandan çatışmaların varlığı hala tehdit ediciydi, bu nedenle, AB, ODGP konularında uluslararası platformlarda (BM, uluslararası konferanslar) ortak eylemler gerçekleştirmek için AKP/ENP ortak ülkeleriyle iş birliği yapma sözü verdi (European Commission, 2011: 6, **COM(2011) 303).** ODGP'nin Birlik'in kendi dış politika araçlarından biri olduğu düşünüldüğünde, komşu ülkelerin bu iş birliğine katılımının, onların ulusal çıkarlarına hizmet edip etmediği sorusu akıllara gelmektedir. Ortaklığın bu boyutu yine Birliğin artı hanesine yazılmaktadır.

AKP/ENP'deki ortaklığın son boyutu "Ortaklık Anlaşmaları" ve "Ortaklık Fonları"dır. 2006 yılında "Yönetim Kolaylığı Fonu ve Komşuluk Yatırım Fonu"nun oluşturmuş, komşulara yönelik mevcut tüm finansal araçları tek bir başlık altında toplayan "Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı" geliştirilmiştir. Bu çerçevede, 2007 – 2013 yılları arasında:

- *"€300m (yıllık ortalama €43m) tutarında bir Yönetim Tesisi, eylem planlarında belirlenen reform gündemini en iyi uygulayan ortak ülkelerin çalışmalarını desteklemek için ayrılacaktır.*
- *€700m (yıllık ortalama €100m) tutarında bir Yakın Çevre Yatırım Fonu, AKP/ENP ortak ülkelerinde IFI kredilendirmesini desteklemek için kullanılacaktır. Bu fon, EIB, EBRD ve*

Üye Devletlerin kalkınma finans kurumları gibi kuruluşlara hibe desteği sağlayacaktır." (European Commission, 2006: 12 – 13, **COM(2006)726**):

Metinde görüldüğü üzere, bu araçtan yararlanmanın ön koşulu, reform gündemini başarı ile uygulamaktır. Bu yönü ile genişleme politikasına benzeyen bir koşulsallık ilkesi ortaya konulmuştur. Yine "ortak ülkeler" adına bir eşitlik durumu söz konusu değildir.

5.2. Avrupa Komşuluk Politikasında "Bölgeselleşme" Teması

AKP/ ENP'nin en büyük zorluklarından birinin farklı bölgelerden gelen ülkeleri bir araya getirmek olduğu aşikardır. Luiza Bialasiewicz ve meslektaşları, AB'nin bölgesel politikalarını iki boyutlu olarak ele almaktadır (2013: 59 – 61). İlk boyut, "Birlik İçi" sınırların ortadan kalkması ve bunun sonucunda üye devletler ve üçüncü ülkeler arasında sınır ötesi iş birliğinin yükselmesi ve teşvik edilmesidir. İkinci boyut ise AB'nin makro-bölgesel politikalar aracılığı ile Avrupa'nın kenar bölgelerinde yeniden sınır çizmesi ve AB ile yakın ve daha uzak komşu bölgelerindeki ülkeler arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasıdır (Bialasiewicz, vd. 2013: 62). Öte yandan AB iç / teritoryal iş birliğini sağladıktan sonra sınır ötesi iş birliğinde heterojen bir yapıyla karşılaşmaktadır. AB'nin Doğusu ve Güneyi arasındaki ekonomik, kültürel ve coğrafi farklılıkların yanı sıra; yürütülen ilişkilerin farklı zamanlarda başlaması, tek kertede iki bölgeye ulaşmayı engelleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmakta. AB Akdeniz bölgesi ile hali hazırda yetmişli yıllardan beri ikili anlaşmalar çerçevesinde ilişkiler yürütmeye başlamıştı. Bu ilişkiler 1995 Barselona süreci ile kurumsal bir hal aldı. Doğu bölgesinde ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler ile ikili ilişkiler yeni başladı ve Rusya'nın bu bölgedeki etkisi hala devam ediyordu.

1990'lı ve 2000'li yıllarda AB'nin eski Sovyet Bölgelerinde demokratikleşmeyi teşvik etmesi, Rusya tarafından "hegemonik" güç inşası olarak algılanıyordu (Nilsson ve Silander, 2016: 45). Böylece, AKP/ENP'nin varlığı da NATO'nun varlığı gibi "Birliğin sınırlarını Rusya hinterlandına doğru genişletmesi" tepkisini aldı. 2000'li yılların başında eski Sovyet ülkelerinde başlayan renkli devrimler, AB'nin "dostlar halkası" olarak tanımlamaya çalıştığı bölgenin aslında bir çıkar çatışması bölgesi olduğunu ortaya koydu. Putin'ın 2004 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında Kiev'e yaptığı tekrarlayan ziyaretleri, Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan arasında Eylül 2003'te serbest ticaret anlaşması ile sonuçlandı

(Balfour ve Rotta, 2008: 19). Belarus aynı dönemde AKP/ENP'yi aktifleştirecek bir ticaret anlaşmasına sahip değildi. Zaten 2004 Strateji Belgesi'nde, Belarus için

> *"1996'dan bu yana yapılan seçimler uluslararası demokratik standartları karşılamamış ve demokratik yapılar eksik kalmıştır. Bu koşullar altında, Belarus'a ENP'nin tam faydalarını henüz sunmak mümkün değildir."*

ifadesine yer verilmiştir. (European Commission, 2004: 11, **(COM(2004) 373**)

AB'nin Güney Komşuluğu'nda daha önce de belirtildiği gibi süregiden ilişkiler bulunmaktaydı. Öte yandan bazı akademisyenler, AKP/ENP'nin AB-Akdeniz ilişkilerinin kapsamını daralttığını ve Barselona sürecinde başlayan bölgesellik perspektifini elimine ettiğini ileri sürmüştür (Biscop , 2004: 7). Komşuluk Politikası'nın uygulanmasından sorumlu kurumlar için herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Akdeniz'deki bölgesel entegrasyon sürecinde ise, inisiyatifin bölgesel boyutunu sağlayan ve güney Akdeniz ortaklarının etkin katılımını garanti eden belirli organlar bulunmaktadır (Keskinbıçak, 2005: 34). AKP/ENP belgeleri ise ikili ilişkilerin çerçevesi her ne kadar genişletse de özellikle Akdeniz için gereken ihtimamı sağlamamaktaydı. Martin Ortega, Mart 2003 tarihli AKP/ENP belgesinin Kasım 2002'de Genel İşler Konseyi kararı temel alınarak hazırlandığını ve temel amacının Ukrayna, Moldova ve Belarus ile ilişkiler için bir çerçeve oluşturmak olduğunu ileri sürmektedir (2003: 83). Bu durumda yeni komşuluk yaklaşımının Akdeniz'den farklı bir yöne odaklandığı izlenimini edinilmektedir. İkinci olarak, Ortega, 2003 İletisinde yer alan birçok enstrümanın hali hazırda Barselona sürecinde yer aldığını savunmaktadır. Örneğin, komşu ülkelerle bireysel eylem programları oluşturma fikri, Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde her bir ortak devletle yapılan AB diyaloğuna benzerlik göstermektedir. Son olarak, 1 Temmuz 2003 tarihli Komisyon İletisi, kara sınırları üzerinden ilişkilere vurgu yaparken Akdeniz programlarına sadece geçici bir atıfta bulunmakta ve AB'nin mevcut Akdeniz politikasının yeni yaklaşımdan daha zengin ve karmaşık olduğu izlenimini vermektedir (2003: 89).

AKP/ENP'nin oluşum süreci göz önünde bulundurulduğunda yapılan eleştirilerin belirli bir haklılık payı bulunduğu ileri sürülebilir. Öncelikle politika oluşumundan önce AB liderlerinin girişimleri, bölgesel çıkarları içermekteydi. 28 Ocak 2002 tarihinde İspanyol Başkanlığı'na gönderilen bir mektupta, İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw, "Belarus, Ukrayna

ve Moldova'daki durumdan endişe duyduğunu" ifade etmiş ve bu ülkelere "siyasi ve ekonomik reformlarda ilerleme karşılığında açık ve pratik teşvikler" sunulmasını önermiştir (**The Guardian, 2002**). Straw'un önerisi, bu ülkelere "demokratik ve serbest piyasa prensiplerine bağlı özel bir komşu statüsü" verilmesini içeriyordu. 8 Mart 2002 tarihinde İsveç Dışişleri Bakanı Anna Lindh ve İsveç Ticaret Bakanı Leif Pagrotsky tarafından gönderilen mektup da benzer bir öneri içeriyordu, ancak coğrafi kapsamı Rusya ve Güney Akdeniz ülkelerini de içerecek şekilde *"Rusya'dan Fas'a"* formülüne uygun olarak genişletilmişti (Kokubo, 2009: 159).

Üye ülkelerin bölgesel ilgilerine rağmen AKP/ENP bölgeselliği yalnızca "teşvik edici" bir tutum takındığı, bölgeselleşmeye yönelik kurumsal bir çerçeve (aksiyon planları gibi) sunmadığı görülmektedir. 2003 – 2007 arasında yayımlanan strateji belgelerinde ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve ülkelere özgü farklılaştırılmış politikaların uygulanması hedefleri dikkat çekmektedir. Bu durum AKP/ENP şemsiyesinin asıl amacını sorgulatmaktadır: AKP/ENP bölgesel midir, ikili anlaşmaların toplamı mıdır, teknokratik bir süreç midir? İki farklı bölgeden on altı farklı ülkeyi bir araya getiren politikanın mesajları ne kadar açıktır? 2003 çerçeve belgesinde politikanın amaçları şu şekilde ortaya konmaktadır (European Commission, 2003: 9, **COM(2003) 104 final**):

- *"Ortaklarla birlikte çalışarak yoksulluğu azaltmak ve derinleşmiş ekonomik entegrasyona, yoğunlaştırılmış siyasi ve kültürel ilişkilere, artırılmış sınır ötesi iş birliğine ve çatışma önleme konusunda AB ve komşuları arasında paylaşılan sorumluluğa dayalı bir refah ve değerler alanı yaratmak.*
- *AB'nin politik ve ekonomik reformda ortak ülkeler tarafından kaydedilen ilerlemeye yanıt veren farklılaştırılmış bir çerçeve içinde somut faydalar ve tercihli ilişkiler sunmasını sağlamak".*

Görüldüğü üzere, bölgedeki refahın artırılması, partner ülkelerle birlikte çalışma vurgusu yapılmaktadır. Komşu ülkelerde artan ekonomik ve sosyal kalkınmanın bölgede de pozitif etki yaratacağı varsayılmıştır. Aynı belgenin bir önceki sayfasında*, "Bölgesel ve Bölge İçi İş Birliğini Teşvik Etmek"* başlıklı bir kutucuk konulmuş, ancak bu bölgesel teşvikten AKP/ENP azade tutulmuştur. Akdeniz'de ve Doğu bölgesinde yapılan ikili anlaşmalara ve yardım

programlarına vurgu yapılmış ve AB'nin Kuzey Boyutu'nun *"şu anda AB'nin Doğu ortaklarıyla trans ulusal ve sınır ötesi konuları ele almak için katıldığı tek bölgesel çerçeve"* olduğu vurgulanmıştır (European Commision, 2003: 8, **COM(2003) 104 final**):

2004 belgesinde, bölgesel iş birliği "güvenlik" çerçevesinde ele alınmış ve bölgesel çatışmaların çözümünde AKP/ENP'nin etkin rol oynaması önerilmiştir. Bu kapsamda AKP/ENP özellikle organize suç ve yolsuzlukla mücadele, kara para aklama ve tüm insani kaçakçılık türleriyle ilgili olarak yardımcı olabileceği ileri sürülmüştür (European Commission, 2004: 7, **COM(2004) 373**). Aynı zamanda 2004 Strateji Belgesi'yle politikanın resmiyet kazanması ve Rusya'nın bir komşu ülke olarak yer almamasıyla bu ülke ile "bölgeler arası*" (sub regional)* iş birliği yapılması önerilmektedir. Buna göre:

*"Rusya ve genişletilmiş Avrupa Birliği birbirlerinin komşusudur. Ortak çıkarımız, AKP/ENP'nin unsurlarından yararlanarak ortak alanlarda çalışmayı zenginleştirmektir, özellikle sınır ötesi ve alt-bölgesel iş birliği alanlarında. AB ve Rusya, komşu olarak ortak endişeler üzerinde birlikte çalışmalıd*ır". (European Commission, 2004: 4, **COM(2004) 373**).

Yukarıdaki ifadeden anlaşıldığı üzere AB, politikanın bölgesel güvenlik boyutunu inkar etmemektedir ve özellikle "genişletilmiş Avrupa"nın Rusya ile olan kara sınırının korunması için iş birliğinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. 2006 yılında bölgesel iş birliği deniz sınırlarına da genişletilmiştir. Bu bağlamda Avro-Akdeniz ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi çalışmalardan bahsedilmiş ve Karadeniz bölgesinde daha fazla ortak çalışmanın hedeflendiği belirtilmiştir. Akdeniz ve Karadeniz çevresinde yeni iş birliği alanları oluşturmak için Avrupa Komşuluk ve Partnerlik Aracı çerçevesinde şu konularda programlar sunulabileceği ifade edilmiştir: "*çevre, ulaşım ve iletişim, deniz güvenliği, deniz çevresi, bölgesel ekonomik kalkınma, turizm ve sosyo-kültürel değişim*." Bu programlar, söz konusu denizlerin her iki tarafındaki yerel ve bölgesel otoriteler arasında köklü iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır (European Commission, 2006: 11, **COM(2006)726**).

2011 yılına gelindiğinde AB'nin iki bölgesel ayağı (DO ve AiB) oluşmuştu. 2011 belgesinde bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi için aşağıdaki ifadeye yer verilmiştir (European Commission, 2011, **COM(2011) 303**):

"Avrupa Komşuluk Politikası'nın iki bölgesel boyutunu güçlendirmek için çalışacağız. Doğu Ortaklığı ve Güney Akdeniz'i kapsayan bu boyutlar, ticaret, enerji, ulaşım, göç ve mobilite gibi alanlarda tutarlı bölgesel girişimler geliştirmemizi sağlayacak. Bu, ikili iş birliğimizi tamamlayacak ve güçlendirecektir."

Bu yaklaşım, bölgesel iş birliğini ve dayanışmayı desteklemek, ortak zorlukları ele almak ve karşılıklı çıkarları artırmak amacını taşımaktadır. Güçlendirilmiş bölgesel boyutlar, sınırların ötesinde iş birliği ve entegrasyonu teşvik ederek, Avrupa Birliği ve komşu ülkeler arasında daha sağlam ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunacaktır. 2015 yılına gelindiğinde AKP/ENP ikinci revizesini, danışma meclisleri aracılığıyla yapmıştır. Danışma süreci bölgesel iş birliği formatları aracılığıyla yürütülmüş ve bu formatların devam edeceği belirtilmiştir. Bu danışmalar sonucunda, "komşuların komşularıyla" çalışmanın yeni yollarını geliştirmeye yönelik güçlü bir ilgi olduğu da vurgulanmıştır.(European Commission: 2015, **JOIN(2015) 50 final**).

5.3.Avrupa Komşuluk Politikasında "Güvenlik" Teması

2004 yılında başlatıldığında AKP/ENP AB'nin genişleme ve artan coğrafi yakınlıkla ortaya çıkabilecek "güvensizlik ve istikrarsızlıkla mücadele etme" ihtiyacına dayanan bir politika olarak ortaya çıktı. AB Komisyonu'nun da belirttiği gibi yeni komşular edinmek yeni fırsatlar sağlarken aynı zamanda tehditleri de beraberinde getiriyordu. Bu nedenle, bu yeni duruma yanıt verebilmek için bir politika geliştirilmesi gerekiyordu (European Commission, 2004: 2, **COM(2004) 373**). Demokrasi ve insan hakları da dahil olmak üzere siyasi ve ekonomik reformların teşvik eden politikanın ana direkleri "güvenlik" ve "istikrar" oldu. Dahası, aynı dönemde başlatılan Avrupa Güvenlik Stratejisi AKP/ENP'nin söylem ve uygulamasını derinlemesine etkiledi ve böylece politika, AGS'nin güvenlik hedeflerini gerçekleştirmek için şekillendirildi (Fontana, 2016:5). Dov Lynch, AKP/ENP'nin güvenlik ihtiyacını gidermek üzere kurulmasının beş nedeni olduğunu öne sürmektedir. Yazara göre bunlar bağımlılık, karmaşıklık, açıklık / kapalılık, "inatçı komşular" (Belarus, Rusya gibi) ve AB'nin eyleme geçme iradesidir (Lynch, 2008: 34 - 35). AB, güvenlik açısından komşularıyla olan karşılıklı bağımlılığını kabul etmektedir. Ayrıca güvenlik sorunlarının kapsamı, organize

suç ve uluslararası terörizm gibi sorunlarından silahların yayılmasının önlenmesi ve çatışma çözümü gibi konulara kadar uzanmaktadır.

Çatışma çözümü konusu özellikle Güney Kafkasya bölgesi için önemlidir. 2004 Strateji belgesi, AGS'ye atıfta bulunarak bu bölgede daha güçlü ve daha aktif politika yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Belarus ve Libya'da da çatışma çözümünün sağlanması için uluslararası kurumlarla çalışma zorunluluğu belirtilmiştir (European Commission, 2004: 10 - 11, **COM(2004) 373**). Bu zorluklarla yüzleşirken AB, etkili bir dış sınırların denetimi ve güvenliği için mal ve insan akışını daha sıkı bir şekilde kontrol ederek aslında dış sınırların etkili bir şekilde kapatılmasını sağlamalıdır. Aynı zamanda AB komşularıyla ilişkileri devam ettirmeli ve sınırlar arası çeşitli değişimler için bağları güçlendirmelidir (Lynch, 2008: 35). Kapalılık ve açıklık dengesini sağlamak, AKP/ENP 'nin karşılaştığı bir zorluktur. 2006 yılında yayımlanan AKP/ENP belgesinde aksiyon noktalarından biri olarak mobilitenin sağlanması belirlenmiş, bu çerçevede *"geri kabul işlemleri, yasa dışı göçle mücadelede iş birliği ve etkili ve verimli sınır yönetimi"* gibi konuları ele alma taahhüdü verilmiştir (European Commission, 2006: 6, **COM(2006)726**).

2011 yılında Akdeniz bölgesinde yaşanan Arap Baharı sonrasında AKP/ENP'nin performansı ve reform çabaları açısından zayıflıklar belirgin hale geldi. Keukeleire ve Delrux'a göre, bu ayaklanmalar "Avrupa'nın eylemlerine rağmen gerçekleşen demokratik isyanlar" olarak tanımlanabilir (Keukeleire ve Delreux, 2014: 59). Yazarlara göre AB bölgede demokratik reformları yerleştirmede yeterince etkili olamamıştır. Bu durum, AB'nin etkisi ve reformlar konusundaki zayıf performansını daha da açığa çıkarmıştır. Komisyon, 2011 yılında iki farklı belge ile güvenliği ön plana çıkaran adımlar atmıştır. Bunlardan ilki AKP/ENP'nin ilk revizesi olarak da kabul edilen *"Değişen Komşuluğa Yeni Bir Yanıt"* başlıklı AKP/ENP belgesidir (European Commission, 2011, **COM(2011) 303**). Diğeri ise Güney komşuluğuna hitaben yayımlanan *"Birlikte Paylaşılan Demokrasi ve Refah için Güney Akdeniz ile Ortaklık"* belgesidir (European Commission, 2011, **COM(2011) 200**). Fontana, bu iki belgede, Avrupa Birliği'nin güvenlik anlayışında önemli bir değişim yaşandığını vurgulamaktadır. Bu değişim, güvenliği sadece askeri boyutta değil, aynı zamanda demokratikleşme ve ortak değerler bağlamında ele alınması gereken bir kavram olarak görmeye yönelik bir adımı temsil etmektedir (2016: 5). Andrea Teti ise AB'nin yeni politika belgelerini eleştirmiş; Birliğin

ayaklanmaların nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmak yerine işlemsel kriterlere dayalı seçimleri ve siyasi hakları öne çıkardığını öne sürmüştür. Yazar, fonksiyonelliğe yönelik dar bir bakış açısının demokratikleşme ile sonuçlanmayacağını düşünmektedir (2012: 280).

2015 yılında AB'nin güvenlik anlayışı yine değişmiş ve Güvenlik Sektörü Reformu'na daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Yenilenmiş AKP/ENP'de "istikrar" merkezde olacak ve komşu ülkelerin dirençlerini güçlendirmenin yolları aranacaktır (European Commission: 2015, **JOIN(2015) 50 final).** Bu belgede AKP/ENP'nin Güvenlik Boyutu'na özel bir başlık açılmıştır. Buna göre terörle mücadelen siber suçlara kadar tüm alanlarda kapsamlı bir güvenlik iş birliği sağlanacaktır. Aşağıdaki tabloda, farklı dönemlerde güvenlik ihtiyaçlarının nasıl değiştiğini ve hangi araçların kullanıldığını göstermektedir. Bu dönemlere özel olarak çeşitli tehditlerin ele alınması ve uluslararası iş birliğiyle güvenlik sağlanması hedeflenmiştir.

Tablo 5.3.1. AKP/ENP'de Güvenlik Anlayışının Dönüşüm

Dönem	Güvenlik Kim İçin?	Hangi Tehditlere Karşı Güvenlik İhtiyacı Var?	Hangi Araçlarla Güvenlik Sağlanıyor?
2004 - 2010	Avrupa Kıtası, Birlik ve Komşu ülke vatandaşları	• Çatışmalar, • Organize Suçlar • Düzensiz Göç, Enerji • Akımının Güvenliği	• Çatışma Çözümü • Uluslararası Kurumlar (BM, Uluslararası Konferanslar) • Komşu Ülkelerle Ortak Çalışma
2011	AB ve Komşu Ülkeler	, • Ortak Tehditlere karşı korunma • Ortak Değerleri Koruma	• Çatışma Çözümü, Uluslararası Kurumlar (BM, Uluslararası Konferanslar), • Komşu Ülkelerle Ortak Çalışma • Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve diğer AB araçları, Göç ile Mücadele için Mobilite Ortaklığı
2015	AB ve Komşu Ülkeler	• Terörle mücadele ve radikalleşmeyi önleme • Örgütlü suçları engelleme • Siber suçlarla mücadele	• Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) • Kriz yönetimi ve müdahalesi • Güvenlik sektörü reformu • Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Stratejisi

Kaynak: Yazar tarafından özgün olarak oluşturulmuştur.

Tablo oluşturulurken araştırmaya dahil edilen tüm belgelerdeki temalar incelenmiş ve temel noktalar belirlenmiştir. Yapılan çıkarımlara göre güvenlik boyutunun zamansal çizelgesi aşağıdaki gibidir:

2004 - 2010 Dönemi: Bu dönemde güvenlik öncelikli olarak Avrupa kıtası, Avrupa Birliği ve komşu ülkelerin vatandaşlarını kapsamaktadır. Güvenlik tehditleri arasında çatışmalar, organize suçlar, düzensiz göç ve enerji akımının güvenliği bulunmaktadır. Bu tehditlere karşı çözüm olarak çatışma çözümü, uluslararası kurumlar (BM, Uluslararası Konferanslar) ve komşu ülkelerle ortak çalışma gibi araçlar kullanılmaktadır.

2011: Bu dönemde güvenlik odak noktası Avrupa Birliği ve komşu ülkelerdir. Ortak tehditlere karşı korunma ve ortak değerleri koruma ön plandadır. Güvenlik ihtiyaçları arasında çatışma çözümü, uluslararası kurumlar (BM, Uluslararası Konferanslar) ve komşu ülkelerle ortak çalışma gibi araçlar kullanılmaktadır. Ayrıca göç ile mücadele için mobilite ortaklığı ve ortak dış ve güvenlik politikası gibi AB araçları da kullanılmaktadır.

2015: Bu dönemde güvenlik odak noktası yine Avrupa Birliği ve komşu ülkelerdir. Terörle mücadele, radikalleşmeyi önleme, örgütlü suçları engelleme ve siber suçlarla mücadele önemli güvenlik ihtiyaçları arasındadır. Güvenliği sağlamak için ortak güvenlik ve savunma politikası (OGSP), kriz yönetimi, güvenlik sektörü reformu ve Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Stratejisi gibi araçlar kullanılmaktadır.

Sonuç olarak AB'nin güvenlik anlayışı değiştikçe ve dönüştükçe komşuluk alanında da güvenlik anlayışı dönemsel olarak değişmiştir. AB çeşitli tehditlere karşı çeşitli politika ve araçları kullanarak güvenliğini sağlamıştır. Bu politikalar arasında çatışma çözümü, uluslararası işbirliği, güvenlik sektörü reformu ve siber güvenlik stratejisi gibi önemli unsurlar bulunmaktadır. Şüphesiz ki bu güvenlik araçları AB dış politikasının tamamında uygulanmıştır ancak nispeten daha niş bir kol olan AKP/ENP'de politikalardan doğrudan doğruya etkilenmiştir.

5.4. Avrupa Komşuluk Politikasında "Sınırlar" Teması

AKP/ENP 'nin genişleme dalgasına bir yanıt olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. 2003 yılındaki iletişim belgesinde belirtilen ifadeyle*, "Avrupa'da yeni ayrım çizgileri çizmekten kaçınmak ve Birlik'in yeni sınırları içinde ve ötesinde istikrarı ve refahı teşvik etmek"* bu politikanın temelini oluşturmaktadır (European Commission, 2003, **COM(2003) 104 final**). AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde iki çerçeve bulunmaktadır: üyelik ve ortaklık. Üyelik perspektifi, sonunda Birlik'e katılım beklentisiyle yönlendirilmiş bir süreci ifade eder. Ortaklık ise üyelik beklentisi olmayan ancak Birlik ile bazı ayrıcalıklı ilişkiler arayan devletler için tasarlanmıştır (Tonra, 2010: 68). Komşuluk ise yeni bir çerçevedir ve politika ilk ortaya çıktığı zamanda *"Everything but institutions"* (kurumlar dışında her şey) şeklinde formülize edilmiştir. AB sürekli olarak genişleyemeyeceğini kabul ettiği için komşularını tanımlamış ve böylece kendisine "sanal" bir sınır oluşturmuştur (Kostadinova, 2009: 243). Oluşturulan sınırların korunması amacıyla hareket eden Birlik, bu sınırları ihlal eden her türlü yasadışı eylemi bir tehdit olarak algılamış ve *"dostlar halkası"* fikrini temellendirmiştir. Öte yandan *"dostlar"* arasında eşit bir ilişki görülmemektedir. AB'nin kendi politik değerlerini ve vizyonunu AKP/ENP çerçevesinde *"paylaşılan değerler"* olarak vurgulaması, esasında çevresi ile hiyerarşik bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Böylece AB *"güvenlik topluluğu"* kimliğinin, sınırlarının ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamlaştırmıştır (Ünal Eriş, 2007 : 207 - 208).

AKP/ENP belgelerinde sınırlar, sadece bilinen devlet sınırlarını değil, aynı zamanda sınır ötesi sorunları temsil etmektedir ve Avrupa kalesini korumak amacıyla tasarlanmıştır. Bu yönüyle güvenlikle yakından ilişkilidir. AKP/ENP AB'nin sınırlarının, dış sınırlarının ve dış dünya ile ilişkilerinin yeniden tanımlandığı "daha geniş Avrupa" fikrinin bir uzantısı olarak dikkate alınır (Celata ve Coletti, 2015: 3). AB'nin sınır politikası, sınırların farklı özel amaçlar için kaynak olarak kullanıldığı bir dizi program ve politikanın karmaşık bir kombinasyonudur. Ayrıca, "Uyum" ve "Komşuluk" gibi karmaşık gündemlerde sınır ötesi iş birliği söylemlerine yer verilir ve hem idealist hem de pratik yönelimli bir nitelik taşır (Scott, 2015: 28). 2004 AKP/ENP belgesinde, sınırların korunması ile ilgili kompleks süreç aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (European Commission, 2004: 4, **COM(2004) 373**).:

"Yerel ve bölgesel yönetimler ile sivil toplum aktörlerini içeren çeşitli sınır ötesi iş birliği biçimlerinin daha da geliştirilmesiyle AB ve ortakları, sınır bölgelerinin 2004 genişlemesinden faydalanmasını sağlamak için birlikte çalışabilir."

Sınırların genişlemesini bir fırsat olarak tanımlayan AB; sınır bölgelerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik ve sosyal gelişmeyi desteklemek ve bölgedeki entegrasyonu güçlendirmek için sınır ötesi programları bir araç olarak kullanılmaktadır. Yerel ve bölgesel yönetimlerin, sivil toplumun ve diğer aktörlerin katılımıyla gerçekleşen bu iş birliği, sınır bölgelerinin potansiyelini ortaya çıkarmak ve kalkınmayı teşvik etmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. 2004 belgesinde öne çıkan bir diğer önemli nokta, AB'nin sınırları dışındaki "değerleri" de yönetme ihtiyacıdır. İçeride ve dışarıda aynı standartların korunmasına yönelik bir kararlılık ortaya konulmuş ve bu durumun hem AB hem de partner ülkelerin ortak çıkarına olduğu savunulmuştur. Böylece *"genişlemiş AB'nin sınırlarında yeni ayrıştırıcı çizgilerin ortaya çıkmasını önlenmesi"* amaçlanmaktadır (European Commission, 2004: 16, **COM(2004) 373**).

Sınır konusuyla birlikte, sınır ötesi operasyonlara da vurgu yapılmaktadır. AKP/ENP, bu operasyonların bir parçası olmasa da AB'yi somut adımlar atmaya teşvik etmektedir. 2006 belgesine göre, AB'nin çatışma çözümü çabalarına tam katılım sağlayarak veya duruma bağlı olarak sivil veya askeri izleme veya barışı koruma operasyonlarına katılım sağlayarak burada daha aktif bir rol üstlenmeye hazır olması gerekmektedir (European Commission, 2006: 9, COM(2006)726). Çatışma bölgelerinde istikrarın sağlanması, yasa dışı göçle de yakından ilişkilidir. Ukrayna ve Moldova Cumhuriyeti'ne yönelik AB Sınır Yardım Misyonu'nun örneği, Komisyon ve ADGP araçlarının çatışma çözümündeki etkililiğini göstermektedir. Bu araçlara ek olarak, 2007 AKP/ ENP belgesinde çatışmanın niteliğine bağlı olarak mülteci sorunuyla ilgilenen bakanlıkların kapasitelerinin artırılması, azınlıkların dil eğitimi aracılığıyla entegrasyonunun desteklenmesi, çatışma sonrası altyapı rehabilitasyonu (kültürel miras dahil) veya yerel gelir sağlama projelerinin uygulanması gibi uygun güven artırıcı önlemlerin oluşturulabileceği belirtilmiştir (European Commission, 2007: 6, **COM(2007) 774**). Bu önlemler, çatışma bölgelerinde istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir bir barış ortamının oluşturulması için önemlidir.

Sınırlarda yasa dışı göçün önlenmesi için komşu ülkelerle AB arasında Geri Kabul Anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca AB komşu ülkelerin Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ni onaylamalarını ve sığınma başvuruları için bir yönetim, yasa ve prosedürler oluşturmalarını talep etmiştir (Wierich, 2011: 238). Yapılan düzenlemelerin başarılı olmadığı ve çatışma durumlarında artarak devam ettiği Birlik tarafından 2015 revizyonunda tespit edilmiştir (European Commission, 2015: 15, **JOIN(2015) 50 final):**

> *"Son mülteci krizi gösteriyor ki düzensiz göçün ve zorunlu yerinden etmenin kök nedenlerine yönelik çözüm, Komşuluk bölgesinde istikrarın sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır."*

Birlik, göç baskılarının daha etkin bir şekilde yönetilmesi için, komşu ülkelerle sınır yönetimi alanında proaktif bir iş birliği planlamıştır. İş birliği kapsamında AB ve komşu ülkeler, bilgi paylaşımı, idari kapasite, operasyonel ve teknik iş birliği konularında çalışmaları daha da güçlendirecektir. Bu hedefe ulaşmak için, eğitim, araştırma, kapasite geliştirme projeleri ve pilot projeler gibi çeşitli yöntemler kullanılması ön görülmüştür. Özellikle, FRONTEX ve EUROPOL gibi önemli AB Ajansları aracılığıyla sınır yönetimi ve göçle ilgili konularda uzmanlık ve tecrübe sunarak iş birliğini desteklenecektir. Ayrıca, bu süreçte ilgili partner ülkelerle yakın temas ve diyalog da sürdürülecektir. Bu şekilde sınır yönetimi konusunda etkili bir iş birliği ortamı oluşturulması ve göç baskılarının daha iyi yönetilmesi hedeflenmiştir (European Commission, 2015: 17, **JOIN(2015) 50 final).**

Sınır yönetiminin son ayağı ise Vize Serbestisidir. AB ile başarılı bir şekilde Vize Serbestisi diyalogu yürüten Moldova ve Ukrayna diğer komşular için de örnek teşkil etmiştir (European Commission, 2011: 14, **COM(2011) 200**). 2015 yılında vize serbestisinin kapsamı genişletilmiş ve komşuların komşuları da kapsama alınmıştır (European Commission, 2015: 15, **JOIN(2015) 50 final).** Buna göre:

> *"AB, komşularıyla ve ötesiyle iş birliğini güçlendirmeye kararlıdır - özellikle Batı Balkanlar, Türkiye, Orta Doğu, Sahel bölgesi ve Afrika Boynuzu ile. Ortak ülkelerin reformlarını teşvik etmek ve iş birliği konusundaki taahhütlerini güçlendirmek amacıyla*

ortak ülkeler arasında farklılaşma geliştirilecek ve AB ile iş birliği yapmaya istekli olanlarla, vize serbestleştirme ve kolaylaştırma diyalogları da dahil olmak üzere vize ve hareketlilik konularında daha yakından çalışılacaktır."

Bu ifadeler, AB'nin sadece sınırlarını paylaşan ülkelerle değil, daha geniş bir coğrafi alana yayılan ülkelerle de iş birliğini artırmak istediğini göstermektedir. Ayrıca ortaklık ve iş birliği konusunda istekli olan ülkelerin teşvik edilmesi ve özel ayrıcalıklara sahip olmaları da önemli bir noktadır. AB yasa dışı göçü engellemek amacıyla vize serbestisini bir havuç olarak kullanmakta ve sınırlarından geçen kişileri kendi belirlemektedir.

5.5. Avrupa Komşuluk Politikasında "Değerler" Teması

AB'nin hem büyük bir pazar olması ve regülasyon kapasitesiyle rekabet eden çıkarları temsil etmesi, hem de "değerler topluluğu" olması, Birlik'i ekonomik ve siyasi normlarını doğrudan ve dolaylı bir şekilde dışa aktarmaya yönlendirmektedir (Gstöhl ve Schunz, 2017: 10). Doğrudan mekanizmalar arasında koşulluluk ve sosyalleşme bulunmaktadır. Koşulluluk mekanizması, AB'nin hedef ülkeler üzerinde politikalarını etkilemek ve kurumsal reformları teşvik etmek için çeşitli koşullar ve teşvikler belirlemesini içerir. Sosyalleşme mekanizması ise AB'nin değerleri, normları ve uygulamalarını üçüncü ülkelerle paylaşarak onları AB'ye yaklaştırmayı hedefler. Dolaylı mekanizmalar arasında ise "dışa aktarma" ve "taklit" yer alır.

AB, komşu ülkeleri AB'nin normlarına uygun davranmaya teşvik ederek normlarını ve standartlarını sınırlarının ötesine taşımaktadır. AB'nin başarıları ve etkisiyle ilham alarak, taklit mekanizması sayesinde komşu ülkeler AB'nin politika ve uygulamalarını benimsemeyi hedeflemektedir. Bu mekanizmaların kullanımı, AB'nin normatif ve pazar gücünü birleştirerek komşu ülkelerle ilişkilerini şekillendirmektedir. AB'nin dış politikası, klasik dış politika araçlarının yanı sıra AB politika yapıcılarının farklı bileşenleri ve sektörel politikalarını içeren bir bileşik yaklaşımı benimsemektedir (Sedelmeier, 2007: 197). Bu yaklaşım, AB'nin ekonomik ve siyasi normlarını dışarıya aktarma çabasının temelini oluşturmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, AB'nin dış politika mantığı ulus devletlerden farklıdır. Ulus devletler "sonuç mantığı" ile hareket ederken AB'nin karar alma mekanizması "uygunluk mantığı"

üzerine kuruludur. Uygunluk mantığı, kurallar, yapılar, kurumlar, pratikler ve sosyal olarak oluşturulmuş kimlikler içermektedir (Sağsen, 2022: 2-3). AB prosedürleri, AB kimliğini yayma amacı taşır. Bu nedenle AB'nin dış politikası, AB'nin varlığının kendisini göstermesinin bir yansımasıdır.

Koşulluluk ve sosyalleşme mekanizmalarının pratikte ne kadar etkili olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Örneğin, AKP/ ENP Eylem Planları'nda ortaklaşa belirlenen önceliklerin yalnızca "istenen iyileştirmeler" hakkında genel bir yönlendirme sağladığını ve başarıyı ölçmek için net hedefler belirlemediğini yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Emerson, vd. 2007: 6). İkinci olarak, daha yumuşak yönetişim araçlarına doğru kayış, AKP/ ENP'nin koşulluluk temelli stratejilerinin etkinliğini zayıflatma ihtimali vardır. "Ortak sahiplik" teması, sert bir denetim ve raporlama ile çelişir ki 2004 belgesinde Komisyon'un ifade ettiği üzere *"ortak sahiplik, paylaşılan değerler ve ortak çıkarların farkındalığına"* dayanmaktadır (European Commission, 2004: 8, **COM(2004) 373**). Börzel ve van Hüllen AKP/ ENP'yi demokratikleşme aracı olarak görmekte ancak "Eylem Planları'nın değişim yerine istikrarı tercih ettiğini" ileri sürmektedir (2014: 1033). Eylem Planları, yasal olarak bağlayıcı uluslararası anlaşmalar olmadığından AB Konseyi'nin resmi müzakere yetkisi bulunmamaktadır.

Kuruluşundan itibaren AKP/ ENP 'nin vizyonu, AB'nin temel değerlerini ve hedeflerini paylaşan ülkeler arasında giderek daha yakın bir ilişki ve önemli ölçüde ekonomik ve siyasi entegrasyon sağlayan bir halka oluşturmaktır (Akgül, 2021: 21). AKP Eylem Planları ve Ülke Raporları, bu vizyon çerçevesinde hazırlanmıştır. Ekonomik ve Siyasi entegrasyonun sağlanması "paylaşılan değerlerin farkında olunması" ile mümkündür. Dimitry Kochenov, AKP/ ENP'nin bu koşulsallık ile, üyelik sürecinde yaptığı hataları tekrarladığını iddia etmektedir. Ona göre, AKP/ ENP politikaları kapsamında belirli teknik konulara (sektörel iş birliği, kurumsal katılım vb.) uygulanan müktesabata uyulması gerekliliği; AKP/ ENP bağlamında en önemli alan olan "ortak değerlerin" gerçekten komşular tarafından benimsenmesini sağlama konusunda hiçbir anlam ifade etmemektedir (Kochenow, 2008: 5). 2015 AKP/ ENP revizyonunda ilerleme raporlarının yayımlanması durdurulmuştur. Bunun yerine, ortaklarla belirlenen hedeflere odaklanan yeni bir değerlendirme tarzı geliştirilmesi; komşuluktaki gelişmeleri takip eden düzenli raporlarda temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü,

cinsiyet eşitliği ve insan hakları gibi konularda bilgi içermesi ön görülmüştür (European Commission, 2015: 5, **JOIN(2015) 50 final).**

AB'ye üyelik başvurusunda bulunan ülkelerin Kopenhag Kriterleri olarak da bilinen belirli siyasi ve ekonomik kriterleri karşılamalıdır. Adayların süreç boyunca:

> *"demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarını; işleyen bir piyasa ekonomisini, aynı zamanda birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesini; siyasi, ekonomik ve para birliği hedeflerine uyum sağlama kabiliyetini"* elde etmelerini gereklidir (Maastricht Treaty, 1992).

AKP/ ENP, genişleme perspektifi olmaksızın komşu ülkelerle ortak değerlere, demokrasiye, insan haklarına ve ekonomik prensiplere dayalı bir ilişki kurmayı amaçlayan bir politikadır. Bu prensipler komşu ülkelerin diğer üçüncü ülkelere kıyasla daha fazla destek alabileceği ayrıcalıklı bir ilişki sunar (Ultan ve Örnek, 2014: 5). Değer odaklı ayrıcalıklı ilişkiler 1995 Barselona Süreci'ne kadar götürülebilir. Avrupa – Akdeniz Ortaklığı sürdürülebilir kalkınma, hukukun üstünlüğü ve insan hakları temelinde bir barış ve istikrar bölgesi oluşturma amacı taşımaktadır. Aynı zamanda serbest ticaret alanının aşamalı olarak kurulmasıyla paylaşılan ekonomik fırsatları ve sürdürülebilir ve dengeli sosyo-ekonomik gelişimi teşvik etmeyi hedeflemektedir (Euro-Mediterranean Conference, 27-28.11.1995). Bu nedenle, Avrupa – Akdeniz Ortaklığı aslında ekonomik ve ticari entegrasyonun ötesinde temel hakların güvence altına alındığı bir istikrar projesidir. Barselona Deklarasyonu'nda geçen ifade ile Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve prensipleri ile ilgili uluslararası hukuk normlarına uygun olarak;

- *"İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmeli; düşünce özgürlüğü, barışçıl amaçlarla bir araya gelme, vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına almalıdır.*
- *İnsan hakları, temel özgürlükler, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konularında bilgi paylaşımı ve diyalog teşvik edilmelidir.*

- *Çeşitlilik ve hoşgörüye saygı gösterilmeli, hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla mücadele edilmelidir."* (Euro-Mediterranean Conference, 27-28.11.1995).

AKP/ENP belgelerinde karşımıza çıkan temel değerler; demokrasi, insan hakları, iyi yönetişim, hukukun üstünlüğü gibi temel değerlerdir. Bunun yanı sıra piyasa reformları, sürdürülebilir kalkınma, istikrar gibi ekonomik konulara da vurgu yapılmaktadır. Ancak AKP'nin odağı, Avro – Akdeniz Ortaklığı'nda olduğu gibi yalnızca ekonomi değildir. 2006 belgesinde, *"rahatsız edici yönetişim veya insan hakları konuları"*nı yok sayarak yalnızca ekonomik entegrasyona odaklanmanın, entegrasyonu zorlaştıracağı vurgulanmıştır. Bu nedenle Eylem Planları özgürlük, güvenlik ve adalet alanında aktif iş birliği sağlayarak hukukun üstünlüğünü teşvik etmeyi amaçlamaktadır (European Commission, 2006: 3, **COM(2006)726**).

2007 AKP/ ENP belgesi, AB'nin temel değerlerinin sağlanması koşuluyla belirli ekonomik teşviklerin verileceğini öngörmektedir. Bu belge kapsamında, 2007-2010 dönemi için yılda 50 milyon avro ayrılarak, ortak ülkelerin Eylem Planları'na özellikle insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında başarılı uygulamalar sergileyen ülkeler için ek destek sağlanmıştır. İlk tahsislerin 2007 yılında Fas ve Ukrayna'ya yapıldığı belirtilmiştir (European Commission, 2007: 10, **COM(2007) 774 final**). 2011 yılına gelindiğinde bu desteklerin devamlılığının, reformlardaki ilerlemeye bağlı olduğu açık şekilde belirtilmiştir: *"Bir ülke iç reformlarında ne kadar ilerler ve ne kadar hızlı ilerlerse, AB'den o kadar fazla destek alır"* (European Commission, 2011: 4, **COM(2011) 200**). Bu çerçevede "derin demokrasiyi" desteklemek üzere bir reform programı sunulmuş ve hükümetlerin güçlü taahhütlerini istenmiştir. Komisyona göre demokrasi hedefini gerçekleştirmek için ortak unsurlara ihtiyaç vardır (European Commission, 2011: 3 - 4, **COM(2011) 200**).

- *Özgür ve adil seçimler;*
- *Dernek kurma, ifade özgürlüğü, toplanma ve basın özgürlüğü;*
- *Bağımsız bir yargı tarafından yönetilen hukukun üstünlüğü ve adil yargı hakkı;*
- *Yolsuzlukla mücadele;*
- *Güvenlik ve yasa uygulama sektörünün reformu (polis dahil) ve silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolünün sağlanması.*

Derin demokrasi kavramına ve ortak unsurlara yapılan eleştiriler arasında "kavramsal açıklık" eksikliği bulunmaktadır. İnsan hakları kavramı uluslararası hukuk ile oldukça net belirlenmişken AB'nin demokrasi anlayışı soru işaretleri ile doludur. Sıklıkla insan hakları ve demokrasi vurguları, iyi yönetişim ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır (Gómez Isa, 2013:3). AB Bakanlar Konseyi'nin 2012 yılında sunduğu *"AB İnsan Hakları ve Demokrasi Stratejik Çerçevesi*"nde, 2011 AKP/ ENP revizesinde ortaya atılan derin demokrasi kavramından bahsedilmemektedir. Belgeye göre AB, Avrupa Komşuluk Politikası ülkelerinde, *"yerel girişimler öncülüğünde yapılacak olan kapsamlı bir siyasi reform ajandasını desteklemeyi sıkı bir şekilde taahhüt etmiştir"* (Council of the European Union, Luxembourg, 25 June 2012, **11855/12).**

2015 yılında yapılan AKP/ ENP revizyonunda teşvik temelli bir yaklaşım benimsenmiş ve "daha fazlası için daha fazla" prensibi hayata geçmiştir. Komşu ülkelerin iyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında reformlarına bağlılıklarını sağlamak üzere yeni bir yol haritası oluşturulmuştur. "İyi Yönetişim, Demokrasi, Hukukun üstünlüğü ve İnsan Hakları" başlığı altında aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir (European Commission, 2015: 5, **JOIN(2015) 50 final**):

> *"Danışmalarda AB'nin AKP/ ENP aracılığıyla evrensel değerleri koruması ve desteklemesi gerektiği çok güçlü bir şekilde ifade edildi. Aynı şekilde şu anda kullanılan yöntemlerin bazıları tarafından etkisiz olarak kabul edildiği ve diğerleri tarafından eşit ortaklık için engel olarak görüldüğü doğrulandı.*
>
> - *AB, iyi yönetişimi, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını teşvik etmeye kendini adamıştır.*
> - *AKP/ENP, her ortakla anlaşılan bir formatta reformları teşvik etmek için daha etkili yollar arayacaktır.*
> - *AKP/ENP sivil toplumu desteklemek için daha fazlasını yapacaktır."*

Metinde AB'nin temel değerleri teşvik etmeye kendini adamış olduğunu belirtmekte ancak bu hedeflerin gerçekleştirilmediği durumda ne olacağı konusunda herhangi bir ifade bulunmamaktadır. AKP/ ENP üyelik perspektifi içermediğinden bu teşvikleri uygulamaya koymak için komşu ülkelerin yeterli bir motivasyonu yoktur. Yapılan reformların yerel

otoriteler aracılığı ile gerçekleşeceği varsayımı ile sivil toplumun güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Sivil toplumun güçlendirilmesi için *"Avrupa Demokrasi İçin Yatırım Fonu*"nun önemli bir rol oynayabileceği belirtilmiş, Sivil Toplum bursları gibi programlara yatırım yapılması önerilmiştir (European Commission, 2015: 21, **JOIN(2015) 50 final**). Yapılan önerilerde programların içeriği ya da yapılacak yatırımların miktarı belirtilmemiştir. AB'nin temel değerleri ve demokrasiyi yayma çabalarına rağmen komşu ülkelerin demokratikleşme konusunda ilerleme kaydetmediği gözlemlenmektedir. The Economist Intelligence'ın 2022 Demokrasi İndeksi Raporu'na göre, Doğu ve Güney Komşuluk ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda otoriter rejimlerin hâlâ var olduğu görülmektedir

Tablo 5.5.1. Güney Komşuluğu Ülkelerinin Demokrasi İndeksler

	Toplam Puan	**Küresel Sıralama**	**Bölgesel Sıralama**	**Seçim Süreci ve Çoğulculuk**	**İşleyen Hükümet**	**Politik Katılım**	**Politik Kültür**	**Sivil Haklar**	**Rejim Tipi**
İsrail	7 . 93	29	1	9 . 58	7 . 86	9 . 44	6 . 88	5 . 88	Kusurlu Demokrasi
Tunus	5 . 51	85	2	6 . 17	4 . 64	6 . 11	5 . 63	5 . 00	Hibrit Rejim
Fas	5 .04	95	3	5 . 25	4 . 64	5 . 56	5 . 63	4 . 12	Hibrit Rejim
Filistin	3 . 86	110	4	2 . 92	0 .14	8 . 33	4 . 38	3 . 53	Otoriter
Cezayir	3 . 66	113	6	3 . 08	2 . 50	3 . 89	5. 00	3 . 82	Otoriter
Lübnan	3 . 64	115	8	3 . 50	0 . 79	6 . 67	3 . 13	4 . 12	Otoriter
Ürdün	3 .17	122	9	2 . 67	3 . 21	3 . 89	3 . 13	2 . 94	Otoriter
Mısır	2 . 93	131	12	1 . 33	3 . 21	3 . 33	5 . 00	1 . 76	Otoriter
Libya	2 . 06	151	17	0 . 00	0 . 00	3 . 89	3 . 75	2 . 65	Otoriter
Suriye	1 . 43	163	20	0 . 00	0 . 00	2 . 78	4 . 38	0 . 00	Otoriter

Kaynak: The Economist Intelligence , (2023). "Democracy Index 2022 Frontline Democracy and the battle for Ukraine," s. 60 - 61.

Tabloya göre; İsrail, Güven Komşuluğu ülkeleri arasında toplam puanı ve küresel sıralaması göz önüne alındığında daha yüksek bir demokrasi seviyesine sahip olan bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Seçim süreci, işleyen hükümet, politik katılım, politik kültür ve sivil haklar gibi alanlarda iyi performans göstermektedir. Tunus ve Fas, puanlarına ve sıralamalarına bakıldığında daha ılımlı demokratik rejimlere sahip olan ülkeler olarak değerlendirilebilir. Her ikisi de hibrit rejim olarak sınıflandırılmıştır, yani hem demokratik öğeleri hem de otoriter

eğilimleri bulunmaktadır. Filistin, Cezayir, Lübnan, Ürdün, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkeler ise otoriter rejimlerin hâkim olduğu ve demokratikleşme açısından daha düşük puanlar aldığı görülmektedir. Bu ülkelerde seçim süreci, politik katılım ve sivil haklar gibi alanlarda ciddi sınırlamalar bulunmaktadır.

Doğu Komşuluğu ülkelerinin demokrasi performansları ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 5.5.2. Doğu Ortaklığı Ülkelerinin Demokrasi İndeksleri

	Toplam Puan	Küresel Sıralama	Bölgesel Sıralama	Seçim Süreci ve Çoğulculuk	İşleyen Hükümet	Politik Katılım	Politik Kültür	Sivil Haklar	Rejim Tipi
Moldova	6 . 23	69	15	7.42	5 . 36	7 . 22	4 . 38	6 . 76	Kusurlu Demokrasi
Ermenistan	5. 63	82	17	7 . 92	5 . 71	6 . 11	3 . 13	5 . 29	Hibrit Rejim
Ukrayna	5 . 42	87	18	6 . 50	2.71	7 . 22	6 . 25	4 . 41	Hibrit Rejim
Gürcistan	5 . 20	90	19	7 . 00	3 . 57	6.11	3 . 75	5 . 59	Hibrit Rejim
Azerbaycan	2 . 87	134	23	0 . 50	2 . 86	3 . 33	5 . 00	2 . 65	Otoriter
Belarus	1. 99	153	26	0 . 00	0 . 79	3 . 33	4 . 38	1 . 47	Otoriter

Kaynak: The Economist Intelligence , (2023). "Democracy Index 2022 Frontline Democracy and the battle for Ukraine," s. 50 – 52.

Moldova, Ermenistan, Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkeler, hibrit rejim olarak sınıflandırılan ülkeler arasındadır. Bu ülkelerde seçim süreci ve çoğulculuk, işleyen hükümet, politik katılım, politik kültür ve sivil haklar gibi alanlarda ortalama bir performans sergilemektedirler. Demokrasi açısından belirli gelişmeler kaydetmiş olsalar da bazı alanlarda iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır. Azerbaycan, belirli kriterlere göre düşük bir puan ve sıralama elde etmiştir. Seçim süreci ve çoğulculuk, politik katılım, politik kültür ve sivil haklar gibi alanlarda sınırlamalar olduğu görülmektedir. Belarus ise demokrasi açısından en düşük puan ve sıralamayı elde eden ülkelerden biridir. Seçim süreci ve çoğulculuk, politik katılım, politik kültür ve sivil haklar gibi alanlarda ciddi kısıtlamaların olduğu bir otoriter rejimle yönetilmektedir

6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI BELGELERİNİN İÇERİKSEL OLARAK İNCELENMESİ

Bir önceki bölümde tematik incelemeye tabi tutulan politika belgeleri, bu bölümde nicel ve nitel içerik analizi yöntemleri ile irdelenmiştir. Tematik incelemeler bizlere AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy*, AKP/ENP) çerçevesindeki motivasyonlarını görme fırsatı vermektedir. AKP/ENP temel metinlerinin içeriksel ve zamansal olarak incelenmesi ise bu motivasyonların değişim ve dönüşüm süreçlerini takip etmemizi sağlamaktadır. Böylece, AB'nin AKP/ENP çerçevesindeki aktörlüğünü test etmek mümkün olmaktadır. Analizler sırasında AKP/ENP kronolojik olarak dört döneme ayrılmıştır.

1. AKP/ ENP 'nin sunuluşu, değerlendirilişi ve ikili anlaşmaların yürütüldüğü dönem (2003 – 2007)
2. Doğu Ortaklığı ve Akdeniz İçin Birlik Girişimleri (2008)
3. AKP / ENP Revizyonları (2010– 2015)
4. Bölgesel Ayrımlar ve Gelecek Vizyonu (2017 – 2021)

İlk dönem belgeleri incelenirken AKP/ ENP'nin temel ilkeleri ve motivasyonları göz önünde bulundurulması gereken bir etkendir. İkinci ve üçüncü dönem belgelerinde ise ilk döneme ek olarak AKP/ ENP'nin hukuki dayanağı göz önünde bulundurulması gereken bir çerçevedir. AKP/ENP, 2003 yılında yayımlanan ilk politika belgesinden 2011 yılına kadar politika Avrupa Komisyonu tarafından yürütülmüştür. Lizbon Antlaşması ile kurulan yeni yönetişim mekanizmaları ile birlikte Avrupa Komisyonu ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi AKP/ ENP'yi ortaklaşa yürütmeye başlamıştır. AKP/ENP'nin son döneminde, AB'nin gelecek vizyonu ve küresel sorunlara karşı verdiği yanıtlar ön plana çıkmaktadır.

İçeriksel analiz yapılırken, dönemsel ayrımlar AKP/ENP'nin yürütülme biçimlerine göre yapılmıştır. 2003 – 2007 yılları arasında, AKP/ENP çerçevesi, komşu ülkelerle ikili anlaşmaların yürütüldüğü bir dönemdi. İkinci dönemde ise Doğu Ortaklığı Akdeniz için Birlik gibi dönemsel ayrımlar ortaya çıktı. Bu girişimler, AKP/ENP'nin çok taraflı ve bölgesel dönüşümünü yansıtmak adına önemlidir. Üçüncü dönem politikada bölgesel ayrımların derinleştiği ve 2011 ve 2015 yıllarında olmak konjonktürel revizelerin yapıldığı dönemdir. Bu

dönemde, politikada "farklılaştırma" ve "ülkeye özel" araçlar kullanılarak politikada revizeler yapılmıştır. Son dönemde ise Doğu ve Güney komşularına yönelik yeni bir vizyon oluşturan belgeler incelenmiştir. Bu dönemde bütüncül bir AKP/ ENP politika belgesi yayımlanmamış, bölgelere yönelik politika belgeleri "*AKP/ENP'nin Özel Boyutu"* olarak refere edilmiştir.

6.1. Birinci Dönem (2003 – 2007 İlk AKP/ENP Dönemi)

AKP/ ENP ilk iki yıl boyunca temel olarak ilgili farklı ülkelerle Eylem Planları'nın müzakeresiyle uğraşmıştır. Ancak 2006 yılında yapılan orta dönem değerlendirmesi, farklı paydaşlara AKP/ENP'nin ilk değerlendirmesini yapma fırsatı vermiştir (Crombois, 2008: 31). Komisyon, beş ana alanda AKP/ENP'yi güçlendirmenin gerekliliğine vurgulamıştır (European Commission, 2006: 12 – 13, **COM(2006)726**):

- Ekonomik iş birliğinin artırılması
- Ticaret iş birliğinin güçlendirilmesi
- İnsanlar arası temasların geliştirilmesi
- Tematik boyutların oluşturulması
- Komşularla güçlü siyasi iş birliği kurulması idi.

AKP/ ENP'nin ilk dönemini temsil eden ilk dört politika belgesi, MAXQDA programı aracılığıyla sözcük frekansı analizine tabii tutulmuştur. Bu analizde dört belge içerisinde en sık tekrarlanan kelimeler, eş anlamlılıklarına göre kategorilere ayrılmış, kategorilerde yer alan kelimelerin ne kadar sık tekrarlandığı yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Kategorilere ayırma işleminde bağlamsal karşılıklar dikkate alınmıştır. Örneğin "*Mediterranean*" kodu, Akdeniz'i temsil eden "*Euromed, Southern Mediterrannean Area*" gibi kelimeler ile birleştirilmiştir. Kategori işleminde bağlamsal olarak metne uymayan kelimeler hariç listesine eklenmiştir. Analiz edilen belgelerden hariç listesi[8] çıkartıldığında toplam 15 bin 53 kelime arasından en az bir kez kullanılmış sözcükler dikkate alınmıştır. Dört belgede de kullanılan kelime grubu üç

[8] Hariç listesi, belge analizinde karışıklık yaratmaması adına İngilizcede kullanılan belirtme edatları, zaman bildiren sözcükler, AB ve AB kurumlarının isimleri, Komşuluk Politikasına atıfta bulunan kısaltmalar, yardımcı fillerden oluşmaktadır. (bknz EK 1)

yüz kırk beş adete düşürülmüştür. Bu kelime gruplarında en fazla kullanılan kelimeler aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.1.1. İlk Dönem AKP/ENP Belgelerinin Sözcük Frekans Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
partner	ortak	319	2,20
support	destek	255	1,76
regional	bölgesel	186	1,28
economic	ekonomik	152	1,05
mediterranean	Akdeniz	118	0,81
trade	ticaret	115	0,79
border	sınır	111	0,77
development	kalkınma	104	0,72
social	sosyal	97	0,67
russia	Rusya	89	0,61
political	politik	88	0,61
reform	reform	81	0,56
issue	sorun	77	0,53
relation	ilişki	87	0,60
common	ortak	73	0,50

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında dört belgenin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (**European Commission** COM(2003) 104 final; COM(2004) 373; COM(2006)726 final; COM(2007) 774 final).

Tablodaki en sık kullanılan kelimeler, metnin anahtar konularını ve önemli kavramlarını yansıtmaktadır. Örneğin, "ortak" kelimesinin, üç yüz on dokuz kez (%2,20) kullanılmasından; genel temada “ortaklık, iş birliği, birlikte çalışma, ortak sahiplenme” gibi konuların temsil edildiği anlaşılmaktadır. "Destek" kelimesi ise iki yüz elli beş kez (%1,76) kullanılmıştır. Buradan metinlerde “ekonomik yardım, sosyal yardım, destekleme” kavramlarının önemli rol oynadığını görmekteyiz. Diğer yandan, "bölgesel" (yüz seksen altı kez, %1,28), "ekonomik" (yüz elli iki kez, %1,05), "Akdeniz" (yüz on sekiz kez, %0,81), "ticaret" (yüz on beş kez, %0,79), "sınır" (yüz on bir kez, %0,77) ve "kalkınma" (yüz dört kez, %0,72) gibi kelimeler birliğinde vurgulanması gereken önemli noktaları yansıtmaktadır. Görüldüğü kadarıyla,

bölgesel iş birliği, ekonomik gelişme, Akdeniz bölgesine odaklanma, ticaret ilişkileri ve sınırların önemi AB desteklerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca, "Rusya" (seksen dokuz kez, %0,61), "politik" (seksen sekiz kez, %0,61), "reform" (seksen bir kez, %0,56), "sorun" (yetmiş yedi kez, %0,53), "ilişki" (seksen yedi kez, %0,60) ve "ortak" (yetmiş üç kez, %0,50) gibi kelimeler de metinde belirgin bir şekilde kullanılarak politika, reform, ilişkiler ve ortak çözüm arayışları gibi konulara atıfta bulunmaktadır. Buradan hareketle;

- AKP/ENP'nin ilk döneminde paylaşılan çevreye, ortak çıkarlara ve karşılaşılan sorunlara karşı iş birliği anlayışı mevcuttur.
- Soğuk Savaş'ın bitimine, "yeni bağımsız devlerin" kuruluşuna denk gelen bir dönemde Rusya ön plana çıkmakla birlikte, Ukrayna, Moldova gibi devletler ön plana çıkmamıştır.
- Ekonomik, Politik ve Sosyal Kalkınma için Birlik'in destek sağlaması ön plana çıkmıştır. Akdeniz bölgesi, uzun yıllar süren ortaklığın da bir uzantısı olarak Doğu Komşuları'ndan daha çok ön plana çıkmıştır.

Aynı belgelerin kelime bulutu analizine bakıldığında Doğu Komşuluğu ülkelerinin de Güney Komşuluğu ülkeleri kadar dikkat çektikleri görülmektedir.

Şekil 6.1.1. AKP/ ENP İlk Dönem Belgeleri Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında dört belgenin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2003) 104 final; COM(2004) 373; COM(2006)726 final; COM(2007) 774 final**).

Yukarıdaki elime bulutuna bakıldığında:

- "Akdeniz" bölgesi ve bu bölgedeki Mısır ve Libya ülkeleri öne çıkmaktadır. Aynı zamanda doğu bölgesinde Rusya'nın yanı sıra Belarus ve Ukrayna da dikkat çekmektedir. Bu, metinde bu bölgelerin önemli olduğunu ve vurgulandığını göstermektedir.

- İş birliğinin merkezde olduğu belgelerde, yatırım, reform ve güçlendirme vurguları bulunmaktadır. Bu, metinde iş birliği konularının öne çıktığını ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesine önem verildiğini göstermektedir.

- Sınır vurgusuyla birlikte "sınır ötesi" (*cross border*) kelimesi dikkat çekmektedir. Komşuluk politikasına dahil olan ülkeler "hem sınır ötesi hem de bölgeler arası" iş birliği konusunda anlaşmışlardır. Bu, sınırların önemini vurgulamanın yanı sıra, komşu ülkeler arasında iş birliğinin artırılmasına yönelik çabaların olduğunu göstermektedir.

- Finansal yardımların yanı sıra, metinde insanlar arası ağlara ve ilişkilere de atıfta bulunulmaktadır. Bu, belgelerde sadece maddi yardımların değil, aynı zamanda insanlar arasında iletişim, ilişkiler ve ağların güçlendirilmesinin de önemli olduğunu göstermektedir.

- Güvenlik Boyutu, belgeler içerisinde vurgulanan “Sınır” ve “Göç” temaları ile paralellik göstermektedir. Örneğin 2003 Politika Belgesinde Kişilerin Hukuki Göç Ve Hareketine İlişkin Perspektifler başlığı altında; “AB, komşu ülkelerin yasadışı göçle mücadele çabalarını güçlendirmeye ve özellikle yasadışı transit göç olmak üzere etkin geri dönüş mekanizmaları oluşturmaya yardımcı olmalıdır.” ifadesi yer almaktadır (European Commission, 2003: 11, **COM(2003) 104 final**). Bu ifadeden anlaşıldığı üzere, AB sınır ötesi göçleri bir güvenlik meselesi olarak görmektedir. Dahası, güvenlik boyutu ekonomik entegrasyon ve değerlerin ihracı ile de ilişkilendirilebilmektedir.

- 2007 belgesinde, reform yapmayan komşu ülkelerin bir güvenlik sorunu olduğu ve AB’nin kendisine zarar verebileceği vurgulanmaktadır. **“Bölgesel Çatışmalar ve Politik Diyalog”** başlığı, politik ve ekonomik reformların yerine getirilememesini *“... bölgesel tırmanma,*

yönetilemez göç akışları, enerji arzının ve ticaret yollarının kesintiye uğraması veya her türden terörist ve suç faaliyeti için üreme alanları yaratılması yoluyla AB'nin kendi güvenliğini etkileyebilirler." ifadeleriyle eleştirmektedir.

- Bu belge çerçevesinde Komisyon, Komşuluk Yatırım Tesisatı'nı (NIF) 50 milyon avro katkıyla kurdu ve 2008'den itibaren ENP ortaklarına kredi desteği sağlamaya başlayacağını belirtti. Buna göre Komisyon gelecek dört yıl (2007 – 2011) boyunca Tesisata 250 milyon avro tahsis etmeyi planlıyor ve 2011-2013 döneminde ek olarak 450 milyon avro ayırmayı hedefliyor (toplamda 7 yıl içinde 700 milyon avro). NIF Güven Fonu'nun kurulması konusunda Üye Devletlerle görüşmeler gerçekleştirildi ve bu görüşmelerde komşu ülkelerin performans değerlendirmeleri gibi konuların da önemsendiği belirtildi. Bu adımların, AB ve komşu ülkeler arasındaki iş birliği ve kalkınma sürecine katkıda bulunması amaçlanıyor.

- Politik iş birliğini güçlendirme teması, yine güvenlik ile ilişkilidir. Bölgedeki çatışmaların çözümü sağlanmazsa komşuluk politikasının amaçlarına ulaşamayacağı ve kendi güvenliğinin tehdide gireceği ileri sürülmektedir. 2006'da yayımlanan politika belgesinde çatışma çözümü için Rusya iş birliğine çağırılmış ve çatışmaların

  ".. tırmanma veya mülteci göçü riski yoluyla veya enerji arzını kesintiye uğratarak veya ticaret ve ulaşım bağlantılarını keserek veya terörizm ve insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı dahil organize suçların yayılması yoluyla Birliğin kendi güvenliğini tehdit edebileceği". belirtilmiştir (Europeaan Commission, 2006: 9, **COM(2006)726**).

AKP/ENP'nin ilk dönemini temsilen incelenen ilk dört belge, ara başlıklar altında tek tek incelenecektir. Bu başlıklarda belge isimlerinin Türkçe adları verilmiştir zira başlıkların anlamları da analiz açısından önemlidir. Ara başlıklar altında kelime bulutu analizleri yer almaktadır.

Daha Geniş Avrupa - Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkiler için Yeni Bir Çerçeve, 2003

2003 Belgesi, Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsamlı bir şekilde ortaya konulduğu ilk politika belgesidir. Belgenin başlığı, "Daha Geniş Avrupa - Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz İçin Yeni Bir Çerçeve" şeklindedir. Bu başlık incelendiğinde iki önemli durum dikkat çekmektedir:

- İlk olarak, "Daha Geniş Avrupa" ifadesi, 2004 yılında gerçekleşecek olan genişleme sürecine atıfta bulunmaktadır. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin sınırlarının genişleyeceği vurgulanmaktadır.

- İkinci olarak, "Komşuluk" kavramı coğrafi olarak belirtilmektedir ve Doğu ve Güney komşularla olan ilişkilere atıfta bulunmaktadır. Belgenin başlangıcında geçmişte var olan tarihsel bağlara ve ikili anlaşmalara değinilmektedir. Ekonomik kalkınma analizlerinde ise, Birlik ile komşuları arasındaki ekonomik uçuruma dikkat çekilmekte ve bu nedenle anlaşma ve reform ihtiyacı vurgulanmaktadır. Belgenin kelime bulutu analizi ise aşağıdaki gibidir:

Şekil 6.1.2. 2003 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2003 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2003) 104 final**)

- Kelime bulutu analizine göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkeler (Yeni Bağımsız Devletler) ön planda yer almaktadır. Rusya, kelime bulutunda merkezi bir konuma sahip olup, Ukrayna ve Moldova gibi doğu komşuluğu ülkeleri dikkat çekmektedir. Komşuluk Politikası tasarlanırken Rusya'nın da politikaya dahil edilmesi düşünülmüş, ancak Rusya bu teklifi nazikçe reddetmiştir.

- Belgede Belarus'a özel bir kutu açılmasına rağmen, bu çağrının somut politik eylemlerle desteklenmediği veya Belarus'un demokratikleşme sürecine yönelik somut adımların belirtilmediği görülebilir. Yalnızca adil seçimler yapılması için çağrıda bulunulması, Belarus'un demokratikleşme sürecine katkıda bulunmak için daha kapsamlı ve etkili bir destek gerektirdiğini göz ardı etmektedir. Bunun ikilem şöyle ifade edilmiştir (European Commission, 2003: 15, **COM(2003) 104 final**):

  > *"AB, Belarus'ta bir seçim yapmak için iki seçenekle karşı karşıyadır: ya durumu kendi haline bırakmak - bu politika Belarus halkına pahalıya mal olabilir ve AB'yi karşılıklı çıkar konularında artan iş birliği takip etmekten alıkoyar - ya da (sürece) katılmak ve AB değerlerine uymayan politikalara destek sinyali gönderme riskini göze almak."*

- Güney bölgesi ve Akdeniz'e atıfta bulunulması olumlu bir adım olsa da belgenin bu bölgedeki spesifik sorunlara ve ihtiyaçlara yeterince odaklanmadığı görülmektedir. Akdeniz ile ilgili konular yalnızca Barselona Süreci'nin tarihçesini anlatmak ile geçiştirilmiştir.

- Bir diğer açıklama kutusunda komşuluk ve üyelik arasındaki fark net bir şekilde ortaya konmuştur. Komşu ülkelerin AB üyeliği süreciyle doğrudan bağlantılı olmadığı belirtilmiştir. Bu, komşuların AB'ye üye olmak yerine ayrı bir ilişki çerçevesinde yer aldığını ve farklı koşulların geçerli olduğunu ifade etmektedir.

- İleriki adımlarda, Eylem Planları'nın geliştirilmesi ve uygulanması için üç adımlık bir süreç önerilmektedir. İlk olarak mevcut ikili anlaşmalarının devamlılığı ön görülmekte ve daha

önce yapılan hataların değerlendirilmesi ön görülmektedir. Ayrıca ilerlemenin düzenli olarak gözden geçirildiği bir mekanizma aracılığıyla sürecin devamlılığı sağlamak önerilmektedir. İlerlemenin düzenli olarak gözden geçirilmesi, AB'nin politik ilgisini artırarak ortak ülkelere teşvik sağlamakta ve reform çabalarını takdir etmektedir. Bu süreç, AB ve ortak ülkeler arasında daha sağlam bir iş birliği ve kalkınma sağlama amacını taşımaktadır.

Belgenin genel anlatım biçimi, AB'nin taahhütlerini ve AKP/ENP'yi uygulamaya koymak için kullanacağı araçları içermektedir. Politikaya dahil olan ülkelerin perspektifi konusunda herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi 2004

2004 Belgesi, AKP/ENP'nin Avrupa Komşuluk Politikası'nı belirleyen ilk strateji belgesi olarak önem taşımaktadır. Rusya politika kapsamından çıksa da, belgede Rusya ile stratejik bir partnerlik geliştirildiği ve paylaşılan komşuluk bölgelerinde önemli bir ortak olduğu ifade edilmektedir.

Şekil 6.1.3. 2004 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2004 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (**European Commission** COM(2004) 373).

- Kelime bulutu analizine bakıldığında, “destek” kelimesinin merkezde olduğu görülmektedir. Bu destekler, ekonomik desteklerin yanı sıra sivil toplumun ve demokratikleşme süreçlerinin de Birlik tarafından desteklenmesini ifade etmektedir.

- Sınırlar konusu, politikanın coğrafi kapsamını temsil etmektedir. Avrupa Komşuluk Aracı (ENI), AB üye ülkeleri ile Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler arasındaki tüm sınırları kapsayacaktır. ENI, en az bir AB üye ülkesi ve bir ortak ülke tarafından yürütülen trans-ulusal iş birliğini destekleyecek ve AB'nin gelecekteki dış sınırlarına komşu olan bölgelerde mevcut sınır ötesi programları yerine geçecektir (**European Commission,** 2004: 26, **COM(2004)373**).

- Çatışma yönetimi ve sınırların korunması, Aksiyon Planları'nın önceliği olarak vurgulanmıştır. Bu, sınır bölgelerindeki istikrarın sağlanması, sınırlardaki güvenlik tehditlerinin azaltılması ve ortak güvenlik çıkarlarının korunması için stratejik bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir.

- Belgenin çeşitli bölümlerinde, politikaya dahil ülkeler “partner ülkeler” olarak refere edilmiş, efektif bir çok taraflılık oluşturmak üzere birlikte çalışmanın önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Öte yandan “partner” ülkelerin Birlik’in paylaşılan değerlerine dair bağlılıklarını taahüt (commitment) ettikleri vurgulanmıştır.

- Eylem Planları’nın ele alındığı bölümde, Ortak Değerlere Taahüt başlığı altında yer alan ifadeye göre:

  “Avrupa Komşuluk politikası, paylaşılan değerlere bağlılığı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Komşu ülkelerin taahhütleri pratikte ne ölçüde yerine getirdikleri değişkenlik göstermektedir ve iyileştirme için önemli bir alan vardır. Bu tür taahhütlerin etkili bir şekilde uygulanması, AB'nin ortaklarla ilişkilerinde temel bir unsurdur.” (European Commission, 2004: 13, **COM(2004) 373**).

- 2004 Strateji Belgesi'nde, Rusya AKP/ENP'nin kapsamından çıkmıştır. Yine de Rusya ile ilişkiler bu politika belgesinde de ağırlığını korumaktadır. Birlik'in Rusya ile stratejik bir partnerlik geliştirdiği ve paylaşılan komşuluk bölgelerinde en önemli ortaklarından biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Dahası, AKP/ENP araçlarından Rusya'nın da yararlanması tavsiye edilmiş ve özellikle sınır ötesi ve alt-bölgesel iş birliği alanlarında ortak çalışmaları zenginleştirmenin iki tarafın da çıkarına olduğunu vurgulamıştır. Politikanın prensiplerinin ve kapsamının açıklandığı ilk bölümde, *"Komisyon, mevcut destek biçimlerine ek olarak, önerilen Avrupa Komşuluk Aracından stratejik ortaklığın ilgili bölümlerinin uygulanması için Rusya'ya destek sunulmasını tavsiye eder"* ifadesi yer almaktadır. (European Commission, 2004: 6, **COM(2004) 373**).

- Belgenin sonuç bölümünde Komisyon, Konsey'i ileti içinde yer alan yönergeleri onaylamaya ve bu girişimi ilerletme şekli konusunda sonuçlar çıkarmaya davet etmektedir. Ayrıca Eylem Planları'nın içeriği ve hangi ülkelerle oluşturulacağı üzerinde çalışmak için partner ülkelerle iletişime geçileceği taahüt edilmektedir. Avrupa Komşuluk Aracı'nın kurulması için gereken teklifler yine Komisyon tarafından sunulacaktır (European Commission, 2004: 28 - 29, **COM(2004) 373**).

Avrupa Komşuluk Politikasının Güçlendirilmesi Hakkında, 2006

2006 Belgesi, AKP/ENP'nin güçlendirilmesi hakkında bir yol haritası çizmeyi amaçlamaktadır. Bu belgenin önemi, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın (*ENP - European Neighbourhood and Partnership Instrument*) ilk kez ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede komşu ülkelere ikili, bölgesel ve sınır ötesi iş birliği ekseninde yardım yapılacağını bildirilmiş, böylelikle AB koşulluluk aracını farklılaştırma ilkesine doğru yöneltmiştir. Belgenin diğer tarihi niteliği ise, vize kolaylığının sağlanmasının altının çizilmiş olmasıdır. AB ülkelerinin elinde bulunan yaptırım gücü yüksek enstrümanlarının başında vize gelmektedir. AB koşulluluk ilkesi ekseninde komşu ülkeler reformları yerine getirdiği takdirde vize ile ilgili kolaylıklar sağlayacağını bildirmiştir. İlgili kolaylığın resmi amaçları net bir şekilde ortaya konmakla birlikte, yasa dışı göç ile mücadelenin de önemli bir parçası olarak deklare edilmiştir (European Commission, 2006: 11, **COM(2006)726**):

"Ancak ortaklarımızın bu ön koşullar üzerinde çalışmaya yönelik sağlam taahhüdü ile, vize tarafında çok önemli iyileştirmeler sunmak mümkün olacaktır - özellikle iş, resmi ve eğitim amaçlı olmak üzere belirli belirli seyahat kategorileri için daha basit ve daha hızlı vize prosedürleri sağlamak. aynı zamanda yasa dışı göçe karşı ortak çabalarımızı güçlendiriyoruz."

- 2006 Belgesi'nde Karadeniz Sinerjisi de gündeme getirilmiştir. Karadeniz'e komşu olan AKP/ENP üyeleri Ukrayna ve Moldova'nın yanı sıra Türkiye ve Rusya'nın da bölgesel iş birliğine katılarak Birliğin bölgede tamamen kapsayıcı olacağı öne sürülmüştür (COM(2006)726, s10). Karadeniz açılımı ile "komşuların komşularına" kadar etki alanını artırmayı amaçlayan Birlik, Mark Leonard'ın "Eurosphere" olarak adlandırdığı "nüfuz bölgesi-zone of influence" oluşturmayı amaçladığına işaret etmiştir (Samur, 2006, 65).

Şekil 6.1.4. 2006 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2006 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2006)726).**

- Kelime bulutu analizine bakıldığında, diğer belgelerden farklı olarak göç ve vize konuları göze çarpmaktadır. Ayrıca "diyalog" ve "entegrasyon" vurgusu artık ülkelerle daha geniş bir çerçevede, tüm bölgeyi içerecek şekilde iş birliğine gidildiğini göstermektedir.

- Ekonomi politikaları belgenin merkezinde yer almaktadır. Ekonomik kalkınma, sürdürülebilir büyüme ve sosyal ve politik reformlar, önemli öncelikler arasınddır.

- Hem Akdeniz hem de Karadeniz'de yeni sınır ötesi iş birliği enstürmanları kurulması amacı AB'nin 2006 yılında AKP/ENP'yi daha etkili bir dış politika aracı olarak kullanmayı hedeflediğini göstermektedir. Bölgesel iş birliğinin artılmasına yönelik maddede*, "ENPI kapsamında oluşturulmakta olan yeni sınır ötesi iş birliği programları, ilk kez bu Denizlerin her iki yakasındaki yerel ve bölgesel yönetimler arasında tabandan iş birliğini teşvik etmek ve ortak endişe konularını ele almak için gerçek bir olasılık sunacaktır."* ifadesi ile edilmiştir (European Commission, 2006: 11, **COM(2006)726**) bölgesel aktörlük rolü üstlenilmiştir.

- 2006 belgesinde iş birliğinde en çok ön plana çıkan konu sivil toplumun desteklenmesidir. Daha geniş bir katılım için güvenli alanlar yaratılması ve uygun katılımın teşvikine vurgu yapılmıştır. Belgenin sonuç bölümünde, AKP/ENP'nin AB'nin genişleme sürecinden ayrı bir politika olarak kalacağı tekrar vurgulanmıştır. Ancak *"'Avrupalı' AKP/ENP ortakları için, AKP/ENP gelecekteki ilişkilerinin olası gelişimini hiçbir şekilde etkilemez ve AB Antlaşması hükümlerine uygun olarak hareket edilir"* ifadesi eklenmiştir edilmiştir (European Commission, 2006: 13, **COM(2006)726.)** Avrupalı komşuların kim olduğu açıkça söylenmese de zımnen Ukrayna, Moldova gibi üyelik perspektifi taşıyan ülkeler kastedilmiştir.

Güçlü bir Avrupa Komşuluk Politikası, 2007

2007 yılında yayımlanan Strateji Belgesi'nde, "Daha Güçlü" bir komşuluk politikası hedefi ile yola çıkılmıştır. Bu belgede, İklim Değişikliği ile ilgili hedeflere atıf yapılmıştır. Böylece Birlik komşularını kendi küresel hedeflerinin bir parçası haline getirmiştir. Bu durumun enerji arzı sorunu ile de yakından ilgisi bulunmaktadır. 2007 belgesinde enerji, taşımacılık, bölgesel iş birliği ve araştırma geliştirme faaliyetleri AB'nin Komşuluk Politikası'nda öne çıkan sektörlerdir. Birlik'in doğal kaynakları göze alındığında dışarıya bağımlılığı sebebiyle özellikle enerji arzı ve enerji taşıma güvenliği oldukça önemli olmuştur. Sektörel reform ve modernizasyonun incelendiği bölümde *"AKP/ENP daha yakın iş birliği ve entegrasyondan çok şey kazanacak olan üretici, tüketici ve transit ülkeleri bir araya getiriyor"*

(European Commission, 2007: 7, **COM(2007) 774 final**). ifadesi ile Birlik'in enerji alanında bağımsızlık elde etmeye çalıştığı ve bölgesel bir aktör olarak hareket ettiği görülmektedir. Böylece Güvenlik, iç pazar, ticaret ve reformlara dair kodlar, "enerji" etrafında toplanmakta ve ekonomik entegrasyonu şekillendirmektedir.

İklim ve enerjinin yanı sıra sağlık iş birliğine yapılan vurgu da diğer belgelerden daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Komşuluğu Bölgesi'nde bir HIV / AIDS ağı kurulmuş ve bu alanda sivil diyalog geliştirilmiştir. Dahası AB Sağlık Stratejisi, *"komşu ülkeler de dahil olmak üzere üçüncü ülkelerden stratejik ortaklarla güçlendirilmiş iş birliği yoluyla AB'nin* ***küresel sağlıktaki sesini artırmayı"*** hedeflemiştir (European Commission, 2007: 9, **COM(2007) 774 final**).

Şekil 6.1.5: 2007 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2007 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2007) 774 final)**

- Bölgesel iş birliği, Akdeniz ve Karadeniz gibi önemli bölgeler, politikanın hedefleri ve öncelikleri arasında yer almaktadır. Politika, bu bölgelerdeki ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

- Bölgesel iş birliği çabaları, sürdürülebilir büyüme, ticaret ve yatırım fırsatlarının artırılması, altyapı projeleri ve enerji güvenliği gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmektedir. Bu şekilde, Avrupa Komşuluk Politikası, bölgesel kalkınmanın desteklenmesi ve güvenlik ve istikrarın sağlanması yoluyla komşu ülkelerle daha yakın bir ilişki kurmayı hedeflemektedir.

- Belgede Güney komşuluğundaki ülkelere daha az vurgu yapıldığı görülmektedir. Ukrayna ve Moldova'nın yanı sıra Gürcistan da önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Birlik, partnerlik çerçevesinde çalışmaya hazır olarak 2008 yılındaki AKP /ENP konferanslarını Gürcistan'da yapacağını duyurmuştur

- Bölgede yer alan donmuş çatışmalara özellikle vurgu yapılmıştır. Özellikle Doğu Komşuluğu bölgesini ilgilendiren Dağık Karabağ, Güney Osetya ve Transdinyester çatışmaları için politik diyalog kurulması planlanmıştır.

6.2. İkinci Dönem (2008 - Bölgesel Politikalar)

Bu dönemin incelenmesinde iki belgenin üzerinde durulacaktır: 2008 Akdeniz İçin Birlik Bildirgesi ve 2008 Doğu Ortaklığı Zirvesi Bildirgesi. AB dış politikası için AKP/ENP iki taraflı ilişkilerin toplamından oluşan bir politik çerçevedir. AKP/ENP'nin bir uzantısı olan Akdeniz için Birlik ve Doğu Ortaklığı Girişimi, iki taraflı anlaşmaların önemine vurgu yapmakla birlikte, ülkelerin *sahiplenme (ownership)* eğilimlerini çok taraflı kurumlar aracılığı ile pekiştiren bir çerçeve sunmuştur. Böylece AKP/ENP'de de eksik olan bir alan ön plana çıkmış ve komşuluk ilişkileri bölgesel forumların ötesine geçmiştir (Kratochvíl, 2010: 1). Mayıs 2009'da gerçekleşen ilk Doğu Ortaklığı Zirvesi'nin bildirgesinde, *çok taraflılık (multilateralism)* adına ayrı bir başlık açılmıştır. Toplam yirmi bir maddeden oluşan belgenin "Çok Taraflılığa Odaklanma" başlığı altında yedi madde bulunmaktadır, dolayısıyla politikanın üçte biri çok taraflılığın nasıl tesis edileceğine ayrılmıştır (Council of European Union, **8435/09,** 7 May 2009).

DO'nun AiB'den farkı, DO'ya dahil edilen altı ülkenin de AKP/ENP içerisinde yer almasıdır. AiB' ise AKP/ENP'yi aşacak şekilde toplam kırk üç ülkeyi barındırmaktadır. Güney Komşuluğu bölümünde değinilecek olan AiB'nin DO oluşum sürecindeki önemi, hemen hemen aynı tarihlerde Birlik içerisinde bir konsensusu tetiklemesinin yanında, DO'nun da gerekliliğine dair bir örnek teşkil etmesidir. Öte yandan DO'nun Akdeniz bölgesinden farkı, Polonya Dışişleri Bakanı tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

> *"Polonya'da, Avrupa Birliği'nin güney ve doğu komşularını ayırt ediyoruz: güneyde Avrupa'nın komşuları varken, doğuda ise Avrupa Birliği'nin Avrupalı komşuları bulunuyor ve eğer belirli kriterleri yerine getirirlerse, bir gün üyelik için başvuruda bulunabilecekler."*

Akdeniz İçin Birlik'in 2008'de yayımlanan belgesine bakıldığında Doğu Ortaklığı'ndan farklı olarak bir sekretarya kurulduğu ve kurumsal bir şema çizildiği görülmektedir. Ayrıca Barselona Süreci'nden itibaren on yılı aşkın bir birikim söz konusudur. Belgede Barselona Süreci'nde neler yapıldığı, gelecekte yapılacak projelerin planları ve finansmanı yer almaktadır.

Barselona Süreci: Akdeniz İçin Birlik, 2008

Bu belge, kelime bulutu analizine tutulmadan önce sözcük frekansı analizine tabi tutulmuştur. Bunun nedeni, Doğu ve Güney komşuluklarının AKP/ENP ilk dönemindeki gibi bütünleşik değil tekil olarak incelenmesine yönelik ihtiyaçtır. Zira yılı itibarıyla, AKP/ENP DO ve AiB olarak bölgesel bir ayrıma gitmiştir.

Sözcük frekansı analizi kapsamında belgede yer alan toplam bin dört yüz doksan dokuz kelime arasından süzme işlemi tamamlandıktan sonra en az bir kez kullanılan sözcükler altı yüz altmış beş adede indirgenmiştir. Bu kelime gruplarında, kelime frekansı en fazla olan gruplar aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.2.1. 2008 AiB Belgesi Sözcük Frekansı Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
Mediterranean	Akdeniz	88	5,87
Process	(Barselona) Süreci	75	5,01
regional	Bölgesel	55	3,67
partner	Ortak	31	2,07
cooperation	İşbirliği	21	1,40
fund	fon / kaynak	18	1,20
develope	geliş(miş)	17	1,13
initiative	girişim	16	1,07
support	destek	16	1,07
economic	ekonomik	15	1,00
financial	finansal	14	0,93
trade	ticaret	14	0,93
Secretariat	Sekreterlik	11	0,73
investment	yatırım	10	0,67
multilateral	çok taraflı	9	0,60
potential	potansiyel	9	0,60
Algeria	Cezayir	8	0,53
bilateral	iki taraflı	8	0,53
Palestinian	Filistin	8	0,53
side	taraf	8	0,53
Tunisia	Tunus	8	0,53

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2008 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission **COM(2008) 319 final**).

- Metinde, Akdeniz Bölgesi'ne ve Barselona Süreci'nin kazanımlarına sık sık vurgu yapılmıştır. Bölgedeki ilişkileri "*daha somut ve görünür*" hale getirmek ve *"ek bölgesel ve alt-bölgesel projelerle"* destekleme hedefi bulunmaktadır.

- Diğer sık kullanılan kelimeler arasında "partner" (ortak), "cooperation" (iş birliği), "fund" (fon/kaynak), "develope" (gelişmiş) ve "initiative" (girişim) yer almakta. Bu kavramlar, Akdeniz için Birlik'in hedeflerini, faaliyetlerini ve iş birliği yaptığı ülkelerle ilişkilerini yansıtmaktadır.

- Tablo ayrıca, belirli ülkelerin isimlerini de içermektedir. Örneğin, "Algeria" (Cezayir), "Tunisia" (Tunus) ve "Palestinian" (Filistin) gibi isimler metinde yer almaktadır. Bu ülkelere yapılan kalkınma yardımlar, ayırılan fonlar ayrıntılı olarak belirtilmektedir.

- Metinde çok taraflılığa vurgu yapıldığı görülmektedir. İki taraflı ilişkilerle birlikte çok taralı ilişkilerin de destekleneceği belirtilmektedir. AB üye devletlerinin ve Akdeniz Ortaklarının görüşlerine dayanarak, Komisyon mevcut yapıların korunması ve güçlendirilmesini önermektedir. Avrupa-Akdeniz Üst Düzey Yetkililer Toplantıları, Avrupa-Akdeniz Komite Toplantıları ve uzmanlar toplantıları gibi mekanizmaların sürdürülmesi önemlidir. Siyasi ve ekonomik diyaloglar, Avrupa-Akdeniz ilişkilerinin çok taraflı boyutunu oluşturmaktadır ve devam etmelidir.

- Güvenlik ve sınır konuları, yapılan finansal desteklerle özetlenmiştir. Kelime bulutu analizinde de bölgesel yatırımlara, Akdeniz ortakları ile birlikte çalışmaya ve çeşitli ülkelere yapılan yardımlara vurgu yapıldığı görülmektedir.

Şekil 6.2.1. 2008 AiB Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2008 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2008) 319 final) Doğu Ortaklığı İletişim Belgesi – 2008**

AB’nin partner ülkelerle “daha iddialı” bir iş birliği gerçekleştireceği vaadiyle başlayan yayımlanan Prag Deklerasyonunda, “farklılaştırma” ve “koşulluluk” ilkeleri ile ilişkilerin yürütüleceği belirtilmektedir. AB’nin temel değerleri olan uluslararası hukuka ve *demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı* gibi temel değerlere bağlılık bu belgenin de temel yapı taşlarındandır. Ayrıca, *serbest pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişim* ilkeleri de bu iş birliğinin temellerinde yer almaktadır (Council of European Union, 2009: 5, **8435/09 (Presse 78)**. Pragda’ki ilk DO Zirvesi’nden önce, Komisyon, Parlamento ve Konsey’e bir iletişim belgesi sunarak Doğu Ortaklığı’nın çerçevesini açıklamıştır. 19 - 20 Haziran 2008 tarihli Avrupa Konseyi, Komisyon'a "Doğu Ortaklığı" (DO) önerisi hazırlaması için çağrı yaparak, AKP/ENP'nin tek ve tutarlı bir politika çerçevesi olarak karakterine saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1 Eylül 2008 tarihli Olağanüstü Avrupa Konseyi, Gürcistan'daki çatışma ve daha geniş sonuçlarından sonra AB'nin taahhütlerine daha net bir sinyal verme ihtiyacına cevap olarak, bu çalışmanın hızlandırılmasını talep etmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, Doğu Ortaklığı için öneriler belirten bir ileti belgesi hazırlanmıştır. Belgede, DO’nun AB'nin Rusya ile olan stratejik ortaklığıyla eş zamanlı olarak yürütüleceği vurgulanmıştır (European Commission, 2008: 3, **COM(2008) 823 final**.).Analiz programında incelenen söz konusu belgede iki bin iki yüz kırk sekiz kelime arasından süzme işlemi tamamlandıktan sonra en az bir kez kullanılan sözcükler, dokuz yüz kırk sekiz indirgenmiştir. Bu kelime gruplarında kelime frekansı en fazla olan gruplar aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.2.2. 2008 Doğu Ortaklığı Belgesi Sözcük Frekansı Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
ENPI	Avrupa Komşuluk Aracı	17	4,53
energy	Enerji	13	3,47
economic	Ekonomik	11	2,93
support	Destek	11	2,93
financial	Finansal	10	2,67
security	Güvenlik	9	2,40
external	Dış (Sınırlar)	9	2,40
development	Kalkınma	8	2,13
multilateral	çok taraflı	8	2,13
platform	Platform	8	2,13

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2008 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2008) 823 final**).

- Tabloya göre metnin ekonomik yardımlar, enerji, ekonomik iş birliği, güvenlik, kalkınma ve uluslararası standartlar gibi konulara odaklandığını söyleyebiliriz. DO'nun tüm finansmanı Avrupa Komşuluk Aracı'ndan karşılanacaktır ve bu planlar açıkça sunulmaktadır.

- Metinde ayrıca, ekonomik yardımların yanı sıra enerji, ekonomik iş birliği, güvenlik, kalkınma ve uluslararası standartlar gibi konuların vurgulandığı gözlemlenmektedir. Bu, Doğu Ortaklığı'nın kapsamlı bir yaklaşıma sahip olduğunu ve çeşitli alanlarda iş birliği ve gelişmeyi hedeflediğini göstermektedir. Avrupa Komşuluk Aracı'nın tüm finansmanı ile bu planların somut bir şekilde sunulması, stratejinin net ve şeffaf bir şekilde belirlendiğini göstermektedir.

- "Enerji" konusu, Doğu Ortaklığı için belirleyici bir öneme sahiptir. Enerji güvenliği, alternatif enerji yolları ve enerji sektörü reformu, özellikle üzerinde çalışılan temel alanlardır.
- Politika çerçevesinde kurulacak tematik platformlar, "Demokrasi, iyi yönetişim ve istikrar", "Ekonomik entegrasyon ve AB politikalarıyla uyum" ve "Enerji güvenliği" olarak belirlenmiştir. Bu platformlar, Doğu Ortaklığı'nın temel hedeflerine odaklanarak, iş birliğinin belirli alanlarda yoğunlaşmasını sağlayacaktır.

- Ayrıca, Entegre Sınır Yönetimi Programı, KOBİ Desteği, bölgesel elektrik piyasalarının teşviki, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynakları gibi konularda fonlar sağlanması ve yatırımın desteklenmesi öngörülmüştür. Bu, Doğu Ortaklığı'nın sürdürülebilir kalkınma ve enerji alanlarındaki stratejilerinin önemini vurgulamaktadır (European Commission, **2008 COM(2008) 823 final).**

- Kelime bulutu analizi, kelime frekanslarına benzer şekilde finansal desteklerin ve enerjinin belirgin bir şekilde öne çıktığını göstermektedir.

Şekil 6.2.2. 2008 Doğu Ortaklığı Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2008 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2008)) 823 final**:)

6.3. Üçüncü Dönem (2010 - 2015 AKP/ENP Revizyonu)

2010 yılında Komisyon'un Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'ne sunduğu *"Avrupa Komşuluk Politikası'nın Değerlendirilmesi"* belgesinde (European Commission, 2010, **COM(2010) 207**), 2004 – 2007 arası dönemde AKP/ENP'nin değerlendirmesini yapılmıştır. Raporda AB'nin ikili ve çok taraflı girişimleri, ekonomik ve sosyal yardımları, Doğu ve Güney farkını özetlemiştir. Bu rapora göre; hedeflenen ticarette hedeflenen liberalizasyon ve regülasyon süreçlerine yaklaşılmasına rağman *"**istikrar, güvenlik ve refah***" hedeflerine ulaşılması için hala yapılması gereken çok şey bulunmaktaydı (European Commission, 2010: 2, **COM(2010) 207**). Bu çerçevede Doğu Ortaklığı kapsamında kurulması planlanan AB - Komşuluk Doğu Parlamenterler Meclisi'nden, Sivil Toplum ortaklıklarından ve 2009'da gerçekleşen DO Bakanlar toplantısından bahsedilmiştir. Öte yandan Güney Komşuluğu Çerçevesinde; AiB'nin yanı sıra Afrika-AB Stratejik Ortaklık çerçevesinde yürütülen AB ve Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki yakın iş birliğinin, genel anlamda AKP/ENP'ye de katkıda bulunduğu ileri sürülmüştür (2010: 13 – 14).

2010 Belgesi, AB'nin AKP/ENP'nin "muhasebesini yapması" ve sonrasında revizyona gitmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu belge, MAXQDA programı aracılığıyla sözcük frekansı analizine tabi tutulmuştur. Bu analizde belge içerisinde en sık tekrarlanan kelimeler, eş anlamlılıklarına göre kategorilere ayrılmış, büyük – küçük harf ayrımı olan kelimeler bir araya getirilmiş ve kategorilerde yer alan kelimelerin ne kadar sık tekrarlandığı yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Kategorilere ayırma işleminde bağlamsal karşılıklar dikkate alınmıştır. Örneğin, "environment" kelimesi, "climate" ve "renewable" gibi iklim değişikliği ve sürdürülebilirlikle ilgili kelimelerle birleştirildi. Söz konusu belgede kullanılan toplam 2 bin 466 kelime arasından, süzme işlemi tamamlandıktan sonra en az bir kez kullanılan sözcükler 925 adede indirgendi. Bu kelime gruplarında, en sık tekrarlanan gruplar aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.3.1. 2010 Değerlendirme Belgesi Sözcük Frekans Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
partner	ortak	78	3,83
economic	ekonomik	45	2,21
reform	reformlar	35	1,72
environment	çevre	34	1,67
energy	enerji	30	1,47
trade	ticaret	24	1,18
Mediterranean	Akdeniz	22	1,08
Cooperation	İşbirliği	21	1,03
social	sosyal	19	0,93
Ukraine	Ukrayna	19	0,93
Moldova	Moldava	16	0,78
progress	ilerleme	16	0,78
investment	yatırım	15	0,74
political	politik	14	0,69
governance	yönetişim	13	0,64
regional	bölgesel	13	0,64
conflict	çatışma	12	0,59
contribute	katkıda Bulunma	11	0,54
eastern	Doğu (Ortaklığı)	11	0,54

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2010 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2010) 207**).

En sık kullanılan sözcük "partner" olup %3,83 frekans oranına sahiptir. Bu, ortaklık kavramının önemli bir vurguya sahip olduğunu göstermektedir. "Ekonomik" sözcüğü ise %2,21 frekans oranıyla ikinci sırada yer almaktadır, ekonomik konuların da dikkate değer olduğunu göstermektedir. Diğer dikkate değer sözcükler arasında "reform", "çevre", "enerji", "ticaret" ve "Akdeniz" yer almaktadır. Bu sözcükler, reformlar, çevre konuları, enerji politikaları, ticaret ve Akdeniz bölgesi gibi alanlarda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, "Ukrayna" ve "Moldova" gibi ülkeler de belirli bir dikkat çekmektedir. Metinde bu bölgelerdeki çatışma çözümüne dikkat çekilmiş, Ukrayna ve Moldova sınırındaki AB Sınır Yardım Misyonu (EUBAM) faaliyetleri özetlenmiştir (European Commission, 2010: 4, **COM(2010) 207**).

AKP/ENP'nin revizyon dönemini temsil eden 2011 ve 2015 belgeleri, birleşik olarak sözcük frekansı analizine tabi tutulmuştur. Bu analizde-söz birleştirme işlemi tekrarlanmış ve bağlama uymayan kelimeler hariç tutulmuştur. Kategorilere ayırma işleminde bağlamsal karşılıklar dikkate alınmıştır. Örneğin "*Region*" kodu, bölgeler arası ilişkileri temsil eden "*Regions, Regional Area*" gibi kelimeler ile birleştirilmiştir. Kategori işleminde bağlamsal olarak metne uymayan kelimeler hariç listesine eklenmiştir. Analiz edilen belgelerden hariç listesi çıkartıldığında toplam 10 bin 536 kelime arasından en az en az bir kez kullanılmış sözcükler dikkate alınmıştır. Her iki belgede de kullanılan kelime grubu 810 adete düşürülmüştür. Bu kelime gruplarında, kelime frekansının en fazla olduğu gruplar aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.3.2. 2011 ve 2015 Belgeleri Sözcük Frekansı Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
partner	ortak	266	2,52
support	destek	181	1,72
cooperation	İş birliği	170	1,61
economic	ekonomik	126	1,2
region	bölge	108	1,03
security	güvenlik	89	0,84
reform	reform	85	0,81
development	gelişim	75	0,71
promote	desteklemek	67	0,64
energy	enerji	62	0,59
political	siyasi	57	0,54

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2011 ve 2015 Komisyon belgelerinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2011) 200;** JOIN(2015) **50 final**).).

- İkinci dönemde en sık kullanılan kelimeler arasında ne Doğu ne de Akdeniz bölgesi vardır. 2011 ve 2015 revizeleri komşu ülkelerin reformlarının desteklenmesi ve Birliğin kendi güvenliğini de sağlamlaştırmasına odaklanmıştır.

- "Partner" sözcüğü, politika metinlerinde en sık kullanılan sözcüklerden biridir. 2011 ve 2014 politika belgelerinde, iş birliği ve ortaklık kavramları ilk dönem AKP/ENP belgelerinde olduğu kadar önemlidir.

- Bu dönemde AB "partnerlerinin" kendi istediği düzeyde reform yapma kapasitelerinin düşük olabileceğini kabul etmiş ve *"... ister hızlı bir rejim değişikliği yaşıyor olsunlar, ister uzun bir reform ve demokratik konsolidasyon süreci yaşıyor olsunlar*", ülkelerin değişim süreçlerinde esneklik verebileceğini belirtmiştir (European Commission, 2011: 1, **COM(2011) 200**).

- "*Support*" (destek) ve "*cooperation*" (iş birliği) gibi sözcükler de politika metinlerinde sıkça kullanılan ve politikada önemli bir rol oynayan kavramları ifade etmektedir. Bu sözcükler, politika belgelerinde diğer ülkelerle iş birliğini ve desteklenmesini vurgular.

- "*Economic*" (ekonomik) ve "*development*" (gelişim) gibi sözcükler, ekonomik büyüme, kalkınma ve sürdürülebilirlik gibi ekonomi odaklı konuları temsil eder. Bu, politika belgelerinin ekonomik faktörleri ve kalkınma stratejilerini dikkate aldığını gösterir.

- "*Region*" (bölge) sözcüğü, politika metinlerinde Doğu ve Güney' bölgelerinde ayrı ayrı bölgesel iş birliği ve bölgesel meselelere odaklandığını göstermektedir. "Security" (güvenlik) sözcüğü, güvenlik politikaları, terörle mücadele ve sınır güvenliği gibi konuları ifade etmektedir. Politika belgelerinde güvenlik önlemlerine ve istikrara vurgu yapılır.

- "*Reform*" (reform) ve "*political*" (siyasi) gibi sözcükler, politika metinlerinde politik sistemlerin ve kurumların yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesi gibi konuları ifade etmektedir. 2011 belgesindeki reform desteği, havuç sopa ilişkisine dayalı iken 2015 yılında reformlar daha farklı bir perspektiften ele alınmaya başlanmıştır.

- Birlik iyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarındaki reformları desteklemekte başarılı olsa da bu reformların içselleştirilmediğini ve çoğunlukla ödüle dayalı isteklerle yapıldığını belirtmiştir. Bu nedenle reformları toplumlarda kalıcı hale getirmek üzere sivil toplum ile iş birliğini güçlendirme prensibi benimsenmiştir (European Commission, 2015: 5, JOIN(2015) 50 final).

Değişen Komşuluğa Yeni Bir Yanıt, 2011

2011 yılında Arap Baharı'nın Tunus, Libya gibi Kuzey Afrika ülkeleri ve Suriye'yi rejimlerini değiştirecek düzeyde etkilemesi ile birlikte, Birlik değişen komşuluğa yeni bir çağrıda bulunmuştur. Stratejinin amacı komşu ülkelerde derin demokrasinin gelişimini sağlamaya yardımcı olmaktır. Yine 2011 yılındaki yenilemeyle AKP / ENP "*daha fazlası için daha fazlası"* kavramsallaştırmasıyla AB ile ilişkilerde daha çok yol alan ülkelerin daha çok yardım almasını içeren bir politikaya dönüşmüştür (Yazgan, 2021). Stefan Lehne bu politikanın aynı zamanda "less for less" (daha azı için daha az) anlamına geldiğini ileri sürmüştür (2014, 10). Bir yandan 'daha fazla" reform yapan ülkeler daha fazla teşvikten yararlanırken diğer yandan reformları gerçekleştiremeyen komşular için de finansal desteğin azaltılması ya da durdurulmasına karar verilmiştir. Avrupa Komisyonu bu noktada, demokrasi, insan hakları, iyi yönetişim gibi normlara vurgu yaparak ikili ilişkilerin bu değerlere bağlılıkla bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

Politika belgesinin başlangıcında 2004'ten beri AB'nin komşu ülkelerle ilişkilerinde enerjiden eğitime, ulaşımdan ekonomiye kadar hemen hemen tüm politika alanlarında daha güçlü ilişkiler geliştirmesine olanak tanıyan çeşitli önemli girişimleri desteklediği belirtilmiştir. Ancak son gelişmeler ışığında "geliştirme" için daha fazla alanın olduğu ifade edilmiştir (European Commission, 2011: 1, **COM(2011) 200**). Birlik bu noktada kendini geliştirici konumunda ifade ederken partneri olarak gördüğü ülkelerden daha üst bir pozisyonda konumlamıştır.

Şekil 6.3.1. 2011 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2011 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **COM(2011) 200**)

- Kelime bulutu analizine bakıldığında, ekonomik ifadelerin diğer belgelerden daha fazla olduğu görülmektedir. AB hem kalkınmayı sağlamak üzere sivil toplum desteği gerçekleştirmeyi hem de finansal araçlarla "failed" ülkeleri tekrar pazar ekonomisine entegre etmeyi amaçlamıştır.

- 2011 Belgesinde, Daha yakın ticari bağlar geliştirmek için ana ve en etkili araç, Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmaları (DCFTA) tanıtılmıştır. "En gelişmiş ortaklar için" yani AB'nin ön gördüğü reformları tamamlayan komşular için daha yakın bir ekonomik entegrasyon vaat edilmiştir (European Commission, 2011: 9, **COM(2011) 200**).

- Kelime bulutunda dikkat çeken bir diğer nokta, hiçbir ülke ve bölge adının yer almamasıdır. Bunun yerine AB'nin komşuluk bölgesini kalkındırmak için alacağı "önlemlerin" bir özeti ortaya çıkmıştır.

Bu belgede toplam 13 tane kutucukta, AB'nin komşu ülkelere yapacakları yardımların çerçevesi *"we shall"* (yapacağız) kipi ile belirtilmiştir. Diğer AKP/ENP politikalarından ayrı olarak 2011 belgesi AB'nin "partnerleri" ile değil yardım edeceği üçüncü ülkelerle olan diyalogunu ortaya koymuştur. Bunların sonucu olarak mevcut ENPI'nin 2013 sonrası halefi kapsamında daha esnek ve daha basit yardım dağıtımını teşvik etme tavsiyesi ile zor durumdaki komşu ülkeler için AB, Üye Devletleri ve diğer önemli uluslararası finans kuruluşları ile ikili bağışçılar arasındaki koordinasyon çabalarını hızlandırma kararı alınmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikasının Gözden Geçirilmesi, 2015

2011 revizesinden sonra AKP/ENP tekrar revize edilmiş ve 2015'de yeni bir değerlendirmeye alınmıştır. 2015 revizesi ile ülkelere karşı "tailor made" (özelleştirilmiş) bir yaklaşım benimsenmiş ve her ülkenin kendi koşullarına uygun bir reform yöntem belirlemek üzere geniş kapsamlı bir kamuoyu istişaresi yapılmıştır. Reformların yanı sıra güvenlik ihtiyacının da ülkeye özgü olduğunu ileri süren AB, güvenlik iş birliklerinde de özel yöntemler kullanacağını ve çatışma önleyici bir tavır takınacağını ilan etmiştir.

Ekonomik ve sosyal kalkınma yanında, güvenli ve yasal hareketlilik, düzensiz göçle mücadele, enerji güvenliği ve iklim değişikliği konuları 2015'te yenilenen Avrupa Komşuluk Politikasının temel önceliklerini oluşturmaktadır. Mevcut durumda istikrar (*stabilisation*) ve farklılaştırma (*differentation*) kavramları ile tanımlanan Avrupa Komşuluk Politikası ile ülkelere özgü iş birliği imkânı sağlanmakta ve bu iş birliği güncellenen Ortaklık Gündemleri (Association Agendas) ile yürütülmektedir. Her ülkenin kendine özgü ihtiyaçlarını belirlemek üzere başta sivil toplum örgütleri olmak üzere diğer paydaşlar ile karşılıklı danışma görüşmeleri AB tarafından gerçekleştirilmektedir (Lappalainen, 2016: 5- 6). Gözden geçirilmiş haliyle Avrupa Komşuluk Politikası, 2016 yılında yayınlanan Avrupa Küresel Stratejisinde belirtilen AB'nin doğusu ve güneyinde yer alan ülkeler ile ilgili hedeflerin gerçekleşmesi için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (European Commission, 2017: 3 - 4), **JOIN(2017) 18 final).**

Şekil 6.3.2. 2015 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2011 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2015) 50 final**)

- 2015 belgesinin kelime bulutu analizine bakıldığında diyalog ve beraberliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra reformların gerçekleştirilmesi için danışma kurullarına atıfta bulunulmuştur. Yapılan finansal yardımlarda gençlik, insan, sosyalleşme vurgusu vardır.

- Güney Komşuluğu ve Akdeniz Bölgesi'nin belgede önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Akdeniz için Birlik, "bölgedeki ortak çıkarlar ve operasyonel projeler üzerinde iş birliği için bir çerçeve sağlayarak, siyasi ve ekonomik tartışmalar için değerli bir forum olduğunu kanıtladığı" için bölgesel iş birliği çalışmalarında öncelik verilmeye layık görülmüştür (European Commission, 2015: 18, **JOIN(2015) 50 final**)

- Belgede Ukrayna'nın DCFTA'ya girmeye hak kazandığı belirtilerek daha yüksek bir ekonomik entegrasyon aşamasında olduğu için tebrik edilmektedir. Kırım'ın ilhakı konusunda Rusya'nın "agresif politikaları" konusunda uyarıda bulunan Birlik, bölgede devam eden çatışmaları kalkınmanın önünde engel olarak görmektedir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için "*Komşuluğun ötesinde, Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan ve potansiyel olarak Irak ve İran gibi ortaklarla iş geliştirmek için yeni bir Tematik Çerçeve kullanılması"* önerilmiştir (European Commission, 2015: 18, **JOIN(2015) 50 final)**

6.4. Dördüncü Dönem (2017 – 2021 Gelecek Vizyonu)

AKP/ENP'nin dördüncü dönemini 2015 yılındaki revizeden sonra yapılan 2017 değerlendirmesi ile başlatmak gerekmektedir. *"Avrupa Komşuluk Politikası İncelemesinin Uygulanması Hakkında Rapor"* başlığını taşıyan belgede, Güney ve Doğu Komşuluklarındaki ikili ve çok taraflı iş birliklerinin özeti çıkarılmış, yapılan finansal ve sosyal destekler sıralanmıştır Giriş bölümünde AB'nin komşu ülkelerle ilişkilerinde, özellikle *"ekonomik kalkınma, istihdam edilebilirlik, genç istihdamı ve demokrasiyi teşvik etme, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına saygıyı koruma, etkin ve hesap verebilir kamu yönetimleri ve sivil toplum katılımı ile iyi yönetişim gibi konulara odaklanarak istikrarı ve direnci teşvik ettiğini"* vurgulanmaktadır. (European Commission, 2017: 1, **JOIN(2017) 18 final**) Bu belgenin içerdiği dört bin kırk beş kelime içerisinden kelime frekansı analizi yapılmış ve bin dört yüz kelimeye indirilmiştir. Yapılan özetin tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.4.1. 2017 Değerlendirme Belgesi Sözcük Frekans Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlamsal Karşılık	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
support	destek	94	2,32
cooperation	İş birliği	67	1,66
civil	sivil	63	1,56
Regional	bölgesel	63	1,56
partner	ortak	60	1,48
financial	finansal	52	1,29
South	Güney	51	1,26
Ukraine	Ukrayna	47	1,16
development	kalkınma	46	1,14
economic	ekonomik	43	1,06
migration	göç	41	1,01
priority	öncelik	38	0,94
security	güvenlik	35	0,87
Georgia	Gürcistan	34	0,84
Moldova	Moldova	34	0,84
Tunisia	Tunus	32	0,79
energy	enerji	31	0,77
coordination	koordinasyon	25	0,62
human	insani	24	0,59
Jordan	Ürdün	24	0,59

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2017 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission,

- Tabloya göre, "*Support*" (destek) kelimesi metinde en yüksek kullanım sayısına (%2,32) sahiptir. Bu kelime, metindeki hibeler, projeler, tarım desteği, finansal destek, reform ajandası, gençlik projeleri, stabilizasyon ve temel değerler gibi kavramları temsil etmektedir. Bu durum, AB'nin komşu ülkeleri desteklemesinin önemini vurgulamaktadır.

- "*Cooperation*" (iş birliği) kelimesi ise ikinci en sık kullanılan terimdir (%1,66). Bu kelime, metindeki iş birliği ve ortak çalışma konularının önemini yansıtmaktadır. Özellikle kurumlar, ülkeler veya topluluklar arasında gerçekleşen iş birliği ve dayanışma vurgulanmaktadır.

- "*Civil*" (sivil) kelimesi, "Sivil toplum" desteklerini ifade etmektedir. Metinde demokrasi, insan hakları ve siyasal katılım gibi konularda yerel iş birliğinin önemi vurgulanmıştır.

- "*Regional*" (bölgesel) terimi, ayrı bölgelerin yanı sıra "bölgesel kalkınma" veya "bölgesel iş birliği" gibi ifadelerde sıkça kullanılmaktadır. Bu durum, bölgesel iş birliği ve kalkınmanın metinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

- "Enerji", "göç" ve "güvenlik" gibi kelimeler, iş birliği alanlarını ve metinde önemli konuları ifade etmektedir. Bu kavramlar, enerji iş birliği, göç politikaları ve güvenlik konularının üzerinde durulduğunu göstermektedir. "Ukrayna", "Gürcistan", "Moldova", "Ürdün" ve "Tunus" gibi ülkeler, belgede özel olarak vurgulanan ülkelerdir. Enerji ve göç temaları bağlamında bu ülkelerin ön plana çıkması şaşırtıcı değildir.

- Kelime bulutu analizinde de destekler merkezde yer almaktadır. Bu desteklerin finansal kapsamı ikili anlaşmalar ve “iş” yatırımları vurgulanmıştır. "Financial" kelimesi, destekleme sürecinde finansal kaynakların önemini vurgulamaktadır. Bu kaynaklar, projelerin finansmanı ve sürdürülebilir kalkınma için kullanılmaktadır. "Fund" kelimesi ise, destekleme faaliyetlerinde kullanılan fonlara işaret etmektedir. Bu fonlar, projelerin hayata geçirilmesi, bölgesel kalkınma ve diğer destek alanlarında kullanılmaktadır.

Şekil 6.4.1. 2017 Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2017 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2017) 18 final)**

- Kelime bulutunda yer alan "*east*" ve "*south*" kelimeleri, metinde doğu ve güney bölgelerine odaklanıldığını göstermektedir. Bu bölgelerde desteklenen projeler ve programlar hakkında bilgi verilmektedir.

- "Development" kelimesi, desteklenen projelerin kalkınma odaklı olduğunu ve bölgesel kalkınmanın önemli bir hedef olduğunu göstermektedir. Bu projelerin ekonomik, sosyal veya alt yapısal kalkınmaya katkıda bulunması hedeflenmektedir.

- Belgede, destek ve iş birliği alanları dört başlık altında incelenmiştir:
    - İyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları
    - Stabilizasyon için ekonomik kalkınma
    - Güvenlik
    - Göç ve hareketlilik

Dayanıklılığı Güçlendirmek - Herkes için Sonuçlar Getiren Doğu Ortaklığı, 2020

2020 yılında Doğu Ortaklığı ülkelerine yönelik olarak yeni bir vizyon belgesi yayımlanmıştır. Belgenin başlığında "herkes için" gelecek sonuçlar vurgulanmaktadır. Buradan bu yeni vizyonun gerek AB gerekse AKP/ENP ülkeleri için önemli bir kırılmaya işaret ettiğini görmekteyiz. Belgede, 2017 Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde alınan "2020 2020 için 20 Hedef" çerçevesine vurgu yapılmıştır. Söz konusu girişiminin toplum için somut sonuçlar ürettiğini ve öncelikli alanlarda fark yarattığını belirtilmektedir. Bu girişim, daha güçlü bir ekonomi, daha güçlü bir bağlantı ve daha güçlü bir toplum için hedefler belirlemekte ve bu alanlarda ilerlemeler kaydetmektedir (European Commission, 2020: 2, **JOIN(2020) 7 final**). Aşağıdaki tablo, 2020 hedeflerini özetlemektedir:

Tablo 6.4.2. 2020 İçin 2020 Hedef – Doğu Ortaklığı

KESİŞEN SONUÇLAR	**AMAÇLAR**
1	Sivil toplum kuruluşlarıyla daha fazla etkileşim
2	Cinsiyet eşitliğini ve ayrımcılık olmamasını artırmak
3	Stratejik iletişimi güçlendirmek ve medyanın çoğulluğunu ve bağımsızlığını desteklemek
DAHA GÜÇLÜ EKONOMİ	**AMAÇLAR**
4	Yatırım ve iş ortamını iyileştirmek ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOİ) büyüme potansiyelini açığa çıkarmak
5	Finansa ve finansal altyapıya erişimdeki açıkları gidermek
6	Yerel ve bölgesel düzeyde yeni iş fırsatları yaratmak
7	Dijital pazarları uyumlaştırmak
8	Ortak ülkeler ve AB arasında bölgesel ticareti desteklemek

DAHA GÜÇLÜ YÖNETİŞİM	AMAÇLAR
9	Hukukun üstünlüğünü ve yolsuzlukla mücadele mekanizmalarını güçlendirmek
10	Temel yargı reformlarının uygulanmasını desteklemek
11	Kamu yönetimi reformunun uygulanmasını desteklemek
12	Daha güçlü güvenlik iş birliği
DAHA GÜÇLÜ BAĞLANTI	**AMAÇLAR**
13	TEN-T çekirdek ağlarını genişletmek, ulaşım
14	Enerji arz güvenliğini artırmak
15	Enerji verimliliğini ve yenilenebilir enerji kullanımını artırmak; sera gazı emisyonlarını azaltmak
16	Çevreyi ve iklim değişikliğine uyum sağlamayı desteklemek
DAHA GÜÇLÜ TOPLUM	**AMAÇLAR**
17	Vize Serbestleştirme Diyalogları ve İnsan Hareketliliği Ortaklıklarında ilerleme
18	Gençlerin becerilerine, girişimciliğe ve istihdam edilebilirliğe yatırımı güçlendirmek
19	Doğu Ortaklığı Avrupa Okulu kurmak
20	Doğu Ortaklığı ve AB araştırma ve yenilik sistemlerini ve programlarını entegre etmek

Kaynak: Council of the European Union, Brussels, "Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit" 24.11. 2017, **14821/17**

Amaçlar dört ana kategori altında toplanmıştır: daha güçlü ekonomi, daha güçlü yönetişim, daha güçlü bağlantı ve daha güçlü toplum. Daha güçlü ekonomi hedefleri arasında yatırım ve iş ortamının iyileştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyüme potansiyelinin açığa çıkarılması, finansal altyapıya erişimdeki açıkların giderilmesi ve bölgesel ticareti desteklemek yer almaktadır. Daha güçlü yönetişim hedefleri arasında hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, yolsuzlukla mücadele mekanizmalarının güçlendirilmesi, kamu yönetimi reformunun desteklenmesi ve güvenlik iş birliğinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Daha güçlü bağlantı hedefleri arasında ulaşımın geliştirilmesi, enerji arz güvenliğinin artırılması, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, çevreye ve iklim değişikliğine uyum sağlanması desteklenmektedir. Daha güçlü toplum hedefleri arasında vize serbestleştirme diyalogları ve insan hareketliliği ortaklıklarında ilerleme, gençlerin becerilerine ve istihdam edilebilirliğine yatırım yapılması, Doğu Ortaklığı Avrupa Okulu'nun kurulması ve Doğu Ortaklığı ile AB araştırma ve yenilik sistemlerinin entegrasyonu yer almaktadır. Bu hedefler, Doğu Ortaklığı'nın farklı alanlarda somut sonuçlar elde etme ve toplum için olumlu etkiler yaratma çabalarını yansıtmaktadır.

2020 Doğu Ortaklığı Belgesi'nde, 2020'den sonraki uzun vadeli Doğu Ortaklığı politika hedefleri üzerinde AB, üye devletler ve partner ülkelerin aşağıdaki alanlarda birlikte çalışacakları belirtilmiştir (European Commission, 2020:**JOIN(2020) 7 final**).

- *"Dayanıklı, sürdürülebilir ve bütünleşik ekonomiler için birlikte çalışmak;*
- *Sorumlu kurumlar, hukukun üstünlüğü ve güvenlik için birlikte çalışmak;*
- *Çevresel ve iklim dayanıklılığa yönelik birlikte çalışmak;*
- *Dayanıklı bir dijital dönüşüm için birlikte çalışmak;*
- *Dayanıklı, adil ve kapsayıcı toplumlar için birlikte çalışmak.*"

2020 belgesinin sözcük frekansı analizi çıkartıldığında toplam üç bin üç yüz otuz bir sözcükten bağlamsal olarak uyumlu bin yüz dört kelime indirgenmiştir. Bunlardan en sık kullanılanlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 6.4.3. 2020 Doğu Ortaklığı Belgesi Sözcük Frekans Analizi

Orijinal Sözcük	Bağlam	Kullanım Sayısı	Frekans (%)
partner	ortak	156	5,04
support	destek	91	2,94
society	toplum(sal)	79	2,55
economic	ekonomik	69	2,23
green	yeşil / çevresel	42	1,36
development	kalkınma	41	1,33
cooperation	İş birliği	36	1,16
sustainable	sürdürülebilir	34	1,10
energy	enerji	29	0,94
investment	yatırım	28	0,90
region	bölge	26	0,84
digital	dijitalleşme	25	0,81
trade	ticaret	21	0,68
priority	öncelik	20	0,65

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2020 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2020) 7 final**).

- "Ortak" kelimesi en sık kullanılan sözcük olarak öne çıkmaktadır ve toplam kullanımın %5,04'ünü oluşturmaktadır. Bu, ortaklık ve iş birliği kavramlarının önemli olduğunu göstermektedir.

- "Destek" kelimesi de yaygın olarak kullanılmaktadır ve toplam kullanımın %2,94'ünü oluşturmaktadır. Metindeki anlamı ile yapılan ekonomik destekleri belirtmektedir. "Toplum" kelimesi, toplam kullanımın %2,55'ini oluşturarak sıkça geçen diğer bir kavramdır. Sivil toplum iş birliklerine vurgu yapılmaktadır.

- "Ekonomik", "kalkınma", "sürdürülebilir" ve "enerji" gibi kavramlar da belirli bir sıklıkta kullanılmaktadır. Yeni iş birliği alanları arasında kalkınma, sürdürülebilirlik ve enerji konularının önemli olduğunu göstermektedir. "Dijital", "ticaret" ve "öncelik" gibi kavramlar ise daha düşük frekanslarda kullanılmaktadır, ancak yine de belirli bir öneme sahip olduklarını görülmektedir.

- Belgede, ortak hedeflere birlikte ulaşılacağı belirtilse de AB ortaklarının yeterli altyapısal güce sahip olmadığını kabul etmekte ve kendi belirlediği standartlara ulaşması için yardım fonları oluşturmaktadır.

Şekil 6.4.2. 2020 Doğu Ortaklığı Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak: Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2020 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2020) 7 final**).

- Kelime bulutu analizinde de desteklerin, ekonomik yatırımların ve iş birliklerinin önemli bir yer kapladığı görülmektedir.

- Yerel yatırımlar, altyapı yardımları ve inovasyon yine ekonomik ve sosyal kalkınmayla yakından ilgilidir. Özellikle sivil toplumun güçlendirilmesi ve gençlerin istihdamı bu projelerde önemli bir rol oynamaktadır.

Güney Komşulukla Yenilenen Ortaklık: Akdeniz için Yeni Bir Gündem – 2021

9 Şubat 2021 tarihinde Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilci, Güney Komşuluk ile Yenilenmiş Bir Ortaklık konusunda Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e yönelik ortak bir iletişimi kabul etti. 19 Nisan 2021 tarihinde Konsey, halkının yararına olan bölgenin ekonomik potansiyelini açığa çıkarmak ve *'ortak zorlukları ele almak'* amacıyla yenilenmiş ortaklığı onayladı. Politika belgesinin başlığı ve içeriği oldukça iddialıdır öte yandan yeni bir ajanda vaat etmediği konusunda eleştiriler bulunmaktadır. Mark Furness'e göre özellikle komşu ülkelerde AB'nin teşvik ettiği reform türleri, AB'nin sunmaya hazır olduğu teşvikler ve AB'nin kendi ilkeleri için gerektiğinde "nasıl dik duracağı" konusunda risklerin vurgulandığı bir geçişe vurgu yapmaktadır (Furness, 23.02.2021, ETTG).

Nitekim belgenin başlangıcında, Güney Komşuluğu'nun geri kalmışlığına ve beklentileri karşılayamadığına vurgu yapılmıştır. Bölgenin genel durumu aşağıdaki gibi özetlenmiştir (European Commission, 2021: 1 , **JOIN(2021) 2 final**)

> *"Güney Komşuluk'ta ekonomik büyüme demografik büyümeye ayak uyduramamıştır. Bölge dünyadaki bölgesel ekonomik entegrasyon seviyelerinin en düşüklerinden birine sahiptir. Sürdürülemez doğal kaynak kullanımı ve iklim değişikliği su, gıda ve enerji erişimini tehdit etmekte, çölleşmeyi ve biyoçeşitlilik kaybını hızlandırmakta ve hayatları ve geçim kaynaklarını tehdit etmektedir. Önemli ekonomik ve cinsiyet eşitsizlikleri devam etmekte ve hükümetler günümüz gençlerinin beklentilerini karşılamakta zorlanmaktadır."*

Bu metinden anlaşıldığı üzere AB'nin Barselona Süreci'nden itibaren yirmi beş yılı aşkın süredir yürüttüğü Akdeniz İlişkileri açıkça başarısızlığa uğramıştır. Öte yandan konu ile ilgili Birlik'in hataları dile getirilmemekte, yeşil dönüşüm dijitalleşme gibi yepyeni kavramlarla zaten az gelişmiş olan bölgeye yeni politika çerçeveleri dayatılmaktadır. Aşağıdaki tabloda, politikada ön plana çıkan alanların kelime frekansı analizi yapılmıştır. Analiz edilen üç bin yüz yetmiş üç kelime, bin iki yüz altmış kelimeye düşürülmüştür.

Tablo 6.4.4. 2021 Güney Komşuluğu Belgesi Sözcük Frekans Analizi

Orijinal Sözcük	**Bağlamsal Karşılık**	**Kullanım Sayısı**	**Frekans (%)**
development	Sürdürülebilir Kalkınma	140	4,41
region	bölge	90	2,84
support	Destek	86	2,71
priority	Öncelikler (Dijitalleşme, Yeşin Dönüşüm)	85	2,68
Mediterranean	Akdeniz	78	2,46
security	Güvenlik	36	1,13
international	Uluslararası Standartlar	31	0,98
migration	Göç	29	0,91
investment	Yatırımlar	24	0,76
financial	Finansal Destekler	23	0,72

Kaynak: Tablo, MAXQDA Analytics Programında 2008 Komisyon belgesinin sözcük frekansı analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2021) 2 final**)

- Metnin temel odak noktasının sürdürülebilir kalkınmadır. Metindeki kalkınma tartışmaları ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları içermekte ve bölgeye yönelik kalkınma stratejilerine vurgu yapmaktadır.

- Bölgesel iş birliği bir diğer önemli noktadır. Metindeki tartışmalar, bölgedeki güvenlik ihtiyacını da vurgulamaktadır. Özellikle Libya'da BM Güçleri ile ortak hareket ederek bölgesel istikrarın sağlanması konusuna değinilmektedir.

- AB'nin "destekleri" olası politik, ekonomik ve sosyal girişimlerin başarısı için gereklidir. Bu destek, finansal kaynaklar, teknik yardım veya kurumsal iş birliği gibi farklı şekillerde sağlanmaktadır.

- Yeni politika belgesinin öncelikli alanları dijitalleşme ve yeşil dönüşümdür. *"Yeni Gündem, sürdürülebilir kalkınma için 2030 Ajandası, Paris Anlaşması ve Avrupa Yeşil Anlaşması tarafından yönlendirilen yeşil, dijital, dirençli ve adil bir iyileşmeyi hedeflemektedir. "* (European Commission, 2021: 2, **JOIN(2021) 2 final)**

- Güvenlik, terörizm, göç, sınırların korunması veya istikrarsızlık gibi bir dizi konuyu içermektedir. "Barış ve Güvenlik" adına ayrı bir başlık açılmış ve Sahra Altı Afrika'da da güvenliğin sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Uluslararası hukuk ve normlar çerçevesinde, güvenlik ve barışı sağlamak üzerine hareket edileceği belirtilmiştir.

- Kelime bulutu analizine bakıldığında; öncelikli alanlar çerçevesinde ekonomik kalkınma ve finansal desteklere önem verildiği görülmektedir. Ayrıca Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlar konusunda da destek vaadi verilmektedir.

Şekil 6.4.3 2021.Güney Komşuluğu Belgesi Kelime Bulutu Analizi

Kaynak : Şekil, MAXQDA Analytics Programında 2021 Komisyon Belgesinin kelime bulutu analizine tabi tutulması ile oluşturulmuştur (European Commission, **JOIN(2021) 2 final**

7. SONUÇ

Avrupa Birliği'nin (AB) Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy, AKP/ENP) kapsamında aktörlüğünü sorgulayan bu tez çalışması, hem *"AB'nin aktörlük literatürüne*" hem de *"AKP/ENP literatürüne"* katkı sağlamak motivasyonları ile başlamıştır. Çalışmaya başlamadan önce AB'nin aktörlük literatürü incelenmiş *ve "Liberal Aktör"* tanımlamasının Wolfgang Wagner'in Ortak Pazar Araştırmaları Dergisi'nde *(Journal of Common Market Studies)* yayımlanan makalesinde ilk kez bütüncül bir kavram olarak ele alındığı görülmüştür (Wagner, 2017). Dolayısıyla bu makalenin tezin ilk kıvılcımını yakan bir referans noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Wagner'in ifadesiyle *"AB politikaları doğrudan bir dizi temel liberal normdan kaynaklanmaz. Normlar, bir dizi politik mücadelenin sonucudur."* (2017: 1406). Normların temel evrensel değerlerin yanı sıra politik mücadelelerin sonucu olduğu fikrinden hareketle, AB'nin politika araçlarını inşa ederken, Birlik olarak kendi bütünlüğünü, çeşitli organlarını, üye devletleri ve üçüncü ülkeleri göz önünde bulundurduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle, çalışmanın başlangıç noktasında AB'nin kendi varlığı, çıkarları ve politika çerçeveleri göz önünde bulundurarak, uluslararası politikadaki aktörlüğünün nasıl tanımlandığı incelenmiştir. Literatürdeki farklı aktörlük tanımlamalarının verdiği bilgiler ve *"liberal bir Avrupa"* düşüncesinden hareketle, AKP/ENP, AB'nin Liberal Aktörlüğünü kanıtlamak üzere inceleme alanı olarak seçilmiştir. AKP/ENP resmi dokümanları incelenirken, AB'nin prensipleri, politik duruşu, jeopolitik gelişmelere karşı tepkileri gibi AB'yi tanımlayan faktörler göz önünde bulundurulmuştur. Böylece gerek AB'nin gerekse AKP/ENP'nin dönemsel olarak değişimleri irdelenmiştir.

Araştırma hedeflerine ulaşmak üzere yararlanılan Gömülü Teori'de, temel çıktı isminden de anlaşılacağı üzere "teori"dir. Teori *substantive* (maddi) ve formal teori olarak ikiye ayrılmaktadır. Substantive Teori, incelenen bir fenomenin teorik yorumlaması veya açıklamasıdır. Araştırmacı tarafından toplanan verilere dayanarak bir konuyu soyutlar veya temellendirir. Formal Teori ise çok daha cesur bit meydan okumadır. Formal teoride üzerinde doğrulanmış, genelleştirilebilir sonuçlara ulaşılır veya doğrulanmış ampirik teorileri temel aksiyonlar önerilir. Bir teori ne kadar çok vakaya uygulanabilirse, formal olmaya o kadar çok yaklaşır. Bu bağlamda, Araştırmada ele alınan AKP/ENP, AB'nin Liberal Aktörlüğü üzerine *substantive* (maddi) bir teori oluşturmuştur. Zira AKP/ENP, AB'nin *sui generis* karakterine

ayna tutmakla beraber AB'nin aktörlüğü üzerine de fikirsel çerçeve oluşturmamızı sağlayacak bir alandır. Araştırma süresince oluşturulan hipotezlerle birlikte, Wagner'in tanımının ötesinde bir "Liberal Aktör" tanımlamasına geçmek hedeflenmiştir. Gerek nicel gerekse nitel yöntemlerle segmentlere ayrılan AKP/ENP politika belgeleri, keşfedici bir yaklaşımla incelenmiş; Gömülü Teori yaklaşımının temelleri de göz önünde bulundurularak temalara ayrılmıştır. Bulgular başlığı altında, tüm veri analizinin sonuçları açıklanmış ve bir *substantive teori* olarak "Liberal Aktör AB" hipotezlerle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Değerlendirme başlığı altında ise tezin değerlendirilmesine ve gelecek araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Bulgular

AB ne kadar özgün bir kurumsa politika belgeleri ve stratejileri de o kadar özgündür. Komşuluk politikasının özel durumu ise, genel olarak genişleme vaadi içermeden komşu ülkeler üzerinde dönüştürücü politikalar uygulaması idi. Öte yandan politikanın doğası gereği uluslararası gelişmelerden sık sık etkilendiği ve Birliğin dış politikalarının da canlı bir organizma gibi evrim geçirdiği gözlemlenmektedir. Güncel olarak bunun en önemli örneği, Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın üyelik başvurularıdır. AKP/ENP, üyelik olmadan ikili ilişkileri vaat etmek üzerine kurgulanmıştı. AB'nin genişlemesi ihtimalini Rusya'ya açıktan göstermesi, hem normlarla kurmaya çalıştığı iyi komşuluk ilişkisinin pragmatik dönüşümünü göstermekte hem de normatif / yumuşak güç araçlarının tehdit aracı haline gelebileceğini göstermektedir. Bu nedenle "süreç takibi" yapmak üzere, yer – zaman – uygulama şekil ve bunun sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır. AB'nin "Liberal Aktörlüğünü" ortaya çıkarmak üzere yapılan doküman analizlerinde, AB'nin politika uygulayıcıları ve jeopolitik gelişmelere verdiği yanıtlar da göz önünde bulundurularak bir "Koşulsal Matris" tablosu oluşturulmuştur. Koşulsal matrisin araştırma çıktıları açısından önemi, "keşif odaklı" okumaya imkan sağlamasıdır. Keşif odaklı okuma, çıkarım, teorik örnekleme ve sürekli karşılaştırmalı analiz kullanarak belirli kalıpları ortaya çıkarmaktadır (Glaser ve Strauss, 1967).

Koşulsal Matris Tablosu, AB'nin farklı dönemlerdeki politika eylemlerini, belirli bölgelerdeki uygulayıcıları ve bu eylemlerin nedenlerini, yöntemlerini ve sonuçlarını göstermektedir. AKP/ENP'nin zamanla nasıl evrildiği ve değişen ihtiyaçlara nasıl uyum sağladığı da göz önüne serilmektedir:

Tablo 7.1. AB'nin AKP / ENP Çerçevesindeki Politikalarının Koşulsal Matrisi

Olay/ Dönem	Uygulayıcı	Yer	Neden	Nasıl	Sonuçlar
Genişleme Dalgası 2004 - 2008	Avrupa Komisyonu	AB Sınırları	Yeni Komşular, Fırsatlar ve Tehditler	Politika Belgesi, Teknokratik Planlar	Komşuları Belirlemek, İşbirliği Alanları Oluşturmak Yol haritası belirlemek üzere aksiyon planları oluşturmak, Rusya ile gerilim
Bir Güç Olarak Yerini Belirleme 2008	Fransa , Avrupa Komisyonu	AB Fransa Akdeniz	AB Liderliği, Göç Güvenliği, Ticari İlişkiler	Üye Ülke Girişimi Eski Politikayı Canlandırma, Kurumsal Yapı Oluşturmak	İşbirliği alanlarını genişletilmek
Sınır Güvenliği; 2008-2009	Polonya, İsveç, Avrupa Komisyonu	AB Polonya Doğu Ortaklığı	Rusya Tehdidi	Üye Ülke Girişimi, Özel Politikalar	İç Pazara Erişim, Enerji Güvenliği
Jeopolitik Gelişmeler 2011	Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, AB Dış İlişkiler Servisi	AB Kuzey Afrika - Ortadoğu	Arap Baharı Göç Güvenliği	Politikanın Revizyonu	Farklılaştırılmış Yaklaşım

Politikada İvme İhtiyacı 2015	Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, AB Dış İlişkiler Servisi	AB AKP/ENP Ülkeleri	Ukrayna'daki Sorunlar (Euromaidan, Kırım'ın İlhakı), Arap Ayaklanmaları Sonrası İstikrarsızlık, Yeni bir vizyon gerekliliği	Danışma Görüşmeleri, Politika Revizyonu	Sivil Toplumun Güçlendirilmesi Alt Yapı Yardımları, İkili İlişkilerin Güçlendirilmesi
Gelecek Vizyonu 2020 - 2021	Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, AB Dış İlişkiler Servisi	AB Doğu Ortaklığı Güney Komşuluğu	Değişen İhtiyaçlar, Esneklik Vizyonu, Pandemi	Danışma Görüşmeleri, Geleceğe Dönük Planlar, "Final" kararlar	Hukuki Reformlar, Dijital Dönüşüm ve Yeşil Ekonomi Planları,

Kaynak: Tablo yazar tarafından analiz edilen belgeler ile özgün olarak oluşturulmuştur.

Tablo dönemsel olarak incelendiğinde aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

Genişleme Dalgası (2004-2008): Bu dönemde Avrupa Komisyonu, genişleme dalgası karşısında yeni bir politika girişimi ile yola çıkmış ve zamanla bu politikanın uygulanması için araçlar geliştirmiştir. Avrupa Komisyonu, politika belgeleri ve teknokratik planlarla hareket etmiş, komşu ülkelerin belirlenmesi ve iş birliği alanlarının oluşturulması için aksiyon planları oluşturmuştur. Ayrıca, Rusya ile olan ilişkilerin geliştirilmesine de önem verilmiştir. Bu dönemdeki eylemler sonucunda AKP/ENP'nin iş birliği alanları belirlenmiş ve yol haritaları oluşturulmuştur.

Bir Güç Olarak Yerini Belirleme (2008): 2008 yılında Fransa ve Avrupa Komisyonu liderliğinde, AB'nin güçlü bir aktör olarak konumunu belirleme amacı güdülmüştür. Bu dönemde Fransa'nın önderliğinde Akdeniz politikası canlandırılmış, kurumsal yapılar oluşturulmuş ve iş birliği alanları genişletilmiştir.

Sınır Güvenliği (2008 - 2009): 2009 yılında Polonya, İsveç ve Avrupa Komisyonu, AB'nin sınır güvenliğini artırmak için çeşitli eylemler gerçekleştirmiştir. Rusya'nın tehdidi bu dönemde önemli bir faktör olmuştur. Üye ülkelerin girişimiyle özel politikalar uygulanmış, iç pazara erişim ve enerji güvenliği sağlanmıştır. Bu eylemler sonucunda AB, sınır güvenliğini artırmış, Rusya tehdidine karşı özel politikalar geliştirmiştir.

Jeopolitik Gelişmeler (2011): 2011 yılında Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, AB Dış İlişkiler Servisi iş birliğiyle jeopolitik gelişmeler karşısında, AKP güçlendirilmiştir. Dönemin hızlandırılmasında Arap ayaklanmaları ve göç güvenliği önemli nedenler arasında yer almaktadır. Politikanın revizyonu ve farklılaştırılmış yaklaşım, bu süreçte izlenen stratejilerdir.

Politika'da İvme Yaratma İhtiyacı (2015): Bu dönemde Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı tarafından yürütülen AB Dış İlişkiler Servisi, AB'nin AKP ülkeleriyle ilgili politikalarında bir başarısızlık yaşamıştır. Ukrayna'da yaşanan Euromaidan olayları ve Kırım'ın ilhakı gibi sorunlar, Arap ayaklanmalarının ardından ortaya çıkan istikrarsızlık bu dönemde önemli faktörler olmuştur. Bu sorunlara çözüm bulmak için danışma görüşmeleri yapılmış ve politikalar revize edilmeye çalışılmıştır. Eylemler arasında sivil toplumun güçlendirilmesi ve alt yapı yardımları gibi önlemler alınmış, aynı zamanda ikili ilişkilerin güçlendirilmesine odaklanılmıştır.

Gelecek Vizyonu (2020-2021): Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı, AB Dış İlişkiler Servisi tarafından AB/Doğu Ortaklığı/Güney Komşuluğu bölgelerinde gerçekleştirilen bu dönemde, değişen ihtiyaçlar, esneklik vizyonu ve pandemi gibi faktörler dikkate alınmıştır. Danışma

görüşmeleri, geleceğe dönük planlar ve "final" kararlar yapılmıştır. Hukuki reformlar, dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi planları gibi önlemler hayata geçirilmiştir.

Koşulsal Matris, AKP/ENP'nin dönemsel olarak değişim ve dönüşüm gösterdiğini, farklı gündemlere sahip olabileceğini göstermektedir. Ancak bölgesel ayrımlar, iş birliği, güvenliğin sağlanması ve temel değerlere olan bağlılık gibi konularda devamlılık gözlenmektedir. Bu durumda, AB'nin AKP/ENP aracılığıyla bir değişim yarattığı, dolayısıyla aktör olarak hareket ettiği görülmektedir.

Yapılan tematik incelemeler sonucunda, AB'nin "Liberal Bir Aktör" olarak evrensel değerleri ön planda tuttuğu ve komşu coğrafyasında bu değerleri yaymak üzere çalışma alanları oluşturduğu görülmüştür. Öte yandan, bu politikaların eşitlik ilkesine dayanmadığı, AB'nin "partner" ülkelerine karşı bir üstünlüğü olduğu görülmüştür. Söz konusu üstünlüğün dönemsel değişimlere hizmet ettiği ve aktörlüğün gelişip dönüştüğü düşünüldüğünde; liberal aktörlüğün sürekli değişen ve gelişen aktörlük tanımlamalarına cevap verebileceği saptanmıştır. Liberal aktörlüğü tanımlamak üzere oluşturulan hipotezler tek tek incelenmiş ve bazı hipotezlerin doğruluğu kanıtlanırken bazılarının kanıtlanamadığı görülmüştür. Tüm bu hipotezler ayrı ayrı açıklanmadan önce aşağıdaki özet tabloda, doğrulanan ve yanlışlanan hipotezler gösterilmektedir.

Tablo 7.2. Liberal Aktörlük Tanımlaması Hipotezleri

Hipotez	**Sonuç**
H1: Evrensel Değerler	Doğrulandı
H2: Serbest Piyasa	Doğrulanmadı
H3: Eşitlik İlkesi	Doğrulanmadı
H4: Dönemsel Değişim	Doğrulandı
H5:Geleneksel Aktörlüğü Aşma	Doğrulandı

Kaynak: Tablo yazar tarafından analiz edilen belgelerin sonucunu özetlemek amacıyla özgün olarak oluşturulmuştur.

H1: AB yayımladığı belgelerde, evrensel değerlere vurgu yapmakta ve liberalizmin siyasal yönünün temsilcisi olarak hareket etmektedir:

- Avrupa Birliği'nin yayımladığı dış politika belgeleri, evrensel değerlere büyük bir vurgu yapmaktadır. Bu belgeler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi temel değerleri içermekte ve bu değerleri koruma ve teşvik etme amacını taşımaktadır. Bu vurgu, Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkilerde değer temelli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

- AKP / ENP belgelerinde ortaya konan "Değerler" temasına baktığımızda; ortak sahip çıkma ilkesine dayanarak demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi temaların önem kazandığı görülmektedir. Bu tema esasında AKP/ENP'den önce, 1995 yılında yayımlanan Barselona Deklerasyonu'nda bile görülmektedir.

- Değerler konusu, normatif ya da sivil güç tanımlamalarından beri AB'nin norm ihracı yarışında olduğu ve aktörlüğünü bu şekilde tanımladığı iddiası ile ilişkilidir. İncelenen belgelerde, "evrensel" değerlerin, ortak çıkarlara hizmet ettiğinin vurgulandığı görülmüştür. Bu, AB'nin sadece kendisini değil, uluslararası toplumu da daha istikrarlı ve demokratik bir dünyaya taşıma çabasını yansıtmaktadır.

- Bu çalışmada, yalnızca Komisyon belgeleri incelendiği için üye ülkelerin çıkarları göz önünde bulundurulmamıştır. Komisyon'un tüm ikili ilişkilerin çerçevesini belirleme ya da üye ülkelerin davranışlarını değiştirme gibi bir yetkisi yoktur. Ancak "nötr" bir dille yazılan bu belgelerde, değişen ve dönüşen ihtiyaçlara göre yenilenme eğilimi görülmüştür. Bu yenilenmeler Birlik'in diğer dış politika hedefleri ile paralel ilerlemektedir.

Hipotez 2: AB, AKP/ENP çerçevesinde serbest piyasa ekonomisini temsil eden liberalizme uygun davranmaktadır:

- Tezin bir diğer bulgusu, AKP/ENP'de tekrarlanan "Partnerlik", "Bölgeselleşme", "Sınırlar" temalarıdır. Partnerlik teması eşit ortaklıktan ziyade, komşu ülkelere yapılan yardımları, destekleri, ikili ticari anlaşmaları içermektedir.

- AKP/ENP belgelerinde serbest piyasa ekonomisini ve tek pazara katılımı temsil eden bulgular, tam anlamıyla ekonomik liberalizme uygun değildir. Öncelikle, bu ekonomik alana katılım koşulsallık ilkesine bağlanmıştır. Serbest ticaretin kurulması, mobilitenin sağlanması ve pozitif toplamlı çıkar, sıkı kurallara bağlı olduğu için "görünmez el" devre dışı kalmaktadır.

- Ayrıca, AB'nin dijitalleşme ve yeşil dönüşüm gibi alanlarda sıkı regülasyonlar planladığı görülmektedir. Bu, AB'nin ekonomik liberalizmi sadece serbest piyasa ekonomisine indirgeyerek benimsemediğini göstermektedir. EKP/ENP çerçevesinde, AB'nin kendi müktesebatını komşu ülkelere de uygulamaya çalıştığı görülmektedir.

- Analizlerde ortaya çıkan bir diğer tema olan bölgesellik konusu hem coğrafi stabiliteyi hem de bölgesel kalkınmayı kapsamaktadır. Güney Bölgesi'nin çoğunlukla Akdeniz ile aynı anlamda kullanıldığı ve Libya, Suriye gibi "failed" devletlerin Güney Komşuluğu çerçevesinde yalnızca kısıtlı yardımlardan yararlandıkları görülmektedir. Doğu Komşuluğu'nda ise Rusya'nın etki alanında bulunan ve coğrafi olarak AB'ye daha yakın olan Ukrayna, Moldova ve Belarus'un Güney Kafkasya'dan daha sık anılmaktadır. Sınırların korunması ve yasadışı göçün engellenmesi konularının, AKP/ ENP'nin başlangıcından beri temel kaygı olduğu görülmektedir.

- Bu bulgular, AB'nin AKP/ENP çerçevesinde serbest piyasa ekonomisini temsil eden liberalizme uygun davranışlarını belirli koşullar altında benimsediğini göstermektedir.

Ayrıca, bölgesel işbirliği, sınırların güvenliği ve coğrafi stabilite gibi faktörlerin AB'nin dış politika stratejilerinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

H3: AB'nin liberal politikaları, eşitlik ilkesine dayanmaktadır:

- Bir önceki hipotezde de belirtildiği üzere, AKP/ENP kapsamında ortaya çıkan partnerlik teması, eşitler arası ilişkiyi temsil etmemektedir. AB'nin kural koyucu ve bu kuralları uygulayıcı üstün doğası, "orak sahiplenme" ilkesi ile tezat oluşturmaktadır. Bu durum, AB'nin dış politika alanında üstünlüğünü sürdürmeyi amaçladığını ve eşitlik ilkesini sadece belirli koşullar altında benimsediğini göstermektedir.

- Çatışma çözümü, sürdürülebilir kalkınma ve komşu ülkelerin "ilerlemesi" gibi konularda AB sorumluluk almaktadır. Bu durum, AB'nin gerek ekonomik gerekse teknolojik olarak üstün olduğunu göstermektedir. Söz konusu üstünlük, AB'nin liberal politikalarını desteklemek için kendi kapasitesini etkili bir şekilde kullanmasını sağlamaktadır.

- Politikada karşımıza çıkan "Güvenlik" ve "Sınır" temalarında, AB'nin değerlerinin yanı sıra çıkarlarını da ön planda tuttuğu; eşitlik ilkesinden ziyade yasa dışı göçe karşı sarsılmaz bir kale oluşturduğunu göstermektedir (Beauguitte vd., 2015, 860 - 861). Güvenlik olgusunun vurgulanması ile komşu ülkeler "istikrarsız" ve "ön görülemez" bir çerçeveye itilmiştir. Bu durumun önüne geçmek içinse AB ajansları aracılığıyla komşu ülkelere "destek" verilmesi ön görülmüştür. Böylece AB üstünlüğünü partnerlerine karşı tekrar göstermiştir.

- Bu bulgular, AB'nin liberal politikalarının eşitlik ilkesine dayandığını, ancak bu ilkenin belirli koşullar ve çıkarlar altında uygulandığını detaylı bir şekilde göstermektedir. AB'nin dış politika stratejilerinde üstünlük, güvenlik ve istikrarın ön planda olduğu görülmektedir. Bu, AB'nin uluslararası ilişkilerde etkin bir aktör olarak hareket etme amacını yansıtmaktadır.

H4: AB'nin aktörlüğünün niteliği, AKP/ENP çerçevesinde dönemsel olarak değişim göstermektedir:

AKP/ENP'nin dönemsel ve bölgesel ayrımlarının değerlendirildiği aşağıdaki tablolarda da politikaların gelişim süreçleri ve partner ülkelere sağladığı faydalar özetlenmiştir. Nicel ve nitel analizler sonucunda, ortak ülkelerle yapılan bölgesel iş birliklerinin "ekonomik destek", "AB politik ajandasının yayılması" ve bölgelerdeki gelişmeyi sağlamak için yerel güçlerle yani "sivil toplum" ile ilişkilerin geliştirilmesi başlıklarında toplandığı görülmüştür.

Tablo 7.3. 2003 – 2011 AB Bölgesel Politikaları

AB Girişimleri	Faydalanıcılar	Teşvikler
Avrupa Komşuluk Politikası: 2003 – 2011 Arası Dönem	Ukrayna, Moldova, Belarus, Rusya, Cezayir, Filistin Otoritesi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Suriye, Tunus	- Ekonomik iş birliği – ortak pazara katılım, - Uluslararası ticarete katılımın desteklenmesi (DTÖ üyeliği), - Ortak tehditlere karşı güvenlik iş birliği, - Çatışmanın önlenmesi - Enerji ulaşım ve telekomünikasyon ağının geliştirilmesi, İnsan haklarını teşvik etmek, kültürel iş birliğini artırmak ve karşılıklı anlayışı geliştirmek - Finansal Destek
Karadeniz Sinerjisi 2007	Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye	- Alternatif enerji kaynaklarının araştırılması - Enerji transitinin güvenliği için fizibilite çalışması - Denizcilik ve balıkçılık alanlarında iş birliği - Ticaretin "liberalleşmesi", tüm bölge ülkelerinin DTÖ üyeliği - Eğitim ve Araştırma Ağlarının kurulması - AKP/ ENP'nin güçlendirilmesi ve bölgedeki 5 AKP/ENP üyesi ile ikili anlaşmaların tamamlanması - Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kurulumu

Akdeniz için Birlik 2008	AB, Türkiye, İsrail, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Monako, Karadağ, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin, Suriye Tunus	- Avro - Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Fonu - Avrupa Komşuluk Aracı - Kurumsal İşbirliği - Sivil Toplum Destekleyici Projeler
Doğu Ortaklığı Girişimi 2008	Ukrayna, Moldova, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan,	- Ticaret Anlaşmaları Müzakereleri - Sivil Toplum Destekleyici Projeler - Avrupa Komşuluk Aracı - Yatırımlar için uluslararası kuruluşların teşviki

Kaynak: Tablo yazar tarafından analiz edilen belgeler ile özgün olarak oluşturulmuştur.

- AKP/ENP'nin revizelerden önceki öncelikli alanları arasında ekonomik iş birliği, uluslararası ticarete katılımın desteklenmesi, güvenlik iş birliği, çatışmanın önlenmesi, enerji ulaşımı ve telekomünikasyon ağının geliştirilmesi, insan haklarının teşviki, kültürel iş birliğinin artırılması ve finansal destek gibi hedefler bulunmaktadır.

- Karadeniz Sinerjisi'nde alternatif enerji kaynaklarının araştırılması, enerji transit güvenliği, denizcilik ve balıkçılık alanlarında iş birliği, ticaretin liberalleştirilmesi, eğitim ve araştırma ağlarının kurulması, Akdeniz için Birlik ile ikili anlaşmaların tamamlanması gibi hedefler bulunmaktadır.

- Akdeniz için Birlik projesinde Barselona Süreci'nin devamı olarak Avro-Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Fonu, Avrupa Komşuluk Aracı, kurumsal iş birliği, sivil toplum destekleyici projeler gibi teşvikler bulunmaktadır: Doğu Ortaklığı Girişimi altında derin ve kapsamlı ticaret anlaşmaları, Avrupa Komşuluk Aracı, yatırımlar için uluslararası kuruluşların teşviki gibi.

- AKP/ENP revizyonlarından sonraki döneme gelindiğinde daha girift yapılar ve hedefler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle güvenlik ve istikrarın sağlanması için önerilen politikalar AB'nin küresel hedefleri doğrultusunda ilerlemektedir.

Tablo 7.4. 2011 – 2021 AB Bölgesel Politikaları

AB Girişimleri	Faydalanıcılar	Teşvikler
Avrupa Komşuluk Politikası - 2011	Ukrayna, Moldova, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Cezayir, Filistin Otoritesi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Suriye, Tunus	- "Derin Demokrasinin" desteklenmesi - Sosyal ve Ekonomik Kalkınmanın Desteklenmesi - Güvenlik İş Birliği'nin yeniden tanımlanması: o Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve diğer AB araçlarını birleştirerek kullanmak o Avrupa Komşuluk Politikası ortaklarıyla uluslararası platformlarda önemli güvenlik konularında ortak hareketi teşvik etmek - Ticari İlişkilerin Güçlendirilmesi - Göç ve Mobilite İş Birliği - Doğu Ortaklığının Güçlendirilmesi - Güney Akdeniz'de Demokrasi ve Ortak Refah için Ortaklık Kurma
Avrupa Komşuluk Politikası - 2015	Ukrayna, Moldova, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Cezayir, Filistin Otoritesi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Suriye, Tunus	- Komşuluk Bölgesi'ni daha istikrarlı hale getirmek - İyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlendirilmesi - Ekonomik Kalkınma: o Ticaret, ekonomik modernizasyon, genç istihdamı, o Ulaşım, Enerji Güvenliği, İklim - Güvenlik İş Birliği Reformu - Göç ve Mobilite İş Birliği - Finansal Yardımlarda "esneklik"
Doğu Ortaklığı Girişimi: 2020 Ötesi	Ukrayna, Moldova, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan	- 2020 hedeflerinin desteklenmesi - Finansal destekler - Sivil Toplumun Güçlendirilmesi
Güncellenmiş Güney Komşuluk Ortaklığı, 2021	Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus	- İkili ve çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi - Finansal Teşvikler - Yeşil Dönüşüm - Dijitalleşme

Kaynak: Tablo yazar tarafından analiz edilen belgeler ile özgün olarak oluşturulmuştur.

- 2011 – 2015 dönemlerinde derin demokrasinin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, güvenlik iş birliğinin yeniden tanımlanması, ticari ilişkilerin güçlendirilmesi, göç ve mobilite iş birliği gibi hedefler bulunmaktadır. Ayrıca 2015 döneminde komşuluk bölgesinin daha istikrarlı hale getirilmesi, iyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlendirilmesi, ekonomik kalkınma, güvenlik iş birliği reformu, göç ve mobilite iş birliği gibi ek hedefler belirlenmiştir.

- Doğu Ortaklığı Girişimi'nde, 2020 ve sonrası için hedefler belirlenmiş ve bu hedeflere ulaşmak üzere finansal destekler ve sivil toplumun güçlendirilmesi gibi teşvikler bulunmaktadır.

- Güncellenmiş Güney Komşuluk Ortaklığında ise ikili ve çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi, finansal teşvikler, yeşil dönüşüm ve dijitalleşme gibi hedefler bulunmaktadır.

- Sonuç olarak bu dönemlerdeki politikaların ortak temaları, ekonomik iş birliği, demokratik değerlerin teşviki, güvenlik iş birliği ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesidir. Bu politikaların amacı, AB'nin komşu ülkelerle daha yakın bir iş birliği ve istikrarlı bir bölgesel kalkınma sağlama çabalarını yansıtmaktadır. Söz konusu hedeflere ulaşmak üzere bölgesel ayrımlara gidilse de, hedefler sabit kalmış ve araçlar ihtiyaçlara göre şekillendirilmiştir.

- AKP/ENP'nin bölgesel ve dönemsel olarak ayrımı, AB'nin aktörlüğünün zaman içerisinde değişim gösterdiği hipotezini doğrulamaktadır. Bu ayrım, AB'nin dış politika önceliklerini ve komşu bölgelerle olan ilişkilerini belirlerken dikkate aldığı faktörlerin, zamanla değiştiğini göstermektedir. AB'nin dış politika stratejisinin esnek ve uyarlanabilir olduğunu ve çeşitli zaman dilimlerinde farklı vurgularla şekillendiğini kabul ettiğimizde, bir sonraki hipotezde de göreceğimiz üzere, geleneksel bir modeli aşmak mümkün olacaktır.

H5: AB'nin aktörlüğünün niteliği AKP/ENP çerçevesinde geleneksel aktörlük modelini aşar ve Rhinard ve Sjöstedt'in (2019) belirttiği gibi bağlamsal etkileri olan, performansa dayalı ve "adrese teslim" etkinin sağlandığı bir çerçeveye uyum sağlar.

Mark Rhinard ve Gunnar Sjöstedt'in ortaya koyduğu aktörlük şeması (2019), AKP/ENP belgelerine uyarlandığında aşağıdaki sonuç çıkmaktadır:

Tablo 7.5. AB'nin Komşuluk Politikası'ndaki Aktörlüğü

Geleneksel Aktörlük		**Bağlam**	**Performans**	**Etki**
Genel Şartlar	**Özel Şartlar**			
-Otonomi: Kurallar Seti Oluşturan Politika Belgeleri, İkili Anlaşmalar için koşulsallık **-Değer Uyumu:** Evrensel değerlerin ortak çıkar olduğu vurgusu	**Politika Uyumu:** Uyum sağlayan ülkelerle ekonomik entegrasyon **Kapasite:** Entegrasyon için ekonomik destek	**Jeopolitik:** Bölgesel ayrımlar, Zamanla revise olan belgeler **Forum Tipi Görüşmeler:** Partnerlerle ortaklaşa kararlar	Politikanın devamlılığı konusunda istikrar,	**Adrese Teslim Etki** Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın entegrasyonu

Kaynak: Tablo yazar tarafından analiz edilen belgeler ile özgün olarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo başlıkları, AB'nin AKP/ENP'deki aktörlüğü bağlamında incelendiğinde;

Geleneksel Aktörlük: AB geleneksel aktörlük kriterlerini karşılamakta; komşu coğrafyasını şekillendirici bir otonomi sergilemektedir. Ekonomik çıkarları çerçevesinde, ikili ve çok taraflı anlaşmalarla ticaret partnerlerini yönlendirmektedir. Ticareti bir "havuç" olarak değerlerini yaymayı da hedeflemektedir.

Bağlam: Aktörlüğün bağlamında jeopolitik dengeler bulunmaktadır. Uluslararası gelişmeler her aktör gibi AB'nin etki kullanma kabiliyetini de açıkça etkilemektedir. AB bu duruma çözüm olarak komşu coğrafyasında bölgesel ayrımlara gitmiş ve zaman içinde politikasını revize etmiştir. Bu, AB'nin politikalarının dikkate aldığı ve değişen dünya koşullarına uyum sağladığı anlamına gelmektedir.

Performans: AB'nin politikalarının devamlılığı ve istikrarı, AB'nin performansının önemli bir yönünü temsil etmektedir. Politika sürekliliği, AB'nin kararlılıkla ve tutarlılıkla hareket ettiğini ve ortak hedeflerine ulaşmak için gereken önlemleri aldığını göstermektedir. Dijitalleşme, Yeşil Dönüşüm gibi vizyonları komşu coğrafyasına da yayma çabası; AB'nin çevresinde kendine benzer bir hare yaratma çabasıdır.

Etki: AKP/ENP'nin etkisi, özellikle Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerin entegrasyon süreçleri üzerinde belirgin hale gelmiştir. Bu ülkeler AKP destekleri sayesinde uyum süreçlerini hızlandırmış ve üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.

Kapasite: AB, ekonomik destek sağlayarak entegrasyon için gerekli kapasiteyi artırmaktadır. AB'nin ekonomik destek politikaları, uyum sağlayan ülkelerin ekonomik entegrasyonunu teşvik etmektedir.

Sonuç olarak bu bulgular, AB'nin liberal bir aktör olarak faaliyet gösterdiği ve politikalarının değerler, uyum ve ekonomik entegrasyon üzerinde odaklandığı sonucunu desteklemektedir. Hipotezler değerlendirildiğinde; H1, H4 ve H5'in AB'nin liberal aktörlüğünü desteklediği görülmüştür. Buna göre, AB, EKP/ENP çerçevesinde evrensel/ siyasi liberalizmi

temsil etmekte; aktörlüğünün kapasitesi dönemsel olarak değişmekte ve geleneksel aktörlük modelini aşmaktadır. Öte yandan, belgelerin içeriğinde ekonomik liberalizm ile çelişen temalar bulunmakta, bunun sonucu olarak eşitlik ilkesi de zedelenmektedir. Zira AB, komşu ülkelerin ekonomik liberalizasyonu için birçok kural seti koymaktadır.

Değerlendirme

AB'nin nasıl bir aktör olduğunu ortaya koymak üzere yapılan AKP/ENP analizleri sonucunda AB'nin Liberal Aktör özellikleri gösterdiği görülmüştür. Analiz sırasında nitel ve nicel yöntemler bir arada kullanılarak karma bir desen çizilmiştir. Öte yandan AKP/ENP'yi oluşturan politika yapıcılar ile yapılacak olan mülakatlar, gelecekte bu araştırmayı takip edecek olan kişiler için daha geniş bir çerçeve sunacaktır. Tezin ilerletilmesi için önemli olan bir diğer konu, Ukrayna Savaşı ile değişen AKP/ENP çerçevesidir. Savaş özellikle AB'nin etkili bir aktör olma kapasitesi hakkında karışık sinyaller göndermektedir. Savunma alanında atılan adımlar, stratejik özerklik çabaları, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar gibi gelişmeler; değişen ve parçalanan liberal uluslararası düzenin AB'yi de etkilediğini göstermektedir. Birlik gittikçe daha fazla ölçüde jeopolitik / konvansiyonel refleksler göstermektedir. Bu durumda Liberal Aktörlük tanımı için yeni kriterler ve yeni temalar belirlemek ya da Liberal Aktörlüğün yanlış bir tanımlama olduğunu ispatlamak gerekecektir.

2022 yılında geldiğimizde, başlangıçta üyelik vaadi olmayan politikaya dahil üç ülke adaylık başvurusunda bulunmuştur. Ursula von der Leyen'in 17 Haziran 2022'de yaptığı "Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın AB üyelik başvuruları Hakkında Komisyon'un Görüşleri" konuşmasında; *"Ukrayna Avrupa değerlerini hak etmektedir."* sözü dikkat çekicidir. O halde diğer komşu ülkeler yalnızca komşuluğu mu hak etmektedir? AKP/ENP çalışan araştırmacıların, "komşu olma" ve "Avrupalı olma" ayrımlarını incelemeleri yerinde olacaktır. Son olarak bu tez çalışmasının literatürde ilerletilebilmesi için substantive teorinin formal teoriye dönüştürüldüğü, daha fazla verinin ve vakanın incelendiği bir çalışma önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Council of the European Union, (2003). "European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World", https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Council of the European Union, (2009). "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit" Prague, 7 May 2009, **8435/09 (Presse 78),** https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Council Of The European Union (2012). "EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy", Luxembourg, 25 June 2012, **11855/12**. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Council of the European Union, (2017). "Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit" , Brussels, 24.11. 2017, **14821/17** https://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Council of the European Union, (2021). "Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit" (Brussels, 15 December 2021) https://www.consilium.europa.eu/media/53527/20211215-eap-joint-declaration-en.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

European Commission, (1992). " Europe and the Challenge of Enlargement", Bulletin of the European Communities, **Supplement 3/92.** https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d94b400d-b92f-4d91-_995e-5f0ad1b36abe (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

European Commission, (2003). "Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours" , Brussels, 11.03.2003, **COM(2003) 104 final.**

European Commission, (2004). "Communication from the Commission European Neighbourhood Policy Strategy Paper", Brussels, 12.05.2004, **COM(2004) 373**.

European Commission, (2006). "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy"**,** Brussels, 4.12.2006, **COM(2006)726 final**.

European Commission, (2007). "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: A Strong European Neighbourhood Policy" , Brussels, 5.12.2007, **COM(2007) 774 final.**

European Commission, (2008). "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Eastern Partnership, Brussels, 20.5.2008, **COM(2008) 319 final.**

European Commission, (2010). "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Taking stock of the European Neighbourhood Policy" , Brussels, 12.05.2010 , **COM(2010) 207 final.**

European Commission, (2011). "Joint Communicatıon to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A new response to a changing Neighbourhood", Brussels, 25.5.2011, **COM(2011) 303 final.**

European Commission, (2015). "Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Review of the European Neighbourhood Policy", Brussels, 18.11. 2015, **JOIN(2015) 50 final.**

European Commission, (2017). "Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Report on the Implementation of the European Neighbourhood Policy Review" Brussels, 18.5.2017 , **JOIN(2017) 18 final**.

European Commission, (2020). "Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Eastern Partnership Policy Beyond 2020: Reinforcing Resilience - an Eastern Partnership that delivers for all", Brussels, 18.03.2020, **JOIN(2020) 7 final.**

European Commission, (2021). "Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Renewed partnership with the Southern Neighbourhood A new Agenda for the Mediterranean, " Brussels , 9.2.2021 , **JOIN(2021) 2 final.**

European Commission, (2023). "The European Union What it is and what it does" https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/en/#chapter2 (ErişimTarihi: 10.07.2023).

European Commission, (2023). "Neighbourhood-wide Cooperation" https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/neighbourhood-wide-cooperation_en (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

European External Action Service, (2016).“Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, Brussels, 02.06. 2016. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023)

European External Action Service, (2023). “EU pioneers”, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers_en (Erişim Tarihi: 12.07.2023)

European External Action Service. , (2023).“EU Neighbours Library” – South, https://euneighbours.eu/ (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

European Union, (2007).“Amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community” , Lisbon, 13.12. 2007, **2007/C 306/1** https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12007L/TXT (ErişimTarihi: 10.07.2023)

EUR LEX, The Single European Act, 29.06.1987, **L169 /1; C191/2**). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=NL (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

Union for Mediterranean Secretary, “Who we are?”, https://ufmsecretariat.org/who-we-are/member-states/ (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

İkincil Kaynaklar

AB Türkiye Delegasyonu, (2015). “Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) Konulu Değerlendirme: Daha Güçlü bir Komşuluk Bölgesi için Daha Güçlü Ortaklıklar”. Brüksel, 18.11.2015. https://www.eeas.europa.eu/delegations/t%C3%BCrkiye/avrupa-kom%C5%9Fuluk-politikas%C4%B1-enp-konulu-de%C4%9Ferlendirme-daha-g%C3%BC%C3%A7l%C3%BC-bir-kom%C5%9Fuluk_tr (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Andguladze, A. (2021). “ ‘Anti-liberal Europe’, an opposing narrative to normative power Europe in the Eastern neighbourhood? The case of Georgia”. **European Politics and Society**, 1–19. doi:10.1080/23745118.2021.195624

Adler, E. & Barnett, M. (Ed.) (1998). **Security Communities (Cambridge Studies in International Relations).** Cambridge: Cambridge University Press.

Aggestam, L. (2008). “Ethical Power Europe?” **International Affairs (Royal Institute of International Affairs),** Vol. 84, No. 1, s. 1-11.

Akdemir, E. (2018). “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri ve Dış Politikası:Avrupa Birliğinin

Bütünleş(eme)mesi Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt:17, No: 2 (Yıl: 2018), s. 181-218

Akıllı, E. (2010). "Leaken Zirvesi'nden Lizbon Antlaşması'na: Anayasalaşamayan Anayasallaşma Süreci". **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 6, Sayı: 24, 35-54.

Allen, D. & Smith, M. (1990). "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena", **Review of International Studies,** Vol. 16, No. 1 (Jan., 1990), s. 19-37.

Alptekin, G. (2022). "Geleceğin Kolektif Güvenlik Sistemi Üzerine: Ebedi Barış ve Avrupa Ahenginden Alınabilecek Dersler", Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Andretta, F. (2011). "The EU's International Relations: A Theoretical View". C. Hill & M. Smith (Eds.), **International Relations and the European Union** içinde 21-43. Oxford: Oxford University Press.

Aşkar-Karakır, İ. ve Aknur, M.(2015). "Arap – İsrail Çatışmasının Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikasına Etkisi". Uğur Burç Yıldız *(Ed.)* **Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri** içinde 13-37.Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aydın - Düzgit, S. (2018). "Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Kuramsal Tartışmalar", Sanem Baykal vd. (Der.) **ATAUM 30. Yıl Armağanı** içinde 129 – 150.

Balfour, R., & Rotta, A. (2005). Beyond Enlargement. The European Neighbourhood Policy and its Tools. **The International Spectator**, 40(1), 7-20.

Balaam, N. ve Dillman, B. (2015) **Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş,** Adres Yayınları.

Baş, T. ve Akturan, U. 2017. **Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri.** 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Barzun, S. ve Graff, H. F. (2001). **Modern Araştırmacı,** TÜBİTAK Yayınları

Bayram, H. (2021)."Nitel Araştırma Yöntemleri: Sosyal Bilgiler Lisansüstü Öğrencilerinin Algısına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma" **Üniversite Araştırmaları Dergisi,** Ağustos 2021, Cilt 4, Sayı 2, Sayfa: 108-118

Baumann, Z. (2018). **Avrupa Bitmemiş Bir Macera,** Akın Emre Pilgir (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beach, D. (2015). **Liberal International Relations Theory and EU Foreign Policy.** (Vols. 1-2). SAGE Publications Ltd, https://doi.org/10.4135/9781473915190

.

Begaj, J. (2016). "Ab'ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi Ve Ab Üyeliği Üzerindeki Etkisi" **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** Cilt:15, No:1 (Yıl: 2016), s. 29-72

Berend, I. (2020). **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi, Serpil Çağlayan (çev.),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Becker, B. (2012). "The Grounded Theory Methodand its uses for political science", **Result of the seminar on Methods of Field Research (WS 15272)** in the fall semester 2011/12.

Bialasiewicz, L., Giaccaria, P., Jones, A., & Minca, C. (2013). "Re-scaling 'EU'rope: EU macro-regional fantasies in the Mediterranean". **European Urban and Regional Studies**, 20(1), 59–76

Bicchi, F. (2006). "'Our size fits all'": normative power Europe and the Mediterranean". **Journal of European Public Policy,** 13(2), 286–303.

Birks, M ve Mills, J. (2015). **Grounded Theory A Practical Guide**, 2nd Ed. James Cook University, Australia.

Biscop, S. (2004). "The European Security Strategy. Implementing a Distinctive Approach to Security', from **Sécurité & Stratégie,** Paper No 82, Brussels: March 2004.

Brandt, U. ve Svendsen, G. (2003). "The Political Economy of Climate Change Policy in the **EU: Auction and Grandfathering**

Brattberg, E. ve Rhinard, M. (2012). "The EU as a global Counter-Terrorism Actor in the Making". **European Security,** 21(4), 557–577.

Bretherton, C. & Vogler, J. (2006). **The European Union as a Global Actor.** 2. Basım, London: Routledge Publishing.

Bosse, G. (2010). "The EU's Relations with Moldova: Governance, Partnership or Ignorance?", **Europe-Asia Studies** , October 2010, Vol. 62, No. 8 (October 2010), pp. 1291-1309, Taylor & Francis, Ltd.

Bosse, R. (2012). "Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Rusya ile Komşuluk İlişkileri: AB Dış Politikası Üzerine Değerler, Çıkarlar ve Projeksiyonlar". Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş (*Der.*), **Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar** içinde 319-332. Ankara: Elips Yayınevi.

Bosse, G. (2017). "EU normative performance: a critical theory perspective on the EU's response to the massacre in Andijon, Uzbekistan". **East European Politics**. 33. 56-71. 10.1080/21599165.2017.1280472.

Bonavita, V. (2015). “The externalization of border controls towards the EU's broader neighbourhood Challenges of consistency” in Gstöhl, S., & Lannon, E. (Eds.). (2015). **The European Union's Broader Neighbourhood: Challenges and opportunities for cooperation beyond the European Neighbourhood Policy** (1st ed.). Routledge, p. 31 – 58.

Börzel, T. (2010). “The Transformative Power Europe Reloaded? The Limits of External Europeanization”, **KFG Working Paper Series**, No. 11, February 2010, Kolleg-Forschergruppe (KFG) ‘The Transformative Power of Europe’, Freie Universität Berlin.

Börzel, T.A. ve van Hüllen,V (2014). “One voice, one message, but conflicting goals: cohesiveness and consistency in the European Neighbourhood Policy”, **Journal of European Public Policy,** 21:7, 1033-1049.

Brown, G. (2013). “ The European Union and Kant's idea of cosmopolitan right: Why the EU is not cosmopolitan.” **European Journal of International Relations**. 20. 671-693. 10.1177/1354066113482991.

Bull, H. (1982). “Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?” **JCMS: Journal of Common Market Studies,** 21(2), 149–170.

Burke, P (2011). **Tarih ve Toplumsal Kuram**, çev. Mete Tunçat, Tarih Vakfı Yayınları.

Cardwell, P. J. (2011) “EuroMed, European Neighbourhood Policy and the Union for the Mediterranean: Overlapping Policy Frames in the EU’s Governance of the Mediterranean”, **Journal of Common Market Studies,** 49 (2), 219-241.

Carta, C. (2014) “Use of Metaphors and International Discourse: The EU as an Idiot Power, a deceptive Pangaloss and a Don Juan in his Infancy”. **Cooperation and Conflict**, Vol. 49, No. 3, 334–353.

Canlar, E. "Externalızed Borders Of The Eu: An Imperıal Reflex?". **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 20 (2021): 69-96.

Celata, F. ve Coletti, R. (2015), “Beyond Fortress ‘EU’rope? Bordering and CrossBordering along the European External Frontiers”, Celata, Filippo ve Raffaella Coletti (Der.), **Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders** Springer International): 1-25.

Cebeci, M. (2012). “European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an ‘Ideal Power Europe’ through Theory? **Millennium: Journal of International Studies,** 40(3), 563–583.

Charmaz, K. (2000). **"Grounded theory: Objectivist and constructivist methods".** In . **The Handbook of Qualitative Research**. Edited by N. K.Denzin and Y. Lincoln. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc

Charmaz, K. (2006). **"Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis".** Los Angeles, CA: Sage.

Christiansen, T.& Jörgensen, E. &Wiener, A. (2001). **The Social Construction of Europe**, Sage Publications.

Chun Tie Y, Birks M, Francis K.(2019). "Grounded theory research: A design framework for novice researchers." **SAGE Open Medicine.** doi:10.1177/2050312118822927

Cianciara, A.K. (2020). **The Politics of the European Neighbourhood Policy** (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003000563

Cobarrubias, S. (2018). "Beyond the European Union's Neighbourhood: Liberation Geographies in the Mediterranean". **Geopolitics,** 1–29.

Costa, O. (2013). "A forceforandbecause ofmultilateralism: when is the EU a multilateralist actor in world society?". **Journal of European Public Policy,** 20(8), 1213–1228.

Cooper, I. (2017). "The Emerging Order of Interparliamantery Cooperation in the Post-Lisbon EU". Davor Jancic (Ed.). **National Parliaments After Lisbon Treaty and the Euro Crisis Resilience or Resignation?** içinde. 227-248. Oxford Univesity Press.

Copsey, Nathaniel & Pomorska, Karolina. (2014). "The Influence of Newer Member States in the European Union: The Case of Poland and the Eastern Partnership." **Europe-Asia Studies.** 66. 10.1080/09668136.2013.855391.

Creswell, J. (2002). **Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches.** Second Ed, Sage Publications.

Creswell, J. (2015). **Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma Deseni.** Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir *(Çeviri Editörleri),*Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2018). **Nitel Desenler: Gömülü Teori,** EDAM Metodoloji Dizisi 1, EDAM Yayınları.

Çınar, M.U. (2017). "Rousseau Ve Kant İle Avrupa'da Kalici Barişa Ve Avrupa Birliği'ne Dair", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** Cilt:16, No:1 (Yıl: 2017), s. 61-80

Damro, C. (2012) 'Market Power Europe'. **Journal of European Public Policy**, Vol. 19, No. 5, 682–99.

Dandashly, A. & Noutcheva, G. (2022) "Conceptualizing norm diffusion and norm contestation in the European neighbourhood": introduction to the special issue, **Democratization,** 29:3, 415-432, DOI: 10.1080/13510347.2021.2012161

Dedeoğlu, B. (2003). **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Kitapları.

Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), **Handbook of qualitative research** (2nd Ed.; pp. 509-535). Thousand Oaks, CA: Sage

Derviş, K. (2019). "Which Way Now for the EU?". **Project Syndicate**, Jul 25, 2019. https://www.project-syndicate.org/commentary/european-union-new-leaders-foreign-policy-by-kemal-dervis-2019-07 (Erişim: 16.06.2020).

Deutsch KW (1954). **Political Community at the International Level: Problems of Definitions and Measurement**. New York: Doubleday & Company

Diez, T. (2005). "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering Normative Power Europe**". Millennium: Journal of International Studies**, 33 (3), 613-636.

Duchêne, F. (1973). "The European Community and the Uncertainties of Interdependence". Kohnstamm, M. ve Hager, W. (*Ed.*) **A Nation Writ Large? Foreign-policy Problems before the European Community** içinde 1-21.

DW Türkçe. "AB'nin Yeni Yaklaşımı: Komşuluk Politikası". Klaus Dahmann, 03.09.2004. https://www.dw.com/tr/abnin-yeni-yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1-kom%C5%9Fuluk-politikas%C4%B1/a-2525960 (Erişim Tarihi: 28.04.2019).

Edwards, G. (2011). "The Pattern of EU's Global Activity". C. Hill & M. Smith (Eds.), **International Relations and the European Union** içinde 44-72. Oxford: Oxford University Press, 21-43.

Emerson, M. vd. (Ed). (2011). **Upgrading The EU's Role As Global Actor**, Centre for European Policy Studies and the authors.

Emerson, M. (2019). "Scenarios for a wider Europe." **Policy Insights**. No 2019/02, 2-19.

Emerson, M. ve Noutcheva, G. (2005) "From Barcelona Process to Neighbourhood Policy Assessments and Open Issues" **CEPS Working Document** No. 220/March 2005.

EMNES, "The SARS-CoV-2 Pandemic Management: The Case of Morocco", June 2020, **WORKING PAPER,** https://emnes.org/wpcontent/uploads/2020/06/emnes_wp_033_sars_cov_2_pande mic-management_case_of_morocco.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Ergan, E. E. ve Doğan, S. (2019). Avrupa Komşuluk Politikası: Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularıyla İlişkileri. **Akademik Hassasiyetler,** 6(11), 161-188.

Erol Argan, Esra. "Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Avrupa Birliği'nin Komşu Ülkeler ile Dış Ticaret İlişkisi: Ekonometrik Bir Uygulama". **Yayınlanmamış Doktora Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Euronews Türkçe, 16.04. 2020 "AB, Covid-19 ile mücadelede yardımda geç kaldığı için İtalya'dan ikinci kez özür diledi", Gülsüm Alan, https://tr.euronews.com/2020/04/16/ab-covid-19-ile-mucadelede-yard-mda-gec-kald-g-icin-italya-dan-ikinci-kez-ozur-video-leyen

Euroactive, 20.04.2020 "Commission announces a 3 billion loan package for EU's neighbours", Vlagislav Makszimov, https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/commission-announces-a-3-billion-loan-package-for-eus-neighbours/ (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Foreign Policy. "U.S. Middle East Strategy: Back to Balancing", Stephen Walt, 21.11.2013. https://foreignpolicy.com/2013/11/21/u-s-middle-east-strategy-back-to-balancing/ (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Fontana, I. (2016). "The security dimension of the European Neighbourhood Policy: the case of security sector reform in Tunisia" . **EUMedEA Working Paper 2-2016.**

Fukuyama, F. (2013). "The 'End of History' 20 Years Later". **New Perspectives Quarterly,** 30(4), 31–39.

Ghazaryan, N. (2014). **The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU: A Legal Analysis,** (Modern Studies in European Law) UK

Ginsberg, R. (1999). "Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability-Expectations Gap". **Journal of Common Market Studies,** 37(3), 429- 454.

Gilpin, R. (2001). **Global Political Economy Understanding the International Economic Order.** New Jersey: Pricenton University Press.

Glaser, B. (1992). **Basics of Grounded Theory Analysis,** Mill Valley, The Sociology Press, CA.

Glaser, B. & Strauss, A. (1967). **The Discovery of Grounded Theory - Strategies for Qualitative Research**, Aldine Publishing Company, Chicago.

Glaser, B.G. & Holton, Judith. (2007). "Remodeling Grounded Theory". **Forum: Qualitative Social Research.** 32. 47-68.

Gómez Isa, F. (2017). "EU promotion of deep democracy in Egypt after the Arab spring: A missed opportunity?" **REVISTA ELECTRÓNICA DE ESTUDIOS INTERNACIONALES,** Número 33, junio 2017, DOI: 10.17103/reei.33.03

Gözen, R. (2003). "Turkey's Delicate Position between NATO and the ESDP" **Ankara: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, SAM Paper**s 1/2003,

Gözen, R. (2022). "Uluslararası Örgütlerin Demokratikleşmeye Etkisi: AB ve NATO Bağlamında Türkiye Örneği", Şaban Halis Çalış (der.), **Uluslararası Örgütler, Devletler ve Dış Politika** içinde 213 – 246.

Gsthöl, S. ve Schunz, S. (*Ed*). (2017). **Theorizing the European Neighbourhood Policy.** New York: Routledge Press.

Gstöhl, Si (2008), "The EU as a Norm Exporter?", in Dieter Mahncke and Sieglinde Gstöhl (eds.), **Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of the EU's Neighbourhood Policy**, Brussels, P.I.E. Peter Lang, 279-293.

Gstöhl, S., & Lannon, E. (Eds.). (2015). **The European Union's Broader Neighbourhood: Challenges and opportunities for cooperation beyond the European Neighbourhood Policy** (1st ed.). Routledge.

Gugan, D. (2016). "The European Neighborhood Policy from an IPE perspective: Economic Dependency versus ENP- compliance in the EU's southern neighborhood**". International Research Journal of Social Sciences**. 5(12), 25-31.

Hobsbawm, E. **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**. Yavuz Alogan (çev.). 7. Basım. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.

Haukkala, H. (2003). "A Hole in the Wall?Dimensionalism and the EU's 'New Neighbourhood Policy'" **The Finnish Institute of International Affairs (FIIA) Working** Papers, 1- 25.

Hill, C. (1993). "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualising Europe's International Role", **Journal of Common Market Studies,** 31/1, 305–328.

Hill, C. & Smith, M. (2011). **International Relations and the European Union.** Oxford: Oxford University Press, 21-43.

Henökl, T. & Stemberger, A. (2016). "EU policies in the Arab world: Update and critical assessment." **European Foreign Affairs Review**, 21(2):227-250

Hoffmann, S. (2000). "Towards a Common European Foreign and Security Policy**?"** **Journal of Common Market Studies**, 38 (2), 189-198.

Hoffmann, S. & Niemann, A (2017). "EU Actorness and the European Neighbourhood Policy", T. Schumacher, A. Marchetti, & T. Demmelhuber (Eds.) **The Routledge Handbook on the European Neighbourhood Policy** içinde 28-38, London: Routledge.

Howell, K.E., (1996). "An application of grounded theory: a study of European integration". Working Paper. Poole, UK: Bournemouth University School of Finance and Law.

Hoekman, B M.(2016), Deep and comprehensive free trade agreements, **EUI RSCAS, 2016/29**, Global Governance Programme-219, [Global Economics] - https://hdl.handle.net/1814/41405

Hürsoy, S. & Kutlu, E. (2018). Yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yaklaşımı . **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi** , 9 (2) , 169-189 . DOI: 10.18354/esam.421839

Ikenberry, J. (2004). "American hegemony and East Asian order", **Australian Journal of International Affairs,** 58(3), 353–367.

Ilgar, M.Z. ve Coşgun Ilgar, S. (2013). "Nitel Bir Araştırma Deseni Olarak Gömülü Teori (Temellendirilmiş Kuram)" İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Jafar, F. (2022). Applicability of Grounded Theory Methodology in International Relations Studies. **Electronic Journal of Business Research Methods**. s 89-99.

Jörgensen, K. (2015). "Introduction: Theorizing European Foreign Policy", Jørgensen, Aarstad, Drieskens, Laatikainen, Tonra (Ed.) **Sage Handbook of European Foreign policy** içinde 75 -85, Sage Publishing.

Jupille, J., & Caporaso, J. A. (1998). "States, Agencies and Rules: the European Union in global environmental politics". C. Rhodes (Ed.), **The European Union in the World Community** içinde 213–230. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Karataş, Z. (2017). "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi" . **Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi** , 1 (1) , 68-86 .

Keskinbıçak, D. (2005). "The European neighbourhood policy: More than a partnership less than a membership", Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Keukeleire, S. (2002). "Reconceptualizing (European) foreign policy: structural foreign policy" **ECPR Pan-European conference on European Union politics**, Bordeaux.

Keukeleire, S. ve Delreux, T (2014). **The Foreign Policy of the European Union**, 2nd Ed. Palgrave Macmillan.

Keukeleire, S., ve Delreux, T. (2015). "Competing structural powers and challenges for the EU's structural foreign policy". **Global Affairs,** 1(1), 43–50.

Kılıç, B. (2019). "Türkiye AB İlişkilerinin Seyri – Bölüm III", **daktilo1984**. https://daktilo1984.com/yazilar/turkiye-ab-iliskilerinin-seyri-bolum-ii/ (Erişim Tarihi:19.07.2023).

Kınacıoğlu, M. (2015). "Eski Şarap Yeni Şişe: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Ortadoğu", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt 33, Sayı 1, 137-156.

Klose, S. (2018). "Theorizing the EU's Actorness: Towards an Interactionist Role Theory Framework". **JCMS: Journal of Common Market Studies**, 56(5), 1144–1160

Kostanyan, H. (*Ed.*) (2017). **Assessing the Neighbourhood Policy**. London: Rowman & Littlefield International.

Kostadinova, V. (2010) "Ambiguous borders: The European Commission and the reconstruction of borders", Birmingham: **PhD Thesis, University of Birmingham**.

Koops, J. (2011). **The EU as an Integrative Power: Assessing the EU's Effective Multilateralism with NATO and the United Nations**. Brüksel: VUB Press.

Lannon, E. ve Gstöhl, S. (2014). **The Neighbours of the European Union's Neighbours Diplomatic and Geopolitical Dimensions beyond the European Neighbourhood Policy,** Routledge.

Larsen, H. (2002). "The EU: A Global Military Actor?", **Cooperation and Conflict,** 37(3), 283–302.

Larsen, H. (2019). "Normative Power Europe or Capability-Expectations Gap? The Performativity of Concepts in the Study of European Foreign Policy." **JCMS: Journal of Common Market Studies.** https://doi.org/10.1111/jcms.12998

Lavenex, S. (2004). **"EU External Governance in Wider Europe".** Journal of European Public Policy, 11(4): 680–700.

Lavenex, S. (2008) A governance perspective on the European neighbourhood policy: integration beyond conditionality?, **Journal of European Public Policy**, 15:6, 938-955, DOI: 10.1080/13501760802196879

Leino, P. ve Petrov, R. (2009). Between 'Common Values' and Competing Universals - The Promotion of the EU's Common Values Through the European Neighbourhood Policy. **European Law Journal. 15**. 10.1111/j.1468-0386.2009.00483.x.

Lee, S. (2014). **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789 – 1980**, 4. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.

Leonard, M. (2005). Why Europe Will Run the 21st Century?, **Fourth Estate Press.**

Leonard M. ve Shapiro, J. (2019). "Empowering EU Member States with Strategic Sovereignty". **European Council on Foreign Relations**, June 2019. https://www.ecfr.eu/page/-/ecfr_strategic_sovereignty.pdf (Erişim: 16.06.2020).

Lucarelli, S. & Fiaramonti,L. (2010). **External Perceptions of the European Union as a Global Actor,** Roudledge.

Marchetti, A. (2006). "The European Neighbourhodd Policy, Foreign Policy at the EU's Periphery**", Center for European Integration Studies**, 1-36.

Maxime Lefebvre, 09/01/2023, "The European Union and the war in Ukraine: liberal power and its limits, **Fondation Robert Schuman** https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0651-the-european-union-and-the-war-in-ukraine-liberal-power-and-its-limits (Erişim: 16.06.2023).

Manners, I. (2002) "Normative Power Europe: a Contradiction in Terms?" **Journal of Common Market Studies,** Vol. 40, No. 2, 235–258.

Manners, I. ve Rosamand, B. (2018). "A Different Europe is Possible: The Professionalization of EU Studies and the Dilemmas of Integration in the 21st Century". **Journal of Common Market Studies,** Vol. 56, Issue 51, 28-38.

Marchetti, A. (2006). "The European Neighbourhood Policy Foreign Policy at the EU's Periphery". **ZEI Discussion Papers**, C158.

McCormick, J. (2014). **Avrupa Birliğini Anlamak**, Y. Şahin, H.H. Şahin (çev.), Ankara: BigBang Yayınları.

McCormick, J. (2015). **Avrupa Birliği Siyaseti.** (Çev: Doğancan Özsel). Ankara: Adres Yayınları.

Moravsick, A. (1993). "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach". **JCMS: Journal of Common Market Studies**, *31(4), 473– 524.*

Meunier , S. ve Nicolaïdis, K. (2006) "The European Union as a conflicted trade power", **Journal of European Public Policy**, 13:6, 906-925.

Neuman, W. (2014) Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Qpproaches. Pearson, Essex, UK.

New York Times. (25.01.1991). "War in the Gulf: Europe; Gulf Fighting Shatters Europeans' Fragile Unity".

Nicolaïdes, K. (2014). "Europe's Ends" in **The Meanings of Europe Changes and Exchanges of a Contested Concept** Ed.Claudia Wiesner and Meike Schmidt-Gleim, 236 – 257.

Niemann, A., & Huigens, J. (2011). "The European Union's role in the G8: a principal– agent perspective". **Journal of European Public Policy**, 18(3), 420–442.

Niemann, A. ve Bretherthon, C. (2013). "Introduction: EU external policy at the crossroads" In: **International Relations**, Vol. 27. No. 3, pp. 261-275.

Nilsson, M. ve Silander, D. (2016). "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine", **Democracy and Security,** 12:1, 44-61, DOI: 10.1080/17419166.2015.1135744

Novotná, T. (2017). "The EU as a Global Actor: United We Stand, Divided We Fall"

JCMS: Journal of Common Market Studies, 55, 177–191.

Nye, J.S. (2004). "Soft Power and American Foreign Policy", **Political Science Quarterly,** Volume 119, Issue 2, Summer 2004, Pages 255–270,

Nye, J.S. (2017). **Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları,** Reyhan İnan Aydın (çev.), Ankara: BB101 Yayınları.

Ortega, M. (2003). "A New EU Policy on the Mediterranean?, in Judy Batt et al., **Partners and Neighbours, A CFSP for a Wider Europe**, **Chaillot Paper, No. 63, 86 - 101**

Oswald, F. (2006). "Soft Balancing Between Friends: Transforming Transatlantic Relations, **Journal of Contemporary Central and Eastern Europe,** 14:2, 145-160.

Oktay, S.G. (2012). "Karadeniz Bölgesinde İş Birliği Olanakları ve Zorlukları: Avrupa Birliği ve Karadeniz İşbirliği Örgütü", Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş (*Der.*), **Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar** içinde 279-298. Ankara: Elips Yayınevi.

Özdemir, H. (2019). **Avrupa Mantığı – Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri,** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Özden, M. (2016). "Gömülü Teori", A. Saban ve A. Ersoy (Editörler), **Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri** içinde (251-283). Ankara: Anı Yayıncılık

Özoğuz- Bolgi, S. (2013). "Is the Eu Becoming a Global Power After the Treaty of Lisbon?", A. Boening vd. (Ed). **Global Power Europe vol – 1 Theoretical and Institutional Approaches to the EU's External Relations** içinde 3- 18, Springer Publishing.

Özkural, N. (2010). "European Neighbourhood Policy: Neorealist and Constructivist Approaches". Doktora Tezi**.** İstanbul, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü.

Özpek, B.B. (2017). "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", içinde **Uluslararası İlişkiler Teorileri,** *der*. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, 4. Baskı.

Parker, O., & Rosamond, B. (2013). "Normative power Europe' meets economic liberalism: Complicating cosmopolitanism inside/outside the EU". **Cooperation and Conflict**, 48(2), 229–246. https://doi.org/10.1177/0010836713485388

Pardo, R.P. (2011). "Normal Power Europe. Non-Proliferation and the Normalization of EU's Foreign Policy". **Journal of European Integration**, Vol. 34, No. 1, 1–18.

Pape, R. (2005). "Soft Balancing against the United States", **International Security**, Vol. 30, No. 1 (Summer, 2005), 7-45.

Piris, J.(2010). "The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis". **Cambridge University Press.**

Posen, B. (2006). "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?", **Security Studies,** 15:2, 149-186.

Pomorska, K., & Noutcheva, G. (2017). Europe as a Regional Actor: Waning Influence in an Unstable and Authoritarian Neighbourhood." **Journal of Common Market Studies**, *55*(S1), 165-176. https://doi.org/10.1111/jcms.12612

Rehn, O. (2008). “Europe's smart power in its region and the world” **Speech at the European Studies Centre**, St Antony's College, University of Oxfordi 1 May 2008. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_08_222 (Erişim:15.07.2023).

Rhinhard, M. ve Sjöstedt, G. (2019). “The EU as a Global Actor: A new conceptualisation four decades after ‘actorness’”. **Swedish Institute of International Relations.**

Risse, T. (2004). “Social Constructivism and European Integration.” Antje Wiener and Thomas Diez (Der.), **European Integration Theory** içinde 144-160, Oxford: Oxford University Press, 2009.

Sandelowski, M. (1995). “Sample size in qualitative research”. **Research in Nursing &Health,** 18(2), 179–183. doi:10.1002/nur.477018021

Scheffler, I. (1974), **Four Pragmatists: A Critical Introduction to Peirce, James, Mead, and Dewey**, Humanities Press, New York.

Schimmelfennig, F. (2013). “Liberal Theory and European Integration”. R. Friedman (Ed.) **After Liberalism?** *içinde 253–269,* Palgrave Macmillan.

Schwarz, R. (2017). “Project for a Kantian Europe”. **Democracy and Security,** 13(2),144–165.

Sedelmeier, U. (2007). “The European Neighbourhood Policy: a comment on theory and policy.” in Katja Weber, Michael Smith and , Michael Baun (eds), **Governing Europe's neighbourhood: Partners or periphery?**, Manchester, Manchester University Press, 2007, 195-208 .

Seeberg, P. (2009). “The EU as a realist actor in normative clothes: EU democracy promotion in Lebanon and the European Neighbourhood Policy”. **Democratization**, 16(1), 81– 99. doi:10.1080/13510340802575858

Sjöstedt, G. (1977**). The External Role of the European Community**. Westmead UK: Saxon House.

Soiferman, L, K. (2010). **Inductive and Deductive Research Approaches**, University of Manitoba, Discussion Paper.

Spiering , M. ve Wintle, M. (2002). "European Identity, Europeanness and the First World War: Reflections on the Twentieth Century — an Introduction" **in Ideas of Europe** since 1914 **pp 1–13**

Stivachtis,Y. (2014). "The Regional Dimension of International Society**", Guide to the English School in International Studies**, pp.102-113.

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). **Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques.** Newbury Park, CA: SAGE Publications.

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). **Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory,**2ndEd.SAGE Publications.

Swoboda, Johannes (2023) Challenges for EU Accession and the War Against Ukraine. **FOREIGN POLICY REVIEW**, 16 (1). pp. 21-31.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma", 2011, https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2023).

Tekin, B . (2015). "Is the European Union a Normative Power? A Reappraisal following the Eurozone Crisis." **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi** , 36 (2), 327-348.

Teti, A. (2012). "The EU's First Response to the 'Arab Spring': A Critical Discourse Analysis of the Partnership for Democracy and Shared Prosperity." **Mediterranean Politics**. 17.

Thomas, D. (2021). **The Limits of Europe: Membership Norms and the Contestation of Regional Integration,** Oxford University Press

Tocci, N. (2019). "On European Power". **IAI Papers 19**, 25.12.2019, s. 1-10.

Tonra, B. & Christiansen, T. (2004). **Rethinking European Union Foreign Policy,** Manchester University Press.

Tonra, B. (2010) "Identity Construction through the ENP: Borders and Boundaries, Insiders and Outsiders", in R. G. Whitman and S. Wolff (eds.), **The European Neighbourhood Policy in Perspective-Context, Implementation and Impact,** (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan), pp. 51-72.

Tumioja, E. (2009)., "The Role of Soft Power in EU Common Foreign Policy**",** **International Symposium on Cultural Diplomacy Berlin**, 30.7.2009.

Triandafyllidou, A. Ve Gropas,R. (2023). **"What is Europe?"** (2nd Edition), New York: Taylor&Francis.

Tüzgen, A. (2022), "Güvenlik-Kalkınma Ekseninde Ab'nin Dış Yardımlarının Değerlendirilmesi: Doğu Ve Güney Komşuluk Politikası Örnekleri (2004-2014)", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal Eriş, Ö. (2007). "The European Neighbourhood Policy and Turkey. In: LaGro, E., Jørgensen, K.E. (eds) Turkey and the European Union. **Palgrave Studies in European Union Politics**. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230223035_12

Van Middelaar, L. (2014). **Avrupa: Bir Geçiş Süreci.** Çev. Bilal Çölgeçen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Valiyeva, K. (2018). "Avrupa Birliği'nin Normatif ve Rasyonel Dış Politika Aktörlüğü Açısından Doğu Ortaklığı Girişimi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Verdum, E. (2011). "The Eu in the Global Political Economy". C. Hill & M. Smith (Eds.), **International Relations and the European Union** içinde Ch.11. Oxford: Oxford University Press.

Wagner, W. (2017). "Liberal Power Europe**". Journal of Common Market Studies,** Vol. 55, 1398-1414.

Waltz, K. N. (2000). "NATO expansion: A realist's view", **Contemporary Security Policy,** 21(2), 23–38.

Weitzman, E. A., & Miles, M. B. (1995). **Computer programs for qualitative data analysis: A software sourcebook.** Sage Publications

Wertz FJ, Charmaz K, Mcmullen LJ, (eds) (2011). **Five Ways of Doing Qualitative Analysis: Phenomenological Psychology, Grounded Theory, Discourse Analysis, Narrative Research, and Intuitive Inquiry.** 1st ed. New York: Guilford,

Wilson, P. (2012). "The English School Meets the Chicago School: The Case for a Grounded Theory of International Institutions", **International Studies Review** , December 2012, Vol. 14, No. 4 (December 2012), pp. 567-590

Wolczuk, K. (2023). " Overcoming EU Accession Challenges in Eastern Europe: Avoiding Purgatory" **Carnegie Europe** https://carnegieeurope.eu/2023/06/28/overcoming-eu-accession-challenges-in-eastern-europe-avoiding-purgatory-pub-90039 (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

Yiğit Güven, E. (2021). "Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Politikası: Komşuluk ve Çıkar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Young, M. ve Ravinet, P. (2022). "Knowledge power Europe", **Journal of European Integration,** 44:7, 979-994, DOI: 10.1080/07036337.2022.2049260

Zielonka, J. (2006). "Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union"

10.1093/0199292213.001.0001.

Zimmermann, H. (2007) 'Realist Power Europe? The EU in the Negotiations about China's and Russia's WTO Accession'. **Journal of Common Market Studies**, Vol. 45, No. 4, 813-832.

EK 1 – HARİÇLER SÖZLÜĞÜ

A
a
ABBAS
ABDALLAHI
Abdelaziz
ABIDINE
about
according / accordingly
account /
acknowledges
Action / Actions
address
adopt
Affairs
against
agree / agreed
aim
AL-ASSAD
ALBERT
Alexandr
Alfred
align
All
ALLIANCE
along
also
Alternative
amendment
An
and
Anders
André
Andrus
Angela
ANNA
Annapolis
ANNEX
Annex
another
any
anyone
APPROACH
Approach
are
As
At
attacks
AUTHORITY
AZOULAY
Bachar
BALKENENDE
BARAK
barrier
BARROSO
Base / based
BĂSESCU
basis
be

below
BERISHA
BERLUSCONI
between
BETWEEN
Big /biggest
Both
BOUTEFLIKA
BROWN
Brussels
But
By
can
Chancellor
CHEIKH
CHRISTOFIAS
COMMISSION
COMMITTEE
COMMUNICATION
CONCLUSION
CONCLUSIONS
CONFERENCE
Conference
Council
COUNTRIES
countries
country

courses
COWEN
DABOUB
DAHABI
date
December
Declaration
DG
DJUKANOVIĆ
do
document
doing
done
EN
encouraging
end
ENP
ENP
ENP–
ENPrelated
ENPwide
ERDOGAN
establish
EU
EUCO
EU-led
EUR
Europe
EUROPEAN
European
europeanunion
EuropeanUnion
EUwide
ever
February
FEMIP
FICO
Final
For
forward
FROM
fuller
Further
Further
FUTURE
Gediminas
Georgi
give
going
great
greater
Group
GUSENBAUER
GYURCSÁNY
HALONEN
Hans
has
have
HE
HEADING
Heads
held
Helsinki
High
HJELM-WALLEN
However
IHSANOGLU
IMPLEMENTATION
In
Institutions
INTO
INTRODUCTION
It
if
in
include
into
is
it
its
JOIN
JOINT
José
JUNCKER
June
KABARITI
KACZYŃSKI
KARAMANLIS
Karel
Károlos

Khalifa
KI-MOON
KINGDOM
KINKEL
KIRKILAS
Kingdom
Leader / leaders
Lena
Lindh
line
main
Manuel
many
March
MARCO
MARIN
may
meeting / meetings
Member
MERKEL
MESIĆ
MICHAELIDES
MIERLO
Michel
might
Minister / ministerial /Ministers
Mohamed
More
Moreover
most
MOUSSA
Mr
much
must
NEIGHBOURHOOD / neighbour / neighbours
Nicolas
nonEU
not
notably
note / noted
November
OBJECTIVES
October
Of
On
Once
only
open
opening
or
ORGANISATION
Our
Overall
Overarch
Overlay
own
PAPER
PAPOULIAS
PARLIAMENT
Parliament
Particular / particularly
parts
party
PARVANOV
pdf
POLICY / policies
POULSEN
Prague
Presse
PRESSE
Prime
Prince
PROPOSALS
proposed
Protocol
RASMUSSEN
RELEX
represent
REPRESENTATIVE
REPUBLIC
Riga
Sali
SAMPAIO
SARKOZY
Secretariat
Secretary-General
section
Senior
servant

servants
Several
shall
should
SILAJDŽIĆ
Sidi
since
SLEIMANE
so
SOCIAL
SOCRATES
SOLANA
soon
States
still
Such
Summit
Tarja
than
that
The
their
them
then
then
There
thereby
Therefore
These
They
This
Through
Thus
thus
TO
TOTAL
UNION
union
up
VANHANEN
very
ViceChancellor
VicePresident
Vilnius
VONDRA
We
webpage
well
what
When
Where
where
wherever
While
who
whole
whom
whomever
whose
will
with
within
without
withstand
would
XX
YAHIA
Yassir
Year / years
ZAPATERO
ZATLERS

EK 2 – AÇIK KODLAMA ANAHTAR KELİMELERİ

Kodlar	**Türkçe Anlamları**
border	sınır
Civil Society	Sivil toplum
common interests	ortak çıkarlar
conflict	çatışma
cooperation	iş birliği
cross border	sınır ötesi
democracy	demokrasi
development	gelişim
Eastern	Doğu
economic stability	ekonomik denge
good governance	iyi yönetişim
human rights	insan hakları
Internal Market	İç pazar
illegal immigration	Yasadışı göç
integration	entegrasyon
intra-regional	bölge içi
Justice	Adalet
liberalization	liberalleşme
Mediterranean	Akdeniz
migration	göç
mobility	hareketlilik
multilateral	çok taraflı
partnership	ortaklık
Proximity	yakınlık
Regional	Bölgesel
security	güvenlik
social aspects	sosyal bakış
stability	istikrar
sub - regional	alt bölgesel
support	Destek
terrorism	terörizm
trade	ticaret
values	değerler